

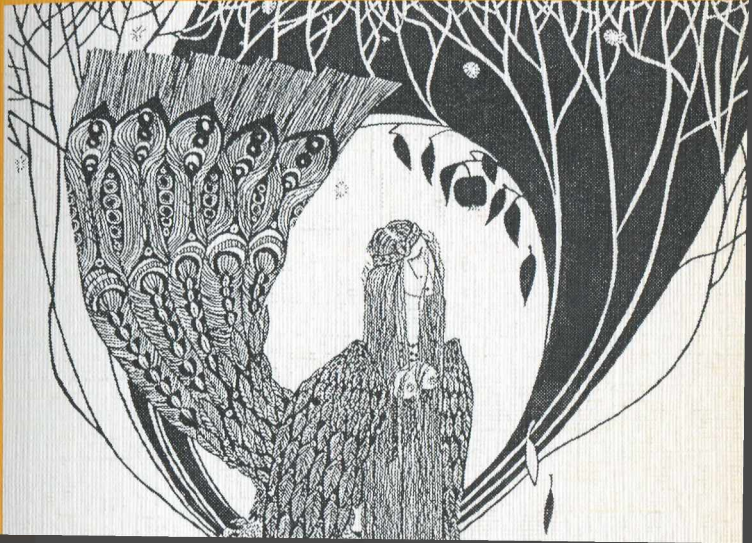
Ордендйсе сйби, чи дым ссе дсйтйи, чифоны
раз кей фесгырхтйсе, чый дсргсгансен.

КАРОЛЬ БУНШ, польшайаг фыссает

Аңы зыланг-мылунгсенаг ницыйтйсе 'мсе мацыйты
фсрфы разамынд дсйтйсен ис адсрмен.

НАПОЛЕОН I

МАХ ДУГ

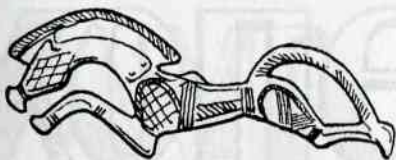

2

2005

AMAH
ARTS

EXHIBITION OF THE NATIONAL MUSEUM
WASHINGTON, D. C.

Part of the collection of the National Museum
Washington, D. C.

НАША ЭПОХА

Издается с мая 1934 года

ЕЖЕМЕСЯЧНЫЙ ЖУРНАЛ СОЮЗА ПИСАТЕЛЕЙ
РЕСПУБЛИКИ СЕВЕРНАЯ ОСЕТИЯ-АЛАНИЯ

Главный редактор — Ахсар КОДЗАТИ

Редакция

Ответств. секретарь, проза — Борис ГУСАЛОВ

Поэзия, драматургия — Казбек МАМУКАЕВ

Общественный совет

Руслан БЗАРОВ, Гриш БИЦОЕВ, Анатолий ДЗАНТИЕВ,
Фариза ДЗАСОХОВА, Елизавета КОЧИЕВА, Анатолий КУСРАЕВ,
Наира НАКУСОВА, Камал ХОДОВ

Владикавказ, 2005

МАХ ДУТ

2
05

Журнал цауы 1934 азы майæ фæстæмæ

РЕСПУБЛИКÆ ЦÆГÆТ ИРЫСТОН-АЛАНЫ
ФЫСДЖЫТЫ ЦÆДИСЫ ÆРВЫЛМÆЙОН ЖУРНАЛ

Сæйраг редактор — ХЪОДЗАТЫ Æхсар

Редакци

Бæрзон секретарь, прозæ — ГУСАЛТЫ Барис

Поэзи, драматурги — МАМЫКЪАТЫ Хъазыбег

Журналы æхсæны уынаффæдон

БЗАРТЫ Руслан, БИЦЪОТЫ Гриш, ДЗАНТИАТЫ Анатоли,

ДЗАСОХТЫ Фаризæт, КОСТЫ Лизæ, КЪУСРАТЫ Анатоли,

НÆКУЫСАТЫ Наирæ, ХОДЫ Камал

Дзæуджыхъæу, 2005

НОМЫРЫ ИС:

НАФИ: 80 АЗЫ

НАФИ. Кæм и де 'фсымæр Абел?.. Драма 6

МАЛИТЫ Хасан. Радзырдтæ 83

КЪИБИРТЫ ТИМУР: 50 АЗЫ

КЪИБИРТЫ Тимур. Хъæр æдзæрæг бæсты.
Æмдзæвгæтæ 103

ЗАОЙТЫ Аслæнбег. Амонд мæнгард у.
Æцæг хабар 105

ЦÆРУКЪАТЫ Владимир. Æртæ æмдзæвгæйы 113

КОБЕСТЫ Азæмæт. Бускайы хабæртæй 119

АДÆМОН СФÆЛДЫСТАД

Нарты каджытæ 124

«МАХ ДУДЖЫ» РАВДЫСТ 155

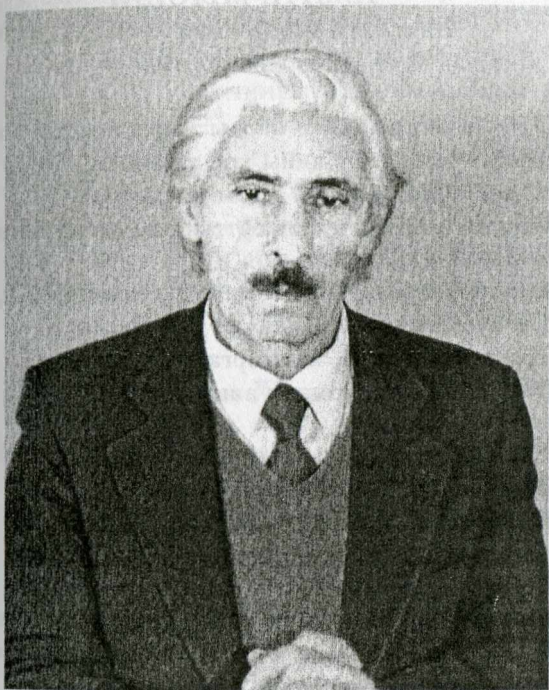
МЫСИНÆГТÆ

АБЕТЫ-МАГКОТЫ Лизæ. Рæстæджы фæлмæй 164

АРВИСТОН 167

ИРОН ПОЭЗИЙЫ АНТОЛОГИ 177

НАФИ: 80 АЗЫ

КÆМ И ДЕ 'ФСИМÆР АБЕЛ?..

(Цыппарнывон драмæ)

ÆМГАРМЫСÆН

Нартыхты Михал æмæ Дзаболаты

Хазбийы номыл

Дыууæ 'мгары... Мæ царды мын дæрдтыл
Ныфсы сæр æмæ цины хос уыдысты,
Фæлæ æваст фæраст ысты мæрдтæм
Лæджы хæрамæй, хицæутты фæлдыстæй.

Цы сæм рауад, — цы хъызæмар, цы сон?..
Сæ тугкалæн, сæ удхæссæг тæрхонæн
Цы уыд йæ цырв, йæ маргæвдылд æфсон,
Уый абон дæр æрмæст аивтæй зонын.

Мæ фæдыл зилы се 'намонд хъысмæт,
Мæ фын, мæ хъалы тугæрхæмттæй, зинау.
Фæцыдысты мæрдтæм æд зын, æд мæт,
Фæлæ уæд немæ се 'нæрцæф Рæстдзинад!

Æниу йæхимæ зонды лæг йæ арм
Куы райсы, уæд æмгар дæр нæу æназым.
Æмæ нæ кæнынц ме стад уæнгтæ хъарм
Сæрддон бонты дæр ацал-ауал азы.

Лæг райста й' арм йæхимæ, уæд йæ туг
Сæ намысыл ис йе 'мгæрттæн дæр, гаккау.
Нæ ваййынц уæд йæ хæлæрттæ, йæ дуг
Рæстудæн семæ рацæрынæн аккаг.

Уый зонын æз, мæ армыдзыхъхъау раст,
Æмæ мæ уд æмыр мастæй ихсийы.
Сæ цæрайæ мыл хур рæдауæй каст,
Сæ мæрдадзæй мæ хъуыды джихæй сийы.

А Р Х А Й Д Ж Ы Т Ё:

А ц а м а з

— æрыгон поэт, чиныгуадзæны хистæр редактор. Архайы куы йæхæдæг, куы йе 'ндæрг.

Ц а р а й

— Ацæмæзы æмгар.

С æ л и м æ т

— Ацæмæзы æфсин.

У а р д и с

— Ацæмæзы мад.

Л а д и

— чиныгуадзæны сæйраг редактор.

А л ы к с а н д р

— компартийы обкомы нымæрдар, идеологон куысты сæргълаууæг.

К ъ и м о

— чиныгуадзæны редактор.

Элладæйы эпикон дунейы геройтæ: Агамемнон (Атрид), Одиссей (Лаэртид), Паламед.

А р в ы х ъ æ л æ с — хъуысы уæларвæй, у адæймаджы намысы хъæлæс.

Хабар æрцыд Ирыстоны XX æнусы 60-æм азты.

ФЫЦЦАГ НЫВ

Дуне — тар æмæ хъуынтъыз. Дард æрвæронæй гæзæмæ хъуысы арвы нæрын. Уары сындаггай, фæлæ йын банцайæн нæй. Изæрдалынджы уæрæх фæзуаты иунæгæй сау пæлæзы зилы Цæрай.

Ц а р а й

Фыдæлтæй баззад раст, фæлæ æрхуым зонд:

Мæлæты раз вæййы лæдджы уд иунæг.

Дæ хæстæджытæ мин-мины куы уой,

Уæддæр сæхи дæуыл ыскæнынц ниуæг, —

Гъе, уый сæ ахъаз... Иунæг ды — сæргой.

Цым лæдзæгæй дæ сæр адзалмæ хой —

Йæ царды бонтæй ничи ратдзæн иу дæр.

Æфсон — аив: йæхи фаг дæр æм нæй.

Ды рухсаг у, ысуадз сызгъæрин сиутæ

Дæ тар ингæны, сыджыты бынæй:
 Уæлауыл — рох, мæрдты бæсты — фынай.
 Æмæ «Аммен!» Дзæнæты нæуу — дæ хай!
 Дæ бархъомыс мæрдты дæхимæ дар,
 Хæрзаудæн дæ хæстæджытыл кæн!..
 Гъе уый нæ рæстдзинад, нæ рухс фарн
 Ныры зонд дæр æниу хуыздæйраг нæу, —
 Ныр мардау у нæ удæгас дæр рох.
 Адзалы раз кæй баззайы хæрз иунæг
 Лæджы уд, ууыл адæймаг хъæцид:
 Ау, иу бонваг тæрхъусдзарм дæр куы кæны,
 Уæд цас диссаг у, — иунæг бон дæндагæй
 Ныххæц дæ удыл, хъызæмарæн быхс!
 Мæрдты диссаг æндæр хабар у ам:
 Кæй ваййы лæг йæ царды бон дæр иунæг.
 Дæ хæстæджытæ 'гас дуне куы уой,
 Уæддæр ды дæ дæ иунæг сæрыл ниуæг,
 Æндæр нæ уыздæн никæмæ дæ кой,
 Фанды дæ сæр сæ къæсæртыл фæхой.
 Тыхсты дæ фарсмæ чи 'рбалæудзæн? Ничи!
 Фыдбон дæ уд, цырагъы 'взагау, сидзæн,
 Фæлæ нывдуздæн алчи дæр йæ ричъи, —
 Йæхи дæуæй, дзæгъæлзад куыдзау, хиздзæн.
 Цæрæнбонты у алы лæг дæр сидзæр.
 Мæрдты диссаг у а царды фыдвæтк,
 Ыстæй нæ комы раивын хуыздæрмæ.
 Æцæг æрцæуы дунемæ ыстæм хатт
 Хуыцауы сконд лæг. Байрæзы нæ фарсмæ, —
 Зылын, зыкъуыр бæлæсты 'хсæн — бæрз тала.
 Æнæарх тала хуры рухсмæ суайы,
 Фæлæ йæ мах нæ чъизи къухтæй, уисау,
 Нытгæстытæ, ныггæлиртæ кæнæм.
 Нæ комы тасын, уæд — сæтгæ! Сæтгæ у! —
 Йæ къæцæлтæ нæ къæхты бын æмбийой!
 Уыдис мын ахæм иу æмгар. Æфсымæр.
 Йæ рухс зæрдæ йæ армыдзыхъхъы хаста,
 Фысы комæй кæрдæджы хал нæ ласта.
 Уый не 'хсæн раст къуырма бæлонау уыд,

Къуырма бэлонуа уый фæци фæсмонгонд,
 Фæизæр рухсау, ахуыссыд йæ зынг.
 Йæхимæ райста иуахæмы й'арм,
 Æмæ фæци. Уыдис æмæ нын нал ис.

*Æвиппайды арв нырттыфта, ныццахæртæ калдта æмæ
 ныррыхыд, хъæрзæгау.*

Æрагвæззæг... Нарынаен афон нал у,
 Æмæ цы 'рцыд, цæуыл рыхы хъæрзæгау
 Нæ бæрзонд арв?..

Бæрзондæй хъуысы фæсус бæзджын хъæлæс.

«Цы йыл æрцыд, цæуыл рыхы хъæрзæгау
 Нæ бæрзонд арв?..» Нæ йæ хатыс æппын,
 Уæд хъус:

«Кæм и де 'фсымæр Абел?»

Азæлд фæзмы:

«Кæм и де 'фсымæр Абел?»

Ц а р а й

Кæцы дæ уый: зæххон лæг æви Арв?
 Лæг дæ, уæд рацу, зæгъ дæ дзырд лæгау,
 Фæзмæгау ми, дæлгоммæ ныхас ма кæн...

Ноджы та Арвы хъæлæс:

«Кæм и де 'фсымæр Абел?»

Ц а р а й

Кæд не скæнæг Хуыцау дæ, уæд æргом
 Лæджы хуызы дæхи мæ цæстæн равдис,
 Ыстæй мæ фæрс...

А р в ы х ъ æ л æ с

Нæ хæссын æз мæ сæрма
 Дæ хуызæттæн мæхи 'вдисын. Мæ хъæлæс
 Кæй хъусыс, уымæй у, мæ хур, сæрыстыр
 Æмæ мын зæгъ: кæм и дæ хорз æфсымæр,
 Дзырдамонд лæг, Хуыцауы сконд Ацæмæз?

Ноджы та азæлд:

«Кæм и де 'фсымæр Абел?»

Ц а р а й

«Кæм и? Кæм и?» — уый зонгæ-зонын къахыс,
 Æви нæ зоныс, афтæмæй фæрсыс?
 Кæд къахгæ, уæд нæртон аласа фест,
 Дзæнæты йын фæлдыст бæхæй фæцу!
 Хуыцауы сконд лæг! — хорз барæг уызæн!

А р в ы х т æ л æ с

Къæйных ныхас хъæбатыры гакк нæу,
 Дæ азымæн дæр уымæй нæй æмбæхсæн,
 Фæлæ мæ фарстæн — удæргомæй дзуапп,
 Мæнгард ныхæстæм хъусинаг нæ дæн!

Ноджы та азæлд:

«Кæм и де 'фсымæр Абел?»

Ц а р а й

О, хъызæмар!.. Цы хъæрзыс, дзур æргом!
 Хуыцау кæд дæ, уæд зоныс ды æппæт,
 Æмæ кæд дæн æфсымæрмарæг Каин, —
 Дæ цæхæртæ мыл ихуарæгау, кал —
 Æвиппайды цъыбыртты сыгъд куыд бауон,
 Фæздæг дæр мæ куыд нал баззайа ам!

Ноджы та азæлд:

«Кæм и де 'фсымæр Абел?»

Ц а р а й

(Йæ худ, йæ пæлæз зæххыл ныццавта.)
 Цæв, цæв, уæдæ! Дæ ихын зæйтæ рауадз!
 Цæмай дæ тарсон: иу малæт дæ дарын,
 Æмæ дæ цæфæй ацы уысм æрцæуæд!
 Дæ рæстдзинад дæ фæдылæфтыд фод!

А р в ы х т æ л æ с

Мæ рæстдзинад?.. Къæйных ныхас та ног!
 Мæ рæстдзинад дызæрдыггаг кæд уыд?

Ц а р а й

Кæд нæ уыди?.. Куы мæ фæрсис, уæд дын
 Бæстыдзаг митæ ранымаин æз.
 Ды адæймаг куы сфæлдыстай, уæдæй
 Ныр мин-мин азы ацыд, фурдмæ — донау;
 Æппæт дзы уыд — фыдбылыз, туг, фыдмитæ.
 Цы дзы нæ уыди, уый ном та — Рæстдзинад!..

А р в ы х т æ л æ с

Рæстдзинад уæм нæ уыдис æмæ нæй!
 Æцæг у уый, фæлæ мæ аххос нæу.

Ц а р а й

Хуыцауыл дæр нæ фидауы мæнг дзырд.
 Æппæтзонæг, æппæтхъом нæм ды дæ:
 Зæхх æмæ Арв, дæлдзæх æмæ уæларв,
 Цæрæгойæ уæвæгоймæ — æппæт
 Дæ рафæлдисон, де скæнгæ куы сты;
 Цы рафæлдыстай, уыдонæн сæ хуыздæр,
 Сæ сах, сæ фидауц Адæймаг куы у,
 Дæ фисынтыл, дæ зондыл та — йæ амад,
 Куыд хоныс уæд æнæазым дæхи
 Йæ фыдмитæй, йæ тугкалдæй, йæ сонтæй?

А р в ы х т æ л æ с

Дæрдтыл нымайыс, пахуымпарау раст,
 Фæлæ дæ ферох иу нымад: фыдæлтæй
 Æмбисонд баззад — хорз лæгæн йæ цот
 Йæхи хуызæн, зæрдæвæндон нæ вæййынц!

Ц а р а й

Нартон ныхас!.. Хуыцау уæвгæй, дæхи
 Лæджы мæнг зондæй араст кæн æмбойны:
 Æз рафæлдыстон Адæймаг — хæрзвæтк,
 Хæд-зонд, хæрзæгъдау, диссаджы фæрныг,
 Фæлæ йæ цот фæцудыдтой йæ уагæй, —
 Фыд-зонд хæйрæг сæ асайдта! Æллæх,
 Фыдуаг хæйрæг фæуæлахиз Хуыцауыл!
 Зæгъ-ма, куыд хоныс уæд дæхи Хуыцау, —
 Царæгойæ уæвæгоймæ æппæт
 Дæ рафæлдисон, де скæнгæ? Æви
 Фыдуаг хæйрæг дæ рафæлдисон нæу?
 Æви æцæг нæ дæ æппæтхъом ды?
 Уый нæй, уæд не 'хсæн хаттæй-хатт куы ваййы
 Хуыцауы сконд, дæ фæдон лæг, дæ хъæбул,
 Уæд æй хæрын цæмæн бауадзыс ды?
 Дæ иунæджы цæмæн бауагътай марын
 Дыкъахыг сырдатæн, куйдзыхтæн, лæгхортæн
 Дзыуарæвæрд хуылыдздзаг хъæдтыл тыгъдæй?
 Цæмæн, цæмæн, цæмæн?!

А р в ы х т æ л æ с

Лæппу, сыбыртт!
 Дæ уайдзæфтæ цыфæнды раст куы уой,
 Уæддæр дæуæн нæ айсдзысты дæ азым.
 Хуыцауы митæ, уый рæстдзинад ма 'взар,
 Фæлтау нырма дæхи митæм æркæс:
 Зæххон царды цы хъулæттæ ис, уыдон
 Лыстæг æвзар, — сæ раст æмæ сæ зылын,
 Сæ аххоссаг, сæ ратæдзæн сын агур, —
 Уæд, чи зоны, ды базонай Рæстдзинад...
 Уæд, чи зоны, ды базонай, кæм ис
 Дæ мады занæг Абел...

Ноджы та азæлд:

«Кæм и де 'фсымæр Абел?»

Ц а р а й

Уый раст зæгъыс. Цы дæ фæрсын, цæмæн?

Ды дæ Хуыцау, — бæрзондыл бадæг хицау,
 Мæ ехсы хъæд дæ рагæй зонын æз.
 Рæстдзинад нæй уæларвты дæр, зæххыл дæр
 Æмæ йæ уæгъды агурын дæумæ...
 Тыхсты бон дæр æз де 'ххуысмæ нæ сидтæн,
 Фæлæ дæ курын ацы хатт хæрзиуæг:
 Мæрдты бæстæй мын ме 'фсымæры рауадз
 Йæ зæххон хуызы иу æхсæвы 'мгъуыдмæ.
 Кæд уый фæрцы æз базонин Рæстдзинад...

Арвы хъæлæс

Уызæнис уый... Дæ сонт фæндон уызæн, —
 Мæрдтæй æрцаудзæн де 'фсымæр. Æрмæст
 Чысыл æмгъуыд — кæркуасæнтæм... Ыстæй
 Дæ зæрдыл дар: æрдæгвæндагыл нæй
 Дæуæн ныллæууæн, бамбæхсæн дæр нæй; —
 Дæ фæдыл зилдзæн, туджджынау, мæ хъæлæс:
 «Кæм и де 'фсымæр Абел?»

ДЫККАГ НЫВ

*Æмгуыдын талынг. Сындæггай рухс кæны. Цæрай
 иунæгæй, бæгъæмсарæй, чырæджы конд фæранкау,
 дыууæрдæм кæны рухсы уаццæджы.*

Цæрай

Фæсайдзæн æви нæ? Æниу Хуыцау
 Куы фæсайа, уæддæр ын циу мæ хуызæн
 Зæххон дзиглойы, сабийау, фæсайын?..
 Йæ сайд ын исчи бадардзæн йæ цæстмæ,
 Кæнæ йæм исчи бахæсдзæни табидз?..
 Хуыцауы раз цы давын æз?.. Мæлдзыг!
 Хæххон дзигло, йе губаччы мæлдзыг!..
 Йæ мæлæт дæр æмæ йæ цард дæр — ницы!..
 Фæсайдзæни? Фыццаг хатт нæу, фæсайæд, —
 Цы йын мæ бон у?.. Фидистæ, æлгыст...
 Уый — хисайæн ми, уымæ дзы цы хъары!

Дæ фидистæй чысыл дæ зæрдæ аных,
 Æндæр дзы уымæн ницы уыдзæн мур дæр.
 Нæ ма уырны, фæлæ мыййаг Хуыцау
 Куы сæххæст кæна ацы хатт йæ ныхас,
 Уæд мын æваст æвæджиауы хорз,
 Мæрдты диссаг, фырамондау, æрцæуид.
 Фæлæ кæцæй?.. Мæгуырæн ахæм амонд
 Кæм ратдзæни Хуыцау!..

Дардæй рухсы уаццæджы разынд Ацæмæз.

А ц æ м æ з

Гъе-ей, Цæрай!

Уынын дæ дардмæ, рухс хъæндилæу раст.
 Дæ сæры къоппæй рухсы таг цæуы,
 Æмæ дæ суыдтон, ма бамбæхс, фæлæуу мæм.

Ц æ р а й

Ацæ, Ацæ... Дæ хъæлæс мæм кæцæйдæр
 Хъуытазы дзингау хъуысы... Æй, кæм дæ?

А ц æ м æ з

Æз мæнæ дæн, бæргæ, фæлæ дæхæдæг...

Ц æ р а й

Æгæндæг тар, ивылд фурдау, ис не 'хсæн,
 Гуылф-гуылф кæны, нæ уадзы размæ къæхдзæф.
 Тырнын дæм, фæлæ не 'ххæссы ма къух,
 Мæ цæсты рухс та талынджы ныдздзæгъæл.

А ц æ м æ з

Æз дæ газæмæ райдыдтон уынын.

Ц æ р а й

Æз дæр, æз дæр... Дæ къух! Дæ къух мæм райваз!..

Сæ къухтæ кæрæдзийыл фæхæст сты.

Æгъи! Фæтæнæг... Нал у тас дæлдонæй!..
 Ныр сурмæ цом æмæ дæ рухсмæ фенон.

Кæрæдзийыл тыхсынц.

Ацæмæз

Адзалы бон цауыл кодтон фæсмон,
Гъе уымæй ныр мæ уд уыдзæнис ирвæст.

Цæрай

Дæ тыхсты мæм кæй нæ адзырдтай, уымæй
Мæ уд уæлæуыл ниудта, раст лæгмарау,
Æмæ нæ уыд ирвæзæн хос мæ мастæй.
Къæмдзæстыгæй фæцардаин адзалмæ,
Фæлæ Хуыцауæй бузныг. Маст фæсабыр.

Ацæмæз

Æфсымæр, уый цæмæн зæгъыс? Мæ разы
Ды азымджын куы ницæмæй дæ, уæд?
Дæ фендмæ ма куы бæллыдтæн фæстаг уысм.

Цæрай

Ацæ, мæ хур, цы ма зæгъон дæ дзырдмæ?
Адзалы бонмæ ничи бæллы, раст у.
Цыдæр адджын фæци зæххон цард уæн, —
Зæры бон дæр лæгæн малын зын у,
Фæлæ фыдæлтæй уый куырдой Хуыцауæй:
Мæлæты рад куыдхистæрæй фæуæд!..
Ды та?..

Ацæмæз

Цæрай, æфсымæры ад æз
Дæуæй базыдтон. Хистæр дæ чысыл,
Фæлæ уыдыстæм, фаззæттау, æмхуызон,
Æмæ дæ разæй ацыдтæн... Хатыр...

Цæрай

Мæ дзырд хатырыл нæу. Нымадтам арæх:
Нæ цард — зынвадат, рухсы цъыртт — ыстæм,
Фæлæ царынай ницы ис хуыздæр
Кæрдæджы цъуппæй арвмæ. Кæд лæг дæ, —
Фæраз дæ зын, дæ хъызæмарыл хъæц
Æмæ фæлдис, — Хуыцау куыд кодта, афтæ
Йæ фæлдисæн æхсæз боны... Æцæг
Хуыцау йæ уæлвæд бафынай фæлладæй
Æмæ йын райхъал нал æнтысы, нал
Ныр мин-мин азы.

А ц æ м æ з

Уымæн циу, Цæрай, —
 Зæгъы: мæнæн æхсæз боны цы бантыст,
 Уый фагай у уæлдай. Цæрæнт сæхицæн
 Мæ рафæлдисон адæм æмæ сырдатæ!..
 Цы сын радтон рæдау — хъаруйæ зондæй, —
 Уый цардæн дæр, мæлæтæн дæр у фаг.

Ц æ р а й

Цæрынæн нæу, фыдбылызæн у фаг.

А ц æ м æ з

Хуыцауы нымад афтæ нæу, Цæрай.
 «Цы йын радтон, уый саразæнт рæстырдæм,
 Æмæ уыдзæн уæд алцæмæн дæр фаг.»

Ц æ р а й

Бæргæ. Фæлæ йæ бæрзондæй уыны:
 Фылдæр-фылдæр фыдбылымæ у арæст
 Лæджы хъару... Йæ рафæлдисæг уæд
 Цæуылнæ здахы адæймаджы зонд
 Хæрзиуæгмæ? Куыд ын бары йæ хæрам?

А ц æ м æ з

Куы барстайд, уæд радтаид Хуыцау
 Цæстуарзонæй æнæмæлæт лæгæн дæр,
 Фæлæ йæ цæст нæ бауарзта, нæ радта.
 Фыдбылызы гуырæ рацæуай, хæрзаг уай,
 Уæддæр дæ хай — мæлæт!

Ц æ р а й

Ома нымадта:

Мæлæты тас сын басæтдзæн сæ хæрам,
 Хæрзиуæгмæ сын сараздзæн сæ зонд?

А ц æ м æ з

Кæд уый фæндыд, уæддæр нæ рауад афтæ.
 Хæрам лæгæн йæ хъуыдыйы дæр нæй
 Мæлæты тас. Йæ хæрам ми кæны
 Æмæ хæрзæджы бафтауы мæлæтыл.

Ц а р а й

Фалæуу, куыд ис уæд а зæххыл царæн?
Æви нæ цард хъуыдыйаг нæу Хуыцауæн,
Нæ хъысмæт уымæн н' агайы йæ зæрдæ?

А ц æ м æ з

Цæуыл тыхса? Уый бакодта йæ куыст, —
Царынæн нæ цы хъуыд, гъе уый нын радта,
Ыстæй уæд загъта: гъеныр мын цæрут,
Уæ хæрам дæр, уæ амонд дæр — уæхи!

Ц а р а й

«Мæн не 'ндавут, мæ дзул лавæрд фæци!..»

А ц æ м æ з

Ай-гъай, цæмæн æй бахъуыдыстæм мах?
Царыс, уæд цæр, нæ фæразыс, — ныммæл!

Ц а р а й

Дæумæ гæсгæ фæразын хъæуы уæд?

А ц æ м æ з

Ай-гъай, хъæуы. Хæрамæн дæр фæраз.
Фыдвæнд ныббырс, фыдæвзарæныл хъæц.
Лæджы цардæн ифтонджы хос фæлдис!

Ц а р а й

Нæ дзырд бæргæ уыд афтæ, фæлæ ды
Æндæр зондыл ныххæцыдтæ æваст,
Мæн иунæгæй æдылхыйы бынаты
Фæуагътай ам...

А ц æ м æ з

Мæ фыдыстæн, Царай,
Æндæр зонд мæм нæ уыд. Мæрдты дæр æз
Мæ уæлион фæрныг куысты бон мысын...
Йе карчы цъиу, йе хоры 'фсир ысхæсс;
Йе искæмæн фыййау фæцу лæппуйæ,
Йе хосы уисыл фæтæны изæрæй
Æрхуысс уæлгоммæ, стъалытимæ дзур,
Ыстæй ныззар дæ миднымæр, — уæлæрвты
Дæ илæлæйæн задтæ дæр куыд хъырной.
Дæ сабиты дæ уæзæгæвæрд армæй

Рæвдау æмæ сын царды таурæгъ хæсс.
Мæрдты дæр мæм хуыздæр нæ кæсы ницы.

Цæрай

Уæд ма цæй фæдыл суæлдайаг дæ цард?

Ацæмæз

Цæрай, дæрдтыл у дзуринаг мæ хабар...
Ныртæккæ уымæн нæй цыма рæстæг:
Дыккаг кæркуасæн, бон куы кæна дзир-дзур,
Уæд цард æмæ мæлæты ауæдз мах
Фæхицæн кæндзæн... Хъæр мæрдтæм нæ хъуысы.
Къоста йæ тыхстæй баууæндыдис ууыл,
Фæлæ нæ хъуысы царды сыбыртт уырæм.

Цæрай

Ацæ, нырма нын ис рæстæг... Дæ хабар
Куынæ базонон, уæд цы у мæ цард?

Ацæмæз

Цыбыртæй йæ куыд радзурон, нæ зонын.
Ыстæй мæ дзырд уырнинаг уыздæн уæд?
Мæ зонгæтæ, æвæццагæн, нымайынц:
Йæ мæгуыр цардæй бафæлмæцыд лæг
Æмæ йæ арм йæ иунæг удмæ систа.
Нæу раст сæ нымад, ме 'фсымæр, нæу раст.

Цæрай

Мæгуырай цæрын никуы уыд æнцон,
Уый зонын æз. Йæ тыхстæй лæг...

Ацæмæз

Цæрай,

Хæрын дын ард, — нæ мæм касти хъæстаг
Мæгуыр лæджы цыбыркъух цард.

Цæрай

Ома

Нæ загъта раст мæгуыр лæгæй Къоста:
«Нæй кад мæгуыр лæгæн йæ куыстæн, —
Йæ сихор, йе 'хсæвæр — йæ мæт!..»

Ацæмæз

Цæрай, мæнæн æндæр уыди мæ нымад:
Мæгуыры куыстæн аргъ кæй нæй, уый раст у,

Ыстай цыма ыстыр хæрам дæр нæу.
 Хæраймаг у — йæхицæн кæй нæй аргъ.
 Нæй кад йæ куыст, йæхицæн дæр зæххыл,
 Æмæ ма зæгъ, цæмæй цæра йæ уд?

Цæрай

Лæджы удæн кæнинагтæ ис бирæ,
 Кæм расгуыха, ис ахæм митæ бирæ, —
 Цæрæнбонты сыл н' аххæсдзæни лæг.

Ацæмæз

Мæгуыр лæг царвау батади йæ хæхтыл,
 Йæ адæмыл, — ыстыр хæрзты сын бацыд,
 Уæддæр зæгъдзысты: царв нæ уыди, дон уыд.

Цæрай

Уый, чи зоны, æцæг зæгъыс, фæлæ
 Хæрзиуæг искæй дам-думтæй нæ сæфы, —
 Фæстагæттæ йæ зондзысты уæддæр.

Ацæмæз

Уый, чи зоны, æцæг зæгъыс ды дæр,
 Фæлæ уæдмæ, фæстагæтты нымадмæ,
 Мæгуыр лæгæй цы аззайдзæн? Æртхутæг.
 Ыстай мæ хорз æвзæр чи хона, уымæн
 Куыд ныббарон мæ цæргæйæ? Цæмæн?

Цæрай

Уыд Пушкины фæдзæхст кæддæр нæ тæрхон:
 Æдылы дæ ыстауа æви фауа,
 Уæддæр-иу йемæ макуы кæн быцæу.

Ацæмæз

Уыд ахæм фæнд, фæлæ зæгъын æнцон у,
 Быхсын та — зын... Йæ хин фаутæй мын исчи
 Мæ хæрзиуæг куы нымайа хæрамыл,
 Уæд ын цы кæнон?.. Хъусон æм æнцад
 Æмæ уынон — куыд ныгæнынц мæ уд
 Цæрдæгасæй?

Цæрай

Нæ зæгъын уый æз дæр,
 Фæлæ дæ уд дæхи армæй куы стонай,
 Дæ хæрзиуæг æрцæудзæн уæд нымад?

А ц æ м æ з

Уый раст у, фæлæ загътон: тохы бацу,
 Уæд ын æрдæгыл нал уыздæн ныууадзæн,
 Мæ куыст, мæ цард кæимæ у æрвылбон,
 Æргом-сусæг мын фестдзысты фыдгултæ,
 Æвæстаг тохы батайдзæн мæ уд,
 Хæрзиуæг кæнын нал уыздæн мæ хъару
 Æмæ царын цы бæллиццаг у уæд?
 Мæ бар цæуы мæхи удыл æрмæст
 Æмæ йæ хъуамæ хины сырдатæй байсон, —
 Сæ хæрамæн куыднæ уал уа æфсон!

Ц æ р а й

Ацæ, æфсон кæддæриддæр уыздæни
 Хæрам хæссынæн... Иугæр дын Хуыцау
 Цыдæр хорз радта, уыдонæн дзы хай
 Нæ бакодта, уæд фаг у уый хæрамæн.
 Йæ мады зæнæг Абелы дæр Каин
 Гъе уый тыххæй куы амардта. Дæуæн, дам,
 Дæ кувинаг цæмæн айста Хуыцау.

А ц æ м æ з

Разы... Хæлæгæй равзæрди хæрам
 Æмæ йын нæй æнусты дæргъы раивд.
 Æцæг загъыс. Нæ уыд Рæстдзинад никуы, —
 Хæрзæджы хордта алы хатт хæрам.
 Мæ фæнд: мæ уд нæ ратдзынæн хæрынмæ,
 Фалтау мæхимæ сисдзынæн мæ къух.

Ц æ р а й

Дæ уд цæмæй уыд аххосджын дæ разы?

А ц æ м æ з

Цæрай, ваййы, — йæ цардвæндаг лæгæн
 Куы ныххауы уынгæг комы — йæ къултæ,
 Хъуырауы фæрстау, сой æмæ æмуырдыг:
 Ысбырæн нæй, фæцæрæн дæр дзы нæй.
 Æмæ лæгæн ысваййы уæд мæлæт
 Æнуд цардæй фæндиагдæр, адджындæр.
 Цы чындæуа æндæр уæдæ? Рæстаг лæг
 Цы стæрхон кæна ахæм ран йæхицæн?

Цæрай

Æз равзæрстаин ахæм ран хъазуат:
Мæлæт, уæд æй хæцгæ-хæцын ыссар!..

Ацæмæз

Бæргæ, фæлæ куынае уа уымæн фадат?
Лæууыд мæ зæрдыл иу хабар — бердзенаг.
Уыд Тройы хæсты сахъ лæг Паламед,
Хъæбатыр хæстон, зондæй дæр æххæст,
Фæлæ йыл хинæй рацыд Одиссей
Æмæ æрцыд фæлдыст лæджы фыдми!..
Кæс дардмæ, хабар февзæра дæ разы!..

*Фæталынг, стæй сындæггай рух кæны. Паламед хуыссы
йæ цатыры фарсмæ, тар фынайæ. Одиссей йæм йæ фазыл
бабырыд æмæ йын йæ фатдоны нывæрдта æхцайы чыссæ
æмæ фыстæг Приамæй, стæй фестад æмæ хъæр кæны:
«Фæдис!» Фынай хæстонтæ сонтæй, схъиудтытæгæнгæ,
стынц!..*

Иу хæстон

Гъе-ей! Цы хабар у, цы 'рцыд фæдисаг?

Дыккаг хæстон

Ам чидæр уыд... Æвæццæгæн, ысгарæг.
Фæцайлыгъди мæ цураей, уый ма федтон,
Ыстæй æрбайсæфт талынджы.

Æртыккаг хæстон

Ай-гъай,
Æз дæр æй федтон. Паламед, дæ цураей
Фæгæпп кодта æмæ фæлидзæг уайтагъд.
Нæ фæцарæхстæн талынджы.

Одиссей

Йæ фæдыл
Æз ауадтæн, фæлæ нæ бафтыд къухты, —
Тæрхъусау, лидзаг — фæскъуылдым æрбайсæфт!
Дæ цуры куы уыд, Паламед, нæ федтай?

Паламед

Нæ федтон, фæлæ ц' агуырдатæ мæ цуры?

Одиссей

Гье уымæй дæ фæрсинаг дæн æз дæр:
Цы агуырдатæ дæ цуры, Паламед?

Паламед

Фæрсинаг? Мæн? Цымæ цæмæй, гæдывад?

Одиссей

Уый равзардзыстæм, фæлæ дзур дæ хабар.

Паламед

Æз ам фæлладæй ме 'фсæддонты 'хсæн
Фынай уыдтæн. «Фæдис!» — ды систай хъæр
Æмæ фæрсгæ дæу хъуамæ кæнæм: ам
Цы агуырдатæй, цæуыл кæныс фæдис?
Цæуылнæ уадзыс адæмы улæфын?

Одиссей

Фæдсафæн дзуапп! Уыд ам ызнæгтæй чидæр.
Цы агуырдатæ дæ цуры, Паламед?

Паламед

Æнæлвыд фыр! Цыдæр хин та кæныс,
Дзæгъæлы нæу æнафоны дæ хъыллист,
Фæлæ йæ загъ, кæлæнты дзæкъул, тагъд!

Агамемнон

(Æрбацыд æд фæсдзæуинтæ, цырагъимæ.)
Цы 'рцыди уый? Æгас æфсад куы схъомпал,
Уæд чи хъæр кодта ме 'вастæй фæдис?

Одиссей

Уæздан паддзах, багъатыр лæг Атрид,
Цыдæр æгъуыссæг бафтыди мæныл,
Нæ хæцæныл æрдонг-æрдонг фæзылдтæн,
Æмæ куы 'рхаудтæн ардæм, уæд уынын:
Цыдæр æндæрг гуыбыр-гуыбыр хъуызы,
Ыстæй фæхæбæццæ иу ран. Æз — йæ фæдыл.
Кæсын æмæ дын, Паламед кæм хуыссыд,
Уым сусу-бусу бацайдагъ. Ыстæй
Фæгæпп кодта æмæ ныййарц фæстæмæ.
Фæцъортт кодтон мæ цирхъ æмæ — йæ фæдыл.
Нæ йæ байæфтон, фæскъуылдым æрбайсæфт.
Уæдмæ «Фæдис!» нызæлланг кодта чидæр,

Ысхьомпал ысты адæм. Æз фæстæмæ
Фæзылдтæн æмæ Паламедмæ дзурын:
Зæгъ-ма нын, чи уыд, науæд дын цы дзырдта, —
Уæ сусу-бусу уагæры цауыл уыд?

Паламед

Атрид паддзах, цы ран уа Одиссей,
Уым хин æмæ кæлæны фæд уызæни.
Цыдæр фыдбылыз къахынмæ кæй хъавы,
Бæлвырд у уый, фæлæ нырма нæ хатын:
Цы хин кæны, цы агуры мæнæй?
Æрдæгæхсæв нæ хатти ам дзæгъæлы,
Цыдæр æлгъаг ми 'рымысыд, уый хатын,
Фæлæ цы уа?.. Зæгъ-ма нын, Лæэртид,
Цы дæ хъæуы, цы агурыс мæнæй?

Одиссей

Дæуæй?.. Цы дæм и, ц'агурон дæуæй,
Æлвыд фысау дыл иу æрду куы нал и!
Фæлæ цæмæн уыд не знæгтæй æрвыст лæг
Æрдæгæхсæв дæ фарсмæ, уый куы зæгъис
Нæ фæтæгæн, Атридæн, уæд цауин, —
Афтид къуымты æз истынхъæл нæ зылын!

Агамемнон

Иæ фарстæн дзуапп æмбæлы, Паламед.

Паламед

Ныр зонын, дзуапп цы фарстæн хъæуы, уый.
Æз никай федтон. Неппæт дæр — фынай,
Фæллад хæстонтæ... Уалынмæ «Фæдис!»
Иæ хъæргæнæг та — Одиссей йæхæдæг.
Цæмæн уыд ам, цы федта, йе цы 'рцыди, —
Иæхицæй дарддæр ничи зоны уый.

Одиссей

Цы федтон, уый æз радзырдтон бæстон.

Паламед

Цæмæй бæрæг у, федтай исты, уый?
Ды, чи зоны, ныффæдис кодтай барæй.

Одиссей

Кæй фæци чидæр не знæгтырдæм лидзæг,
Уый федтой адæм иууылдæр!

Агамемнон

Фæлæуу!

Зæгъут-ма, адæм, чи уæ федта знаджы?

Иухæстон

Æз ауыдтон: фæцæйлыгд чидæр тары.

Агамемнон

Куыд базыдтай, уый не знæгтæй уыд, уый?

Хæстон

Куыд базыдтон? Лыгд уыцырдæм. Æндæр
Цы бæрæг и? Нæ йæ ахста мæ цæст.

Иннæ хæстон

Фæцæйлыгд чидæр уыцырдæм, уый раст у.

Æртыккаг хæстон

Æцæг, æцæг, фæцæйлыгд уый нæ цурæй.

Одиссей

Æз та йæ фæдыл бафтыдтæн æмæ йæм
Æввахс уыдтæн: уый не знаг уыд, æцæг
Нæ бафтыд къухты, науæд æй зæгъид
Йæхи дзыхæй. Æз федтон ноджы: уый
Цыдæр дзырдта йæ хъусы Паламедæн.
Цы йын дзырдта, гъе уый та Паламед
Атрид-паддзахæн радзурæд йæхæдæг.

Паламед

Ныр базыдтон, сыстæвзаг Одиссей,
Кæдæм арæст у де 'лгъаг хин. Фанды дæ,
Уæййаджы ном куы сæварис мæныл,
Æхсæны дурæй маринаг куы фæуин!
Атрид, нæ зоныс, чи у Одиссей?
Паддзах, фæлæ мæнгард æмæ фæлитой!
Тæппуд лæг нæу, фæлæ, хæцынæй тынгдæр
Цы зоны, уый — йæхи нымбæхсын хæстæй!
Нæ йæ фандыди ардæм дæр цæуын,
Æмæ æваст æррайы 'фсон ыскодта.
Æз раргом кодтон сау удæн йæ мæнгард,

Йæ хин митæ йын бафтыдтон йæ цæстыл,
Æмæ йæ бахъуыд рацæуын дæ фæдыл, —
Ныр мæ йæ маст куы райсид, уый — йæ бæллиц.

Одиссей

Фод афтæ дæр. Нæ фæндыд мæн хæцын,
Æвæндонæй фæраст дæн ардæм, хæстмæ,
Æмæ мæхи нæ раст кæнын, фæлæ..
Ызнагтæй æз нæ аразын хæларттæ,
Нæ кæнын семæ талынджы ныхæстæ, —
Мæ азымæй дæ азым у фыддæр.

Агамемнон

Хæстон дуджы ызнагимæ æмдзæхдон, —
Уый азым нæу, фыдми у, Паламед,
Æмæ дæхи ысраст кæн, науæд адæм
Дæуæн кæндзысты ацы 'хсæв тæрхон.

Паламед

Тæрхон? Мæныл? Цæй тыххæй уæд, Атрид?
Æз де 'фсадмæ кæй æмбырд кодтон лæгты,
Дæ номы сæрыл хæцæны мæ туг
Ныр уал азы сæруæлдайæ кæй калын,
Мæ зонд æмæ мæ цонгдыхæй ахъаз
Кæй дæн дæуæн дæ уынгæг хæсты, уый у
Мæ фыдми æви?

Одиссей

Де сгуйхтыл нæу дзырд,
Ам дзуринаг дæ фыдми у. Ызнагæн
Цы зонд амыдтай талынджы? Цы уыд
Уæ дзырды сæр?

Паламед

Уый 'рымысыдтæ ды.
Мæнгард æмæ фæлитой лæг дæ рагæй,
Дæ арæзт та цæрæнбонты у хинмæ!

Одиссей

Мæ хинтæй æз ахъаз кæнын Данайæн,
Дæ зонд та у нæ фыдгултæн ахъаз!

П а л а м е д

Кæлмæвзаг паддзах! Сис уæдæ дæ цирхъ
Æмæ фæуæд нæ раст æвзарæг Арес!

О д и с с е й

Æрмæст мæнæн куы уаис ды ызнаг,
Уæд мæн «Фæдис!» нæ хъуыдаид хъæр кæнын,
Фынæйæ дæ ныргæвстаин дæ уаты,
Фæлæ фыццаг Атридæн дæ ызнаг,
Ыстæй уæд мæнæ не 'фсадæн. Дæ тæрхон
Уыдзысты уыдон.

А г а м е м н о н

Раст у Лаэртид.
Ызнаг дæ, уый нæ зæгъын, Паламед,
Фæлæ дæхи куынаæ сраст кæнай, уæд...

П а л а м е д

Цы у мæ азым, уый уал мын зæгъут.
Æви æууæндыс тугдзых Одиссейыл?

А г а м е м н о н

Дæуыл дæр æз нæма кæнын дызæрдыг,
Фæлæ нæ бæззы хæцæны рæуæууæнк.
Ды, Лаэртид, нымудзыс Паламеды,
Фæлæ дæ дзырдтæн нæй нырма бындур, —
Афтид ныхасæй азым хæссæн нæй.

О д и с с е й

Бындур. Бæргæ! Фæлæ хъæуы уæд джигул
Йæ цатыры, — кæд разынид уым исты.

П а л а м е д

Уæ хорзæхæй, уæ разы дæн, ысгарут.

О д и с с е й

Æз бацæудзынæн цатырмæ, сымах та
Йæ дзыппыты ысгарут бæстон.

*Одиссей ацыд цатырмæ, иннæтæ сгарынц Паламеды
уæладарæс. Одиссей раздæхт.*

Æз ницы ссардтон цатыры, Атрид.

А г а м е м н о н

Йæ дзыппыты дæр ницы ис.

Паламед

Мæ дзыппы

Цы хъуамæ уа? Цы агурур уæддæр?

Одиссей

Цы хъуамæ уа? (Фæхъуыдыйыл.) Цы фæдæтты ызнаг

Йæ хъузонæн? Сызгъаринтæ, хæзнатæ.

Паламед

Цæстфæлдахæг! Цæй хæзна ис мæнмæ?

Одиссей

Дæ фатдон ма мæм ратт уæдæ.

Паламед

Хæц ыл!

Одиссей

(Фатдон æрцагъта, æрхауд дзы æхцайы чыссæ.)

Мæн хинайдзаг дзæгъæлы хонынц адæм.

Мæнæй ды бирæ хиндæр куы дæ, бирæ.

Æхцайы чыссæ, ноджы ма фыстæг...

Цыма цы фысса не знаг Паламедмæ?

Атрид, æркæс, ды хъулæттæм дæсны дæ,

Æз дзывыры къæдз арæх дарын м' армы,

Фыссæнгарзимæ архайын нæ зонын.

Агамемнон

(Кæсы гæххæтт.)

Фыссы Приам: «Нæ хæрзгæнæг кæм дæ,

Æрвитын дын уым иу чысыл хæзнатæ,

Дæ ахъазæй нæ ма сцух кæн æрмæст...»

Æй, Паламед, нæ зондылæг! Фæлтау дæ

Куы федтаин лæбурды фæстæ мардæй!

Дæ мард дæлдзæхмæ ацыдаид радæй,

Дæ кадджын ном та базадаид ам.

Паламед

О, раст зæгъыс, Атрид — мæлгæ у зондæн,

У хинæн та — цæргæ!. Нæ дуг у ахæм!

Ам хины митæ Одиссей кæй кæны,

Уый саби дæр куы бамбардзæни, уæд.

Приамы фыст у гæххæтт æви нæу,

Дæуæн уый у æвзариная, нæ паддзах!..

Приамы фыст сәрхъән ләг дәр нә дарид
 Йә фатдоны, — әз та сәрхъән нә уыдтән,
 Фәлә ма зонд цы давы ныр!.. Дәуән
 Ёргом зондәй у сусәг хин зынаргъдәр,
 Ёмә йыл хәц! Фәсмонгонд дзы куы фәуай,
 Уәд, чи зоны, әрымысай мән дәр.
 Ёз та йә зонын: зонды дуг фәци,
 Цәстмәми әмә хин ысси уә дарәг!
 О, хин дәр зонд у! Зонды фарсмә хин,
 Хуыцауы фарсмә хәйрәг куыд уа, афтә.
 Ёрмәст Хуыцау уәларвон рухсы бады,
 У хәйрәгән дәлдзәхы тар йә дауән,
 Ёмә цәрут хәйрәджжынаё әнустәм!..
 Рәстдзинад амард а зәххыл мә разәй
 Ёмә ма циу мә фыдәбон, мә цард?
 Мәнгард куыйтимә мән цәрын нә фәнды,
 Ләджы мәләтыл разы дән фәлтау!
 Атрид! Мәнән дә ехсы къәрцмә сирын
 Фәндиаг нәу, сымах цәрут кәлмытау,
 Уә хъәстә туджы сәвдулут кәрәдзи!

Фарсылдаргә кардәй ныррәхуыста йә зәрдә.

*Фәталынг, стәй рухсы уаццаджы разындысты Ацәмәз
 әмә Цәрай.*

А ц ә м ә з

Цәрай, цыма ызнон әрцыди хабар,
 Нә дәм фәкасти афтә? Ууыл рацыд
 Ёртә мин азәй ноджыдәр фылдәр,
 Фәлә нырма дәр ахам у нә хысмәт.
 Фәивддзаг зонд, ләджы зонд — хин-кәләнәй,
 Фәрныг зондыл нымад әрцыди хин,
 Ёмә йә фәрцы хинәйдзаг ысбыры
 Уәләмә. Цардән хицау ләг ысвәййы.
 Рәстдзинадән та фәсдуар и йә ном дәр,
 Йә сәрыл дзурын худиная у ныр.
 Хәрзәджы зонд — әдылыыыл нымад,
 Уәд ма куыд цәра ләг, ыстәй цәмәй?
 Зәгъдзынә ды, ныр дәр цәры Рәстдзинад,

Мæлæт ын нæй, уæлахиз дæр уыдзæн.
 Æцæг рæхджы нæ ралæудзæн йæ рад,
 Фæлæ уæдмæ быхсгæ æмæ хæцгæ у, —
 Йæхи марынмæ не 'вдæлы лæджы.
 Рæстаг ныхас! Мæн дæр уырны, Рæстдзинад
 Кæй уыдзæн искуы. Гъе фæлæ уæдмæ
 Æнхъæлмæ кæсын нал баци мæ бон,
 Æмæ хатыр...

Цæрай

Мæнæй дыл азым нæй,
 Кæд искæй раз ды азымджын фæдæ,
 Уæд уый — дæ мад, дæ саби, стæй дæ зарæг.

Ацæмæз

Мæ фæстаг хъарæг уыдоныл уыди,
 Фæлæ... Нæ вайыныц зæрдæтæ æмхуызон:
 Чи — фидардæр, чи — сонтдæр, чи — танæгдæр,
 Æрхъæцмæ дæр фæбыхсынхъом нæ вайы.
 Æз та, Цæрай, Быцентæй фæдæн царды,
 Мæнг фидисæй мæлгæ чи кодта, ахæм.
 Хæрам митæн нæ бафæрæзтон æз,
 Æмæ хатыр.

Цæрай

Ныууадз-ма, цæй дæ «хатыр».
 Æз не 'мбарын æрмæст: ныфсхаст лæг, фидар,
 Ызгъæр къахынмæ авддæлдзæхмæ чи хызт,
 Куырæфцæг арсмæ арф лæгæтмæ чи цыд,
 Фыдæвзарæнты — зарæджы хъæргæнæг, —
 Уый йе 'мгæртты æфхæрды раз куыд разынд
 Æдых, æмæ йæхимæ й' арм куыд райста?

Ацæмæз

Цæрай, мæ хур, æмбаринаг дзы ниц' ис:
 Дæ разы равæр хабæрттæ фæд-фæдыл
 Æмæ æппæт дæр фендзынæ дæ цæстæй,
 Æрмæст сæм раст дæ дзагъыр цæстæй кæс.

Фæталынг.

ÆРТЫККАГ НЫВ

Чиныгуадзæн. Иу уаты бадынц Къимо æмæ Ацæмæз

Къимо

Ацæ, æз дын дæ тæккæ къухмæ хъуамæ
Мæ чингуытæн сæ тæккæ хуыздæр радтон.

Ацæмæз

Цавæр?

Къимо

Мæ тых кæуыл не 'ххæссы, ахæм.

Ацæмæз

Дæ тых — æгæрон. Ахæм чиныг нæй,
Ды кæй не скæнай уайтæккæ редакци.
Къимо, Къимо, Къимоти!
Уагæры дæ цы мæт и?
Чиныгуадзæн дæ бар у,
Хуыцауæй дын лæвар у.
Чиныгæй «хорз» куы зæгъай,
Уæд — фырдиссаг аивæй.
Уый нæй, уæд та, нæл сæгъау,
Йæ мехъ цаудзæн архивæй.

Къимо

Хынджылаг кæныс ды, Ацæ, мæнæн та
Мæ бон нæу ацы къухфыстыл тæрхон:
Бæззы, нæ бæззы, — иу Хуыцау йæ зонаг...
Ды та уæддæр æвзыгъддæр дæ, цæттæдæр,
Мæскуыйы дæр фæцахуыр кодтай цасдæр,
Æмæ йæ айс... Дæумæ 'мбæлы. Ды — хистæр
Нæ редакцийы. Дзуапп уæддæр ды дæттыс.

Ацæмæз

Цы гуым-гуым кæныс, равдис-ма, цы у,
Кæй у, цауыл, тыхсинаг дзы цы ис?

Къимо

Йæ автор у нæ обкомы нымæрдæр,
Йæ мидис та — политикæ. Тæрсын...

Ацæмæз

Тарсыс? Цæмæй?

Къимо

Уый хицау у, æз та?..

Ацæмæз

Ды та — редактор.

Къимо

Хицаутты æвæрд...

Ацæмæз

Ома дæ абон сæвæрдтой куысты,
Иннабон та дæ фелвæстой, зæгæлау?

Къимо

Тæккæ дæр афтæ.

Ацæмæз

Гъе æмæ зæгъыс:

Мæ басты куыстæй атæрæнт Ацæйы...

Къимо

Нæ зæгъын уый, фæлæ йæ зоныс: æз
Дзырдхъом нæ дæн, — политика нæ зонын.
Мыййаг дзы исты ку' ацæуа рæдыд,
Куы йæ ссарой йæ авторы фыдгултæ, —
Нымæрдарæн ызнæгтæ дæр вæййы! —
Цъæх арты уæд кæй сæр судздзæн? Мæ сæр!
Редактор — æз, æппæт уыдзæн мæ аххос...

Ацæмæз

Дæ хъуыддаг — хорз! Æцæг уыдзæни афтæ,
Фæлæ дын æз цы ахъаз фæуон?

Къимо

Чиныг

Дæхимæ айс æмæ йын у редактор.

Ацæмæз

Политикай кæд агæпп кодтон æз?

Къимо

Ды — ахуырлæг! Ис чиныджы рæдыд,
Уæд æй ды уайтагъд базоныс, ыстæй
Дæ хъуыды зæгъын арæхсыс, æз та
Цы зонын, цы? Мæ зæрдæбын хъуыды

Рæстаг куы уа, уæддæр йæ сæрыл дзурын
 Мæ бон нæ вæййы... Ныр мæ к'ух æвæрд
 Кæйдæр рæдыдыл, уæд мæ сæр ц'æх арты
 Ёсмидæг уыдзæн æмæ дзы тæрсын...

А ц æ м æ з

Æз дæр тæрсын, — куы фæрæдийон, уымæй;
 Мæ х'уыды раст куынае уа, йе мæ дзырд
 Рæстдзинадæй куы фæиппæрд уа, уымæй.

К ъ и м о

Дæ тас æндæр у. Æз рæстдзинад зонын,
 Уæддæр йæ ныхмæ хицау лæг куы уа,
 Йæ сæрыл уæд нæ рахæцин. Тæрсын!

А ц æ м æ з

Уый худинаг у, ма йæ дзур, Къимети!

К ъ и м о

Дæуæн æй дзурын, хорз Ацæ, æрмæст!
 Мæ раст æмæ мæ зылын дæр ды зоныс,
 Æмæ цы 'мбæхсон?.. Уавæр мæ куы 'рсура,
 Куыдзы бын дæр уæд атулдзынæн æз...
 Ды та — дзырдх'ом, Рæстдзинады сæрыл
 Ды зоныс дзурын, ноджы ма — уандыс,
 Æз та тæрсын.

А ц æ м æ з

Цæй, развæлг'æу дæхи
 Цы авæрдтай мæ уæлтæрхæг?

К ъ и м о

Тæрсын...

А ц æ м æ з

Цы тæссаг дзы и, уагæры цы у, —
 Æри ма йæ!

К ъ и м о

Дæ хорзæхæй, æркæс æм,
 Йæ хорз, йæ цауд ын базондзынæ ды,
 Æз та — ирвæзт мæ тас æмæ мæ мæтæй.

Л а д и (æрбацыд)

Цы тас дæм и, Къимоти, г'æ, зæг'ь-ма?

К ъ и м о
Куы ницы, мæнæ чиныгыл дзырдтам...

Л а д и
Цы чиныгæй дæ бацыд тас, Къимоти?

К ъ и м о
Цы чиныг, цы — нæ обкомы фыст чиныг...
Политикаæ... Æз та йæм рæвдз нæ дæн,
Æмæ Ацæ куы айсид уый йæхимæ, —
Уый хистæр у нæ редактортæн, ахуыр...

Л а д и
Цы ис тæссагæй уым?.. Ацæ æркæсæд,
Æрфыссæд ыл йæ къух, цæй тас и ам?
Нæ секретарь, бæрзондыл бадæг у,
Йæ раст, йæ зылын мах æвзаргæ нæу, —
Тæнæг нæм хауы...

А ц æ м æ з
Чи зоны, — тæнæг,
Фæлæ мыййаг куы сдзырдаг кæной чиныг,
Уæд редакторыл асæтдзæни лæдзæг.

Л а д и
Цæй лæдзæг у!.. Йе чи суæнддзæн сым-сым дæр?
Æркæс æмæ æрфысс дæ къух. Фæци!
Дзæгъæлы у уæ мæт, — тæссагæй исты
Куы уайд ам, махæдæг уæд кæм дæн!

А ц æ м æ з
Цæй, хорз. Æз æм æркæсдзынæн бæстон,
Æмæ йыл кæд мæ зæрдæ дарон, уæд
Æрфысдзынæн мæ къух. Уый нæй, уæд та
Дæхæдæг фен æмæ йыл ды æрфысс.

Л а д и
Дæ хорзæхæй, цæттæ дæн æз, разы!

К ъ и м о
Зæд атахæд уæ фæндоныл! Разы!

Л а д и
Уæ дыууæйæ дæр — бузныг!

Уæдæ кусут! (Ацыд.)

А ц а м а з

Ис иу миниуаг а чиньгма хорзэй, —
Сæдæ сыфы... Фæуыдзæн каст изæрмæ.
Кæд æм мæ ныфс нæ бахæссон, — Лади
Цæттæ редактор! Бафысдзæн йæ къух,
Æмæ фæци.

К ъ и м о

Тыхджын лæг у, ныфсхаст.
Æцæг, вэййы, фæливын дæр фæзоны.

А ц а м а з

Цæй, хорз. Цы зоны, уый нæ хауы махмæ,
Кæнæ та нæм тæнæг хауы Къимоти!
Нæхимæ цон, кæд мын фæуид изæрмæ
Дæ чиньг каст. Кæд уатæссаг нæ уа,
Æрвитгæ уæд æвзарынмæ тæккæ сом, —
Редакци кæнын хицæуттæ нæ уарзынц,
Æмæ нæ сæр цæуыл сæттæм? Фæци! (Ацыд.)

К ъ и м о

Фæци мæнæн... Дæуæн нырма нæ фæци, —
Куына 'рфыссай дæ къух, дæ митæ уæд
Нызилдзысты зыгъуыммæ, æмæ ды
Фæхаудзынæ дæ бынатæй, æз та —
Дæ бандоныл. Нæ редактортæн — хистæр!..
Фæталынг. Стæй та ногæй уыцы бынат.

А ц а м а з (æрбацыд)

Къимоти, ды дæ уоны кæсыс, маргъау:
Зыдтай йæ фæдыл расайдзæни хъаугъа
Нæ нымæрдар, нæ обкомы фыст чиньг,
Æмæ йæ ме 'ккой баппæрстай.

К ъ и м о

Цы дам?
Ацæ, мыййаг дæ зæрдæмæ нæ фæцыд?

А ц а м а з

Мæ зæрдæмæ цæуы æви нæ цæуы,
Цы давы уый? Ды раст загътай, — уыдзæни
Нæ нымæрдарæн исчитæ ызнаг,

Йæ чиныгыл ныццавдзысты сæхи,
Æмæ Ацайы фелвæстой йæ куыстæй!

Къим о

Æгъи, дæумæ дæр иу зонды мур разынд!

Ацамæз

Цæй зонд, фæлæ... Куыд баппарон мæ сæр,
Гæлæбуйау, уынгæ-уынын цъæх арты?
Тæрсын, Къимоти, раст дæуау, æз дæр, —
Лади-уайыг ыл бафыссæд йæ къух.

Къим о

Ысразы уызæн?

Ацамæз

Чи зоны, цæуылнæ?
Йæхæдæг нын куы дзырдта: тас дзы нæй.

Къим о

Ладемыр дзурын иннæрдæм дæр зоны...

Ацамæз

Цы фæнды зонæд, — уый мæ сæрниз нæу.
Кæд ыл фыссы, уæд тагъддæр æмæ чиныг
Фæцауы абон типографмæ кафгæ!
Кæд нæ, — фидауæд обкомимæ. Мæн
Цы хъуыддаг и? Æз дæр нæ дæн политик.

Къим о

Бæргæ куы фæуид афтæ 'нцонæй хъуыддаг.

Ацамæз

Цы ма дзы ис æндæр?

Къим о

Куы фæуа де 'фсон.

Ацамæз

Куыд ме 'фсон, куы?

Къим о

Ды йыл дæ къух нæ фыссыс,
Обкомы чиныг ды кæныс къуылымпы...

Ацамæз

Мæ бон ын циу? Нæ политик Лади у,
Йæ къух æрфыссæд, зонджын, идеолог!

К ъ и м о

Цы фау æм хæссыс, уымæй дæ фæрсдзæн.

А ц æ м æ з

Дзырд уыдыстут, æви? Æгæр бæлвырдæй
Нымайыс хъуыддаг?

К ъ и м о

Дзырд нæ уыд, фæлæ
Ладийы æз хуыздæр зонын дæуæй.

(Кæсы фæрссагæй.)

Æрбацауы... Хæрзæгурæггаг — мæн...

А ц æ м æ з

Дæу фод Лади æд хъуын æмæ æд хъис...

К ъ и м о

Дæхицæн æй ныууадз æд тъанг, æд тъунг...

Л а д и

Уæ бонтæ хорз, нæ зиууæттæ! Салют!
Цыма цыдæр нынкъард ыстут? Цы кодтат?

К ъ и м о

Куы ницы, на.

А ц æ м æ з

Фæци нæ чиныг каст
Æмæ йæ, загъын, гъеныр та ды бакæс...

Л а д и

Цы ма йæ кæсон, бафысс ыл дæ къух
Æмæ фæцауа хорзы бон чындзы...

А ц æ м æ з

Чындзы цауынæн раджы у цыма.

Л а д и

Цы цух ма у? Йæ кар — бæлвырд, йæ дарæс —
Нывыл. Нæ сияхс — хицау лæг, бæрзонд!

А ц æ м æ з

Уый хорз, фæлæ. Æз æм мæ ныфс нæ хæссын,
Æмæ йыл дзуар куы бафтауис дæхæдæг.

Л а д и

Æз алчер дæн æви?

Ацæмæз

Тæккæ дæр — алчер!

Рæдийы сауджын, уæд йæ тæрхон — алчер!

Лади

Нæ, нæ, мæ хур. Дæ куыст дæхæдæг кæн, —
Дæ куысты зын мæнмæ æппаргæ нæу.

Ацæмæз

Куыст конд у, Лади. Гъе, фæлæ мæ зондæй
Мыхуыры уадзæн ахæм хуызы нæй
Нæ обкомы фыст чиныгæн.

Лади

Цы цух у?

Ацæмæз

Цух — ницы, фæлæ ахæм хуызы нæй
Мыхуыры уадзæн чиныгæн.

Лади

Цæуылнæ?

Ацæмæз

Политикæ!.. Æз ын дæсны нæ дæн,
Фæлæ цыма æфхæрд æрхаудзæн махмæ,
Йæ автормæ та — ноджыдæр фылдæр.

Лади

Кæй аудыс нæ цытджын секретарыл,
Уый — хорз, фæлæ у чиныг уадзгæ,
Дæ къух æрфысс æмæ дæ хъуыддаг — раст!

Ацæмæз

Куыд ыл æрфыссон, — æз цæттæ нæ дæн
Йæ бæрн мæхимæ райсынмæ, ды та
Нæ хистæр дæ, цæттæ политик, райс
Йæ бæрн дæхимæ.

Лади

Ма мын амон зонд,
Фæлæ мæм хъус: дæ къух æрфысс, — нæ чиныг
Тæккæ абон æвзарынмæ куыд уа!

Ацæмæз

Дæ бæрзонддзинад, чиныг нæу цæттæ,
Куыд ыл æрфыссон афтæмæй мæ къух?

Лади

Лæппу, дæ фæнд дæ бинонты 'хсæн кæн,
Ам, куысты та, мæ фæнд хъæуы æххæст!

Къимом

Хатыр, Лади, мæнмæ ма иу фæнд и.

Лади

Дæ хорзæхæй... Фæндтæм дæсны дæ рагæй,
Бæрндзинадæй фæтылифмæ дæр — афтæ!

Къимом

Цæмæн зæгъыс, — махи тылиф нæ кæнын,
Фæлæ кæм не стæм хъуыддагæн дæсны,
Уым бафæрсæм, цæттæдæр чи у, уыдон.

Лади

Цымæ нæм чи у уагæры дæсныдæр
Политикæмæ Сандыр-секретарæй?

Къимом

Æз Кимичмæ мыййаг нæ хæссын фау,
Фæлæ нæм ис философтæ, марксисттæ,
Нæ чиныгæн та иу рецензи нæй.

Лади

Нæ хистæр махæн Сандыр-секретарь у, —
Куы нæм кæса дзæбæх цæстæй, уæд куыст,
Нæ бæрнон куыст нымад цæудзæни хорзыл,
Сымах та йæ мæсты кæнут уæхимæ,
Йæ чиныг ын фæстиат кæнут барæй...

Ацæмæз

Лади, æз дын æргом зæгъын: мæ къух
Нæ чиныгыл æз афтæмæй нæ фыссын,
Цы фæнды мæм куы фæхъыг уай, уæддæр.
Нæ обком нæ, ай-гъай, нæ уыдзæн бузныг,
Фæлæ мæ бон мæ намысы сæрты
Нæу ахизын. Фæлтау мæ сис мæ куыстæй.

Лади

Æз дæ нæ исын, исæг дæ уыдзæни,
Фæлæ уал цом нæ обкоммæ, — уым зæгъ
Дæ рæстдзинад, цы чиныг фауыс, ууыл.

Ацæмæз

Мæ рæстдзинад æмбæхсинаг нæ дæн,
Тæрсын дæр ма кæн, — Сандыр нæ, Хуыцау
Куы уа нæ автор, уымæн дæр зæгъдзынæн
Мæ рæстдзинад.

Лади

Дæ хорзæхæй, уæд цом...

Ацæмæз

Кæд дзы æндæр хос нал и, уæд цæуæм...

Къимо

Ысхъиуд уæрцц, дам, ысфаудта иу хатт зад хуым!
Фæталынг, стæй срухс. Обкомы нымæрдари уат.

Алыксандр

Цы уæ 'рбахста, чиныджы хуыцæуттæ, —
Кæдæй-уæдæй ма асгæрстат мæ уат?

Лади

Фæрнæй дзы кус? Цы дæ хъыгдарæм, — махмæ
Кæм æвдæлы дæ бæрнон куыстæй дæу,
Фæлæ уæддæр: дæ чиныджы тыххæй
Æрцыди не 'хсæн иу чысыл быцæу,
Æмæ нын ды куы равзарис нæ хъаугъа.

Алыксандр

Æз автор дæн, мæ чиныджы тыххæй
Тæрхон куыд хæссон, фæлæ циу уæ хъаугъа?

Лади

Ацæйæн дзурын: бафысс ыл дæ къух
Æмæ йæ арвит типографмæ тагъддæр...
Нæ мæм хъусы, нæ бакасти мæ коммæ:
Цыдæр, дам, дзы мæ зæрдæмæ нæ цæуы.

Алыксандр

Цы, дам, цымæ?

Ацæмæз

Нæ йæм хæссын мæ ныфс:
Политикæ! Куы сдзырддаг уа, мыййаг,
Уæд уайдзæфаг фæуыдзынæн æз дæр,
Æмæ зæгъын: Лади, ды дæр æй бакæс,

Фалтард ләг дә, әппәт нымайын зоныс,
 Әмә дәхимә чиныдгы бәрн райс.
 Нә разы кәны. Гье әндәр дзы ниц' ис.

А л ы к с а н д р

Цы уын зәгьон, нә зонын. Цыма раст у
 Дә фәнд, Ацә. Нәу иннәмәй та раст.
 Сәйраг редактор алы хатт йәхимә
 Куы иса бәрн, уәд ма цы стут сымах та?
 У иннәмәй дә фәндиаг дәр раст:
 Бәрнон чиныгән арәхстджын редактор
 Хьәуы ацәг. Фалтард ләг у Лади,
 Әмә йәхимә хьуамә айсид бәрн.
 Цы уын зәгьон, нә зонын. Автор — әз,
 Мәнән зын у тәрхон хәссын. Әрмәст
 Цәуыл кәныс, Ацә, уәддәр дызәрдыг?

А ц а м а з

«Культ личности» — әмбәлы арәх фысты,
 Дәрдыл ныхас у, гье әмә тәрсын,
 Мыйяг дзы исты, уәд дәсны нә дән...
 Дәхәдәг зоныс, парти у йә ныхмә,
 Ды та цыма йә фарс хәцыс кәмдәрты.
 Нә дән әз ахәм фарстатәм дәсны
 Әмә мә кьух куыд әрфыссон, мәхицәй
 Куыд саразон теорийә әвзыгьд ләг?

А л ы к с а н д р

Рәстаг ныхас! Нә зоныс хьуыдаг, уәд
 Дәхи дзәгьәлы ма хон теоретик!

А ц а м а з

Хуыздәр фәу! Иттәг раст загьтай уымәй!

А л ы к с а н д р

Кәд афтә у, уәд бадзырдтам: әз уын
 Ыссардзынән редактор-теоретик
 Әмә йыл уый әрфысдзәнис йә кьух

А ц а м а з

Ыстыр бузныг. Рәстаг тәрхон у уый.

Л а д и

Әз дәр разы, дә тәрхонәй та — бузныг.

А л ы к с а н д р

Уæдæ, хатыр. Нæ уæ дарын ныхасыл,
Мæнау, сымах дæр не 'вдæлы уæ куыстæй,
Æмæ — хæрзбон.

Сæ къухтæ сын исы, фæлæ дуарæй раздæхта Ладийы.

Ды ма, Лади, фæлæуу, —
Хъæуыс ма мæ чысыл цæмæндæр ам.

А д æ м æ з (фæрсырдæм)

«Чысыл цыдæр» сæйраг уыдзæн йæ дзырдтæй,
Мæ сау хъустæн аккаг чи нæу, ахæм,
Фæлæ мæнмæ тæнæг хауы!.. Цæугæ!

А л ы к с а н д р (мæстыйæ)

Кæй дарыс уый дæ цуры? Коммунист!
Ыссар æфсон æмæ йæ атæр тагъддæр!

Л а д и

Дыууæ хатты йын вигæвæр ныххуырстон,
Ныр æртыккаг хатт, уæд цæттæ у йе 'фсон.

А л ы к с а н д р

Уый — хорз. Зæгæл куы сызгæ уа, уæд æй
Афоныл сæфтау, науæд халы фæйнаг.

Л а д и

Ызгæ зæгæлæн фидар аркъау — м' армы.

А л ы к с а н д р

Æфтаугæ уæд! Мæ фыстæн та рецензи
Ыскæндзæн Хъигъо, партийы историк,
Ды та — редактор, бафысс ыл дæ къух
Æмæ йæ абон типографмæ арвит.

Л а д и

Мæхи фæндон дæр афтæ уыди раст,
Æрмæст нын Хъигъо... Хъихъойæ куы тонынц
Æмгæрттæ уый?

А л ы к с а н д р

Сæ сирæгтæй кæй нæу,
Уый зонын æз, фæлæ рецензи ратдзæн,

Мæ чиныг мын куына фена, уæддæр.
Æмæ фæци!.. Къимотейы мæм рарвит,
Æрмæст ын уый цур мацы зæгъ.

Л а д и

Мæ быгъдуан.

Фаталынг, стæй срухс æмæ бацыд Къимо.

К ъ и м о

Александр Кимичович, ис бар?
Дæ бонтæ хорз!

А л ы к с а н д р

Дæхи бонтæ дæр хорз!
Фæлæ Ацæ мæ чиныгæй цы дзырдта?

К ъ и м о

Нæ, дам, бæззы, мæ къух, дам, ыл нæ фыссын,
Фæлæ цæй тыххæй, уый бæлвырд нæ загъта.

А л ы к с а н д р

Нæ загъта ницы?

К ъ и м о

Иу дзырд дæр нæ загъта,
Дæ чиныгмæ цы фаутæ хæссы, ууыл.

А л ы к с а н д р

Нæ загъта уæдæ?
Ницы давы уый, —
Йæ къух нæ фыссы, уæд мæ чиныг фауы,
Ыстæй уый нæ, Компартийы æфхæры,
Нæ разамындæй разы нæу... Æмбарыс?

К ъ и м о

Цыдæртæ цыма райдыдтон хымпырын.

А л ы к с а н д р

Уый — хорз! Æрмæст сæ ма бамбæхс дæ тары,
Мæнмæ дæр сæ куы бахуын кæнай, уæд
Æвзæр нæ уызæн.

К ъ и м о

Уый зын хъуыддаг нæу.

А л ы к с а н д р

Редакторæй ныр цал азы дæ?

Къимо

Дæс.

Алыксандр

Уæлдæр бынатæн рагæй дæ аккаг.

Æцæг нырма афтид бынат нæма ис.

Къимо

Афтид? Кæцæй, — æгуыст адæмтæ бирæ.

Алыксандр

Ды бирæты мæт ма кæн. Ды дæхиуыл

Æрсагъæс кæн. Дæ бынат ис дæ фарсмæ!

Сæрибар нæу, фæлæ уыздæн, æрмæст

Дæу дæр хъæудзæни батилын дæ цæнгтæ.

Ысхъиуд лæг у дæ хистæр, ноджы — дзураг,

Цы 'рбалæууы йæ зæрдыл, уый ныззары;

Фæхъыг, уæд та йæ къухтæ дары хъилæй.

Раст ахæм митæ фаг ысты тæрынæн

Йæ куыстæй æмæ партийы рæнхъытæй.

Дæ хъус æм дар. Хуыздæр уыздæн дæуæн.

Æмбарыс мæ? (Къимо йæ сæр тилы.) Уæд хорз

æмæ цæугæ,

Æрмæст мæ фæдзæхст ма рох кæн...

Къимо

Цæй, бузныг!

*Зардиагæй исы Алыксандры къух, цæуы сыдзмидзы.
Фæталынг. Стæй цъус рæстæгмæ ногæй срухс чиныгуадзæн,
редакторты бадæн. Ацæмæз æмæ Къимо ныхасы
бацыдысты.*

Къимо

Ныххуырстой та дын вигæвæр, мæ лымæн!

Ацæмæз

Цин кæн, Къимоти, ноджы та ныххуырстой,

Æртыккаг хатт! Фæсурынæн у фаг,

Æмæ дæ сау хъул абаддзæни сах!

Къимо

Цæй сах? Мæн уырдагм чи уадзы, Ацæ?

А ц а м а з

Æцæг, æцæг, — куы фæраздæр уа исчи
Мæ постмæ, уæд ды комхæлиуæй зайыс,
Лæскъдзæрæны сæрхъæн уæйыгау раст.

К ъ и м о

Мæнæн ис куыст, æгуыст уыдзынæ ды.

А ц а м а з

Мæ мæт дæ ис ай-гъай!.. Фæлæ бæллыс:
Кæд уыдзынæ нæ редактортæн хистæр!..

К ъ и м о

Дзæгъæлы мысыс тугтæ. Æз нæ бæллын.
Æз карьерист нæ дæн æмæ нæ уыдтæн.

А ц а м а з

Нæ дæ, мæ хур, нæ дæ! Æппындæр ницы!
Дзырд дæр нæ хæссыс, хицæуттæм нæ сирыс!

К ъ и м о

Куы дзура хицау, уæд æдзæугæ нæу.

А ц а м а з

Ладийæн дæр йæ фарсхæцæг нæ ваййыс,
Куы 'рхауы дзырд нæ куысты фæдыл, уæд...

К ъ и м о

Куы ваййы раст, уæд расты фарс фæхæцын.

А ц а м а з

Æндæр ныхас мын ракодтай ды ибон:
«Рæстдзинадæн йæ ныхмæ хицау дзуры,
Уæд æз йæ сæрыл рахæцын нæ уæндын...»
«Цы йæ 'мбæхсон, куы мæ 'рсура мæ уавæр,
Куыдзы бын дæр уæд атулдзынæн æз...»
Фæрнæй фæтул куыдзы бын уа, хæрæджы,
Фæлæ йæ зон: куыдз дæр нæ кæны аргъ,
Æваст йæ быны чи атулы, уымæн...
Карьерæ дын нæ уыдзæни Къимоти.
Тæригъæд дæ, фæлæ дын циу мæ бон?

К ъ и м о (смæсты)

Мæ кой ныууадз, фæлтау дæхиуыл батыхс:
Дæ куыстæй дæ фæтæрдзысты рахджы,

Дæ бинонтæ ныммæлдзысты сыдæй,
Ыстæй-иу уæд бæрзæндты хæсс дæ сæр!

Ацæмæз

Цыфæнды уа, уæддæр дæуау, Къимоти,
Куыдзы бын æз нæ атулдзынæн никуы!

Къимо

Хъæбæрдзых дæ, фæлæ сыдæй куы мæлай,
Уæд хицæуттæм дæ гуыбыныл бырдзынæ...

Ацæмæз

Гæды зæгъыс, дæуау, куыдзæй цæрыныл
Нæ бафтдзынæн, фæлтау мæлæт — хуыздæр!

Къимо

Куыдзы кой арæх чи каны, куыдз уый у.

Ацæмæз

Сыдæй мæлынай, суйдзыд, æз нæ тæрсын:
Мæ фæрдыгдзых хæссынхъом дæн нырма,
Æмæ сырдыдæй дардзынæн мæхи,
Фæлæ дæуау нæ хицæутты зæвæттæ
Æз не сдæрдзынæн никуы, гукк! Къимоти!

Къимо

Æз та зæгъын: куыдз фæкæны куыдзы кой!

Ацæмæз

Гъе-гъей, Къимоти, феуæгъд и дæ ком,
Æмæ дын бындзæй байдзаг уыдзæн, ма кæ.
Фæлтау æй сæхгæн.

Къимо

Ма мыл кæн куыдзы рæйд!

Ацæмæз

Ау, де 'фсæртыл æнгом хæцын нæ зоныс?
Уæд дын ныртæккæ ацамонон, цæй!..

*Ацæмæз ацахста Къимойы мукъутæ æмæ йæ дзурын
нал уадзы. Къимо йæхи тоны, фæлæ йын ницы 'нтысы.
Уæд Къимо йæ къяхæй бандон афæлдæхта, æмæ уый
хъæрмæ рауад Лади.*

Лади

Цы кæнут уый? Хъæбысæй хæцут ам?!

К ъ и м о

Цы фестут, адæм, мары мæ нæ куызд!

Л а д и

Ысуадз æй тагъд! Цы ми йын кæныс, и?

А ц æ м æ з

Куы ницы... Тренировка... Кæд йæ дзыхыл
Æппынфæстагмæ базонид хæцын...

Йæ хæлиу дзыхмæ бындзытæ тæхынц,

Æмæ нæ кусын нал уадзынц æппын!

Ды дæр, Лади, нæ бафæразис иу бон

Йæ цуры бадын...

Л а д и

Худинаг уын уæд!

Куыйтау уæ пырх кæрæдзийыл цы калут?

К ъ и м о

Куыздæй фыддæр! Ай уынджы хулиган у,

Æмæ йын не 'хсæн кусыны бар нæй!

Ды хицау дæ, куыд мæ мардта, уый федтай,

Æмæ йын исты зæгъ!.. Уый нæй, уæд зонын,

Цы хъæуы, уый: тæрхондонмæ тæргæ у!

Фæлæ нырма дæумæ хæссын мæ хъаст!

А ц æ м æ з

Хъаст кæн, Къимоти, де 'фсæртæ уæгъд ысты;

Хъыллист дæр кæн, æцæг æгæртæ ма кæн, —

Куыд нæ бахъæуа де 'фсæртыл хæцын

Дыккаг хатт мæн...

Л а д и

Лæппу, ды дæр æгæртæ

Куына кæнис... Ам чыныгуадзæн у,

Тыхæвзарынаен агурут æндæр ран!

Уый нæй, уæд махæн иумæ кусгæ нæу!

А ц æ м æ з

Дæ хорзæхæй, уæздан Ладо, кæд мæ

Фæлмæцыс, уæд æз ацæудзынаен куыстæй.

Дæ цуры бадын уабæллиццаг нæу,

Фæлæ мæ фадат афтæ у, — цы кæнон?..

Лади

Дæхи фæндонæй ацæуай? Нæ, нæ!
Цы 'рцыди, уый уал равзарæм, ыстæй,
Нæ коллектив цы зæгъа, уый уыдзæн.
Сæ иу дæр демæ кусынмæ нæ бæллы...

Ацæмæз

Хорз, равзарæд нæ коллектив, æз — разы!

Лади

Дæ разы дзы нæ хъæуы, — уый фæтк у,
Æххæст та йæ ыскæндзæни мæнæйуый.

Ацæмæз

Дæ бæрзонддзинад, архай уæдæ, архай!
Æрмæст фыргуыст куы бакæнай, тæрсын,
Æмæ дæ тъанг куы фелхынцъ уа тыххæстæй.

*Фаталынг, стæй та сабыргай срухс. Фæстæмæ та уыцы
уат. Кусджытæ бадынц æмбырдæй. Алыксандр æмæ Лади
дæр уым.*

Алыксандр

Æмбæлттæ! Абон равзари наг у
Тызмæг, фæлæ рæстаг зондæй фыдхабар, —
Дзамболатты Ацæмæзы фыдми...
Уый йе 'мгар æмæ йе 'мкусæгмæ систа
Йæ къух... Ныххæлдта фæтк æмæ æгъдау,
Æмæ йын уе 'хсæн кусыны бар нал и.
Бæрæг — йæ рæдыд... Уый рæдыд дæр нæу,
Фыдуаг ми у, фыдракæнд, уголовон.
Тæрхондон æй æвзардзæни. Ныр та уал
Тæрхойнаг у æндæр хабар — бæззы
Æви нæ бæззы кусæгæн Ацæмæз?
Ам — чиныгуадзæн! Кувæндонау уаз у.
Мæнмæ гæсгæ, фыдæгъдау лæгæн ам
Нæй кусыны бар! Равзарут уæхæдæг —
Куыд æмæ цы. Цы ма уын зæгъын, уый та:
Æвзарут хъуыддаг сабыргай, нывыл.

Лади

Цы зæгъон æз? Зæгъинаг ма цы ис?
Нæу кусæгæй æвзæр кусæг Ацæмæз.

Фæлæ фыддзых æмæ фыдæгъдау. Не 'хсæн
 Нæй ахæм лæгæн кусæн, — нæу аккаг.
 Мæ цуры надта Къимойы. Мæнæй дæр
 Нæ фæфсæрмы, нæ ныууагъта йæ кæнон,
 Æмæ куыд кусон ахæмимæ дарддæр?

Къимой

Æфхæрд кæд исчи у, уæд уый æз дæн,
 Æмæ зæгъын: нæй уымæн кусæн ам.
 Ысдзырд æм нæй, хылыл лæуд у æдзух.
 Хуыцауæй бузныг, — барон лæг фæдæн,
 Æндæра æз куы систаин мæ къух,
 Уæд ацы ран æрцыдаид лæгмæрдтæ,
 Нæ худинаг ныхъхъæр уыдаид Ирыл.
 Кæй фæнды, уый фæрнæй фæкусæд йемæ,
 Æз нал кусын, — мæ хъуырмæ дæн йæ мастæй.

Ацамæз

Дзырды бар мын. Мæныл цæуы ам дзырд,
 Сæ дзырды нысан: мæн фæтæрой куыстæй.
 Мæ сурджытæ — Лади æмæ Къимоти,
 Сæ раздзог та — нæ цытджын секретарь.
 Цæмæй дæн уæд фыдмигæнæг сæ цæсты?
 Лади зæгъы: æвзæр кусæг нæ дæн,
 Фæлæ нæ дзуры, — хорз кусæг цæмæй дæн.
 Нæ зæгъы уый, дæллаг галæй кæй куыстон,
 Нæ редактортæй алкæмæй фылдæр.
 Нæ зæгъы уый: æртæ азы дæргы
 Нæ кусджытæй, редакторæй сæрфæгмæ,
 Æз иу лæгмæ кæй не сдзырдтон хъæрай дæр.
 Куыд æй зæгъа, — Ладийæн æз фыддзых дæн,
 Фыдæгъдау лæг, хылкъах æмæ фыдгæнæг.
 Нæ зæгъы уый дæр: фауддзаг чиныг м' армæй
 Кæй нæ рацыд æртæ азы дæргы.
 Нæ хъæр кæны, — цæуыл мæм у фыдæх,
 Фæлæ йæ хъуамæ рахъæр кæнон æз.
 Сандыры чиныг хъуыддæгтæн сæ сæр.
 Куыд у, цы у, уый не 'взардзынæн æз,
 Фæлæ уыдтон, кæй расайдзæни хъаугъа,

Æмæ йæ азар мах кæй судздзæн, уый,
 Æмæ йыл, цæй, куыд фыстаин мæ къух?
 Гъеуый уыди мæ фыдмитæн сæ сæйраг.
 Ныр дæр зæгъын: æз ыл мæ къух нæ фыссын,
 Æрфыссæд ыл рæдау Лади йæхæдæг,
 Æмæ — фæци! Фæлæ йæ уый нæ фæнды, —
 Уæд ма мæн та цы 'фсонæй сиса куыстæй?
 Ам дзырд æрмæст мæ сисыныл цæуы,
 Æмæ зæгъын: æз разы дæн, — мæн сисут,
 Фæлæ уæ курын: мауал дзурут дарддæр.
 Мæ сæрыл дæр, мæ ныхмæ дæр нæ хъæуы
 Уæлдай дзурын, — цы загътат, уый у фаг.
 Æз разы дæн: фæтæрут мæ мæ куыстæй,
 Хъым-хъымгæнгæ мæ Къимо судмæ раттæд,
 Сандыр-уæйыг мæ партийæ фæсурæд,
 Фæлæ ныуадзут ацы фарстыл дзурын.
 Нæ кусджыты дыууæ дихы нæ хъæуы, —
 Мæ ныхмæ чи у, науæд та — мæ фарс, —
 Ныуадзут сæ æмæ æмудæй кусой,
 Æз хæлдтон уе 'гъдау, æмæ æз цæуын.

Иу редактор

Мах разы не стæм.

Дыккаг редактор

Нæу Ацæ фыдæгъдау.

Ацæмæз

Куы уын загътон: ам нал хъæуы мæ кой.

Лади зæгъы: æнæгъдауимæ кусын

Нæ фæнды уый. Мæ фыдыстæн, мæн дæр ныуадз, —

Хæдмæл ныхæстæм хъусын мæн нæ фæнды.

Лади

Иттæг хорз! Цу дæ фæд-фæд, мæн ныуадз,—

Хæдмæл ныхæстæм хъусын мæн нæ фæнды.

Ацæмæз

Дæуимæ кусгæ нæ, цæлы фынгыл дæр æз

Зæрдæвæндонæй не сбадин, зæххыстæн.

Цæуын, ды та хæдмæл чингуытæ уадз,

Сæ сабæттаг, сæ гонорарæй цæр.
Къимоти, ды тæригъæддаг, магуыр дæ.

К ъ и м о

Дæ тæригъæд дæхицæн уадз, дзæгъæлдзых.

А ц æ м æ з

Дзырдхæссæгæй кæдмæ хъавыс фæцæрын?
Мыййаг дæ искуы ратæрдзæни хицау
Æмæ æгуыстæй баззайдзынæ уынджы.
Æй, додой, додой, йе 'мгæрттæй обкоммæ
Дзырд хæссынæй кæмæн ысси йæ цард!
Алыксандр, ды хицау дæ, бæрзонд лæг,
Фæлæ дæ зæрдыл дар: хæрдмæ быргæ уыд,
Уырдыгмæ та дын хаугæ уызæн искуы.
Сымси кæй уыдтæ, уый дæр ма кæ рох, —
Лæг хъуамæ дара йе 'цæг ном йæ зæрдыл.
Кæддæр фыстай ыстихгæндтæ. Фыссын
Нæ зыдтай æмæ рантыстæ чиновник.
Ныр фысджытæн куы фамоныс зæндтæ,
Уæд ма рох кæн, Сымси кæй уыдтæ, уый,
Кæй ницы зоныс чиныгæн, æрмæст
Хылмондагæй, фырау, дæ сæр кæй тилыс.
Дæ зондамынд хæрз дзæгъæлы кæй у.

А л ы к с а н д р

Дзæгъæлы бæр-бæр атæккæ ды кæныс!

А ц æ м æ з

Сымахæй бузныг, ме 'мгæрттæ! Æз дæр
Кæд Иры зæххыл н' амæлин сыдæй.
Фæразон дæн: ныббырдзынæн та шахты
Кæнæ кæндзынæн вагæттæ æвдæлон,
Ныллæудзынæн хæххон хъæуы фыййау, —
Мæ бинонты фаг бакусдзынæн искуы.
Фæлæ, зæгъгæ, сыдæй мæлынмæ 'рцыд
Мæ иунæг сæр, уæддæр мæ уд нæ уызæн
Хуыцауæн дæр цагъар æмæ фæсдзæуин!

*Ацæмæз ацыд, иннæтæ дурдзавдау бадынц. Фæтальнæ
стæй та æрбарухс. Алыксандры кусæнуаты Цæрай æмæ
Алыксандр.*

Царай

Алыкандр!.. Ацæ мæнæн хæлар у,
 Мæ ныхас иунæг уый фæдыл дæр нæу.
 Лæг — курдиатджын, кусынмæ дæсны,
 Фæлæ ныр афæдз никуы кусы. Лæг
 Цæмæй цæра?.. Йæ мад — зæронд, йæ ус та —
 Æд саби, æмæ кусынæн нæма у.
 Лæг агуры йæхицæн куыст, бæргæ,
 Фæлæ йын дзурынц алы ран дæр: куыст
 Нæма ис æмæ ницы у нæ бон.
 Дæ зондæй цæуы уыцы дзырд, уый зонын
 Æмæ дæ курын, бауадз æй цæрын,
 Куысты бынат ын ратт, æмæ цæра.

Алыкандр

Йæ фыдбылыз мæнæй кæй дæ æнхъæл,
 Рæдийыс уымæй.

Царай

Ма кæ, Сандыр, нæу
 Дæ мастисæн лæджы аккаг. Дæуыл
 Нæ фидауы, — бæрнон кусæг дæ ды.
 Обкоммæ адæм растагур фæцæуынц,
 Рæстдзинады сæрхъызой йæ æнхъæлынц,
 Ды та дзы, гормон, мастисæн куы скæнай,
 Куыд рауайдзæнис уæд?

Алыкандр

Нæ зæгъыс раст.
 Нæ исын маст, нæдæр мæ дзыхæй рацыд
 Ныхас — Ацæйæн мачи раттæд куыст!

Царай

Дæуæй нæ рацыд бардзырд, зонын уый,
 Фæлæ дæ зонынц: исыс дзы дæ маст
 Æмæ йын куыст куы раттой, уæд дæуимæ
 Быцæуы хуызы рацæудзæн. Тæрсынц дæ,
 Æмæ дæ фæндон де 'вастæй кæнынц.

Алыкандр

Æмæ цы ис мæ аххос уым?

Ц а р а й

Куыд цы?

Загъ сын, æмæ йын раттой куыст.

А л ы к с а н д р

Йæ сæрыл

Гæрæхтæ сисон? Уый мæ ныхмæ рацыд,

Æз та йæ фарсмæ балæууон?

Ц а р а й

Нæ уайд

Бæргæ æвзæр, фæлæ дæ уый нæ домын,

Æрмæст Ацæйæн куыст, — ома рæстдзинад,

Хуымæтæджы рæстаг ми.

А л ы к с а н д р

Уый æмбæлы,

Фæлæ нырма сæрибар бынат нæй,

Йæ куыстæй искæй расурон?

Ц а р а й

Цæмæн?

Куы йæ зоныс, рæхджы уызæн бынæттæ

Нæ газетты æмæ дзы ратт Ацæйæн.

А л ы к с а н д р

Мæхи зæрды дæр афтæ уыд: бынæттæ

Уызæн дзæвгар — фынддæс кæнæ ыссæдз —

Æмæ дзы иу бæлвырд уызæн Ацæйы.

У зонд зонынæн иу афæдз йæ фаг,

Ыстæй йæм маст дæр нал хæссын: мæ чиныг

Цæттæ у, мæнæ экземпляр-сигнал,

Рæхджы уызæни дуканийы.

Ц а р а й

Хорз у,

Куы фены лæг йæ фыдæбон рæвдзæй.

У авторæн, лæппуйы гуырдау, чиныг, —

Зæрдиагæй дын арфæтæ кæнын.

А л ы к с а н д р

Мæхи куыд фæндыд, ахæм хуызы рацыд,

Æмæ мæ зæрдæ, раст загъгæйæ, рухс у.

Мæ маст та раджы айсæфти. Ацæ

Цæмай тарст, уый дзæгъæлы тас уыди.
Куыддæр мын раттой авторы хардз, афтæ
Фыццаг чиныг — дæуæн.

Цæрай

Дæ хуынай — бузныг.
Мæхæдæг дæр дзы балхæндзынæн.

Александр

Зонын,
Фæлæ мæ хæс — лæвар, дæ хæс — æлхæнын.

Цæрай

Уæдæ нæ дзырд фæци: рæхджы уызæн
Ацæйæн куыст нæ редакцийы штаты?

Александр

Нæ газеты нæуæгдæр штаттæй — иу.

Цæрай

Ыстыр бузныг дæ раст ныхас, дæ дзуаппæй.
Мæ зæрдæ мын ысрухс кодта. Лæудзæн
Дæ раст тæрхон цæрæнбонтæм мæ зæрдыл.

Александр

Бæргæ мæ бон хæрзты цæуын куы уайд,
Уæд ме 'мгæрттæн — мæ сæрастæу фæндаг.
Фæлæ мæ бон хæрз чысыл у. Ацæ та
Канд ме 'мгар нæу, мæ хæрæфырт дæр у.
Æцæг зæгъын: йæ мад æмæ мæ фыд
Дыууæ 'фсымæры иунæджытæ сты.

Цæрай

Уæдæ æцæг хæстæджытæ куы стут,
Мæ дзырды сæр дзы нал хъуыди.

Александр

Дæ ныхас
Æхсызгон уыд мæнæн — Ацæйыл ды
Æнувыд кæй дæ, уымæй.

Цæрай

Хорзæй баззай!
Фæрнæй фæкус дæ уаты!

Александр

Хорзыл амбæл! (Цæрай ацыд.)

Мәнән гәнгәлы — ахәмты фәсайын.
 Хәд-зонд у әмә ахуырләг, уәддәр
 Политикайән ницы 'мбары мур дәр...

*Фәталынг, стәй сабыргай срухс. Алыкxандр йә уаты
 дзуры Уардисмә.*

У а р д и с

Ехх, ме 'фсымәр, дә уат — әцәг зәдбадән.
 Фәрнәй дзы кус, фәрнәй, дәхи фәндиаг.
 Бәргә куынә дә иппәрд кәнин куыстәй,
 Фәлә мә иунәг хъизәмарәй рафтыд,
 Цы йын бакәнон, ницы зонын уымән,
 Әмә мәхи әрбаппәрстон дәумә.

А л ы к с а н д р

Фәләуу, Цәрайән алцы дәр куы загътон,
 Уәд уын мә фәнд нә ранымадта, ау?

У а р д и с

Нә зонын, мә хур, чи зоны, Цәрай
 Нә ләппуйән йәхицән загъта исты,
 Фәлә йын әз цы зонын? Әз уынын:
 Мә иунәг ныр әнәхъән афәдз зилы
 Куыстагур әмә хауәггаг фәци,
 Фәлә йә къухы ницы 'фты. Цы кәна?
 Йә даринәгтә ныр әртә стәм мах,
 Цы нын кәна? Фыдхъизәмарыл бафтыд,
 Әхсәв ын нәй, — дзагъырдастәй фәзилы
 Нә къуымты бонмә. Удысмаг дзы нал и,
 Фәлә йын циу мә бон? Уәд та йын исты
 Куы радтис куыст, кәд та йә уд әрцәуид
 Йә бынатмә. Цы уыдзән науәд? Әз
 Йә цәрайә цәуын мә къәхтыл. Нәй мын
 Әндәр ныфсы сәр дунейыл. Мә иунәг —
 Мыггаджы 'рдыгәй, ме 'рвадәлтәй — ды,
 Әмә әндәр кәмә хәссон мә хъаст?

А л ы к с а н д р

Уардис, мә хо, мәнәй дәр рох нә уыди,
 Фәлә нырмә мә бон нә баци ницы.

Ныр та фæзынди куыст — мæйы æмгъуыдмæ
Уыдзæн цæттæ йæ бынат, æмæ кусдзæн.

Уардис

Сызгъæрин ныхас рацыди дæ комæй, —
Мæрдтæм мæ уд дæуæй уыдзæн рæвдыд.
Зæххыл цы ис хуыздæр — дæ хай фæуæд!

Александр

Дæ арфæтæ, дæ адджын дзырдæй — бузныг.
Мæ хæс у уый — лæгæн йæ тыхсты баххуыс,
Ацæимæ та тугхæстæг, æмгæрттæ,
Йæ хъуыддаг ын куыннæ саразон хъуамæ
Йæ тыхсты бон?

Уардис

Хуыцауы фæдзæхст у,
Нæ ныфсы лæг! Уæдæ зæгъон Ацæйæн, —
Мæйы 'мгъуыдмæ йæ куысты сæр лæудзæн?

Александр

Зæгъ ын: уыдзæн мæйы 'мгъуыдмæ куысты лæуд.

Уардис

Хуыздæр фæу! Æрсабыр и мæ зæрдæ, —
Йæ хъызæмарæй фервæзти мæ иунаг.
Мæ дæндагæй дын судздзынæн цырагъ.
Цæй, ныр цæуон, цы ма дæ дарон хъыг.
Фæрнæй фæкус, ныфсы лæг!

Александр

Хорзыл амбæл! (Уардис ацыд.)
Æхцон ныхæстæ: «Удысмаг дзы нал и...»
Хъæуы, хъуыди! — Ныр базондзæни зонд:
Нæу арсимæ кæрдо цæгъдын йæ бон.
Цæй, фаг ын у! Хъæуы йын раттын куыст:
Куы — мастисæг, куы та — хæрзгæнæг æз!
Фæталынг, стæй сындагггай срухс. Ацæмæзы кусæнуат.

Уардис бады Ацæйы бынаты.

Уардис

Кæд фервæзид йæ судзгæ мастæй ныр.
Фæдзырдтой йæм: куыст, дам, дын дæттæм абон.
Хуыцау зæгъæд! Ыссарид кæд æнцой.

(Ацæмæз æрбацыд.)

Ацæ дæ, цы? Æрцу-ма, исты радзур.

А ц æ м æ з

Цы дзурон, Гыцци?.. Не 'рцыди æххæст
 Мæ фæндиаг, — нæ та мын радтой куыст.
 Нæ хицæуттæ, — абырджытау æмзонд:
 Сæ иу дæ исы куыстмæ, иннæ — сурь.
 Цы бынат мын ысхицæн кодтой, уымæ
 Нæ фыццаг лæг йæхионы нырвыста.
 Фыццаг хицау Æлдараты æлдар у,
 Æлдар — фыдлæг, фæстæмæ дзурæн нæй.

У а р д и с

Йæ дзурантæ æрбамыр уой æваст
 Нæ тæригъæдæй уастæн!

А ц æ м æ з

Нæ, Гыцци!
 Цыфæнды йæ æлгъит, уæддæр Хуыцау
 Йæ фарс куы уа, уæд де 'лгыстæй цы цæуы?..
 Æниу мæнæн мæ зæрдæйы ныфс бацыд:
 Сымсийы иугæр бафæндыд куыст раттын,

Золойты-Аликимæ.

Уæд йе ссарын æнцондæр у! Уыдзæни
 Рæхджы æндæр куыст, æмæ уæд — фæци!
 Фæци мæнæн мæ хъодыйы æмгъуыд,
 Æмæ та — кустæ!.. Ма мæт кæн, Гыцци,
 Мæ хъызæмарæй фервæзтæн, — фæци!

У а р д и с

Хуыцау зæгъæд! Ды фервæзтæ, мæ хур,
 Дæ тухийæ, уæд мæн æндæр цы хъæуы?
 Мæ хъæбул, уæдæ мæ зæрдæ бады хурварс,
 Æрмæст тæрсын, «абырджытау æмзонд»
 Кæй зæгъыс, уымæй.

А ц æ м æ з

Ма дзы тæрс, Гыцци, —
 Æцæг ысты абырджытау æмзонд,
 Кæнæ ныхæст сæ кæрæдзийыл сасмæй,
 Фæлæ цы кæной? Адæм сæ нæу разы,
 Сæхицæй дарддæр ничи у сæ фарс,
 Æмæ хæцынц кæрæдзийыл. Ныр иугæр
 Сымси мæнæн хæрзгæнагæй лæууы,
 Уæд иннæтæ дæр нал ысты мæ ныхмæ,
 Æмæ уыдзæн дæ сау лæппуйæн куыст.

У а р д и с

Уый хорз ныфс у. Уырны мæ ныр дæ дзырд,
 Фæлæ йæ зæгъ нæ чындзæн дæр.

А ц æ м æ з

Сæлимæт
 Æцæг тыхсы æмæ йын æй зæгъон,
 Чысыл ныфсæй дæр йе 'муд кæд æрцæуид.
 Йæ уаты ис?

У а р д и с

Чысыл раздæр ма уым уыд.

Фæталынг, стæй ногæй рарухс. Сæлимæты уат.

А ц æ м æ з

Сæли, мæ куыст æндæр кæмæндæр радтой.
 Фæмæнг нæ цин, фæлæ рæхджы фæуыдзæн
 Æгуысты цард, — æндæр бынат ма ис,
 Æмæ æнæмæнг уый уыдзæни мæн.

С а л и м а т

Æмбисонд раст у: ма амæл, цъæх хæрæг,
Фæуыздæн зымæг, кæрдæг та æрзайдзæн!

А ц æ м æ з (худы)

Фидауы мыл хæрæджы ном æцæг.

С а л и м а т

Куыд нæ фидауа — кусынмæ хæрæг дæ.

А ц æ м æ з

Æнæмызд кусæг ис, фæлæ æнæхæлц
Нæ фæразы хæрæг дæр.

С а л и м а т

Æмæ ноджы:
Хæрæгæн ма къæлæу куы ваййы, уæд
Дывыдон у хæрæджы цард...

А ц æ м æ з

Къæлæуæн

Йæ мад дæр нæй хуыздæр ран. Уый дæр зонын,
Фæлæ рæхджы уыздæни куыст æмæ та
Нæ мæгуыры цард райгондæй кæндзыстæм.
Фæхъæц, Сæли, зын дын у, фæлæ хъæц!
Куы йæ зыдтай: лæппу фæци поэт,
Уæд й' афтид дзæкъул уый фæхæссы йе 'ккой
Цæрæнбонты. Зыдтай, фæлæ нæ тарстæ.
Ныр дæр ма багъæц иу чысыл. Уыздæни
Куыст дæр, æхца дæр. Чиныг дæр цæуы,
Йæ гонорарæй ратдзысты æфстау
Æмæ цардзыстæм. Иучысыл ма багъæц.
Уæдмæ та уайд, чи зоны, хуыздæр,
Куы ауаис дæ цæгатмæ. Нæ къæлæу
Кæд бафсæдид уым фысымты æхсырæй,
Дæхæдæг дæр æрулæфис.

С а л и м а т

Бæргæ,
Фæлæ ды дæр тæригъæд дæ...

Ацæмæз

Мæнæн та

Цы у! Æгуыст лæг, хъæуты, хæхты лекка,
Йæ уæлвæд та — æмдзæвгæтæ. Кæй хъæуынц,
Фæлæ ысуадзын уыдонæй мæ маст, —
Мæ уд чысыл фæцух ваййы йæ зынай.

Сæлимæт

Хъæуынц, нæ хъæуынц, — чи зоны бæлвырд?
Ыстæй, зæгъæм, куы ныууадзай фыссын,
Цы уæлдай ма ис уæд дæуæй Сымсийæ?
Уæд мæн Сымсийæ мой кæнын хъуыдис,
Йæ ус Гызийау, уаин æз хæрзарæст,
Мæ цардæй — бухъ, мæ лæгæй та — сæрыстыр.

Ацæмæз

Дæ саби дæр нæ уайд уæд къæлæу.

Сæлимæт

Мæ сæрыхицау — хæрджыты хуыздæр...

Ацæмæз

Æй, хины сырд! Уæддæр сæ хуыздæр — æз!

Сæлимæт

Сæ фыддæры куыд равзæрстаин барæй?

Ацæмæз

Уæдæ дæм нæй фæсмон?

Сæлимæт

Бæгуыдæр ис!

Фæлæ мæ ног куы бахъæуид æвзарын,
Мæ къæлæуæн та равзарин йæ фыды...

Ацæмæз

Æтт, хæйрæджытæй чи баззад уæлæуыл! (Йæ
хъæбысы фелвæста Сæлимæты, узæлы йыл.)

Фæталынг, стæй та сындæггай срухс. Ацæмæз иунæгæй
цыраггы рухсмæ кæсы, чысыл раздæр кæй ссыгъта, уымæ.

Ацæмæз

Цы ма мын баззад? Бафыстон мæ хæстæ:
Мæ мотоцикл хорз ауæй, — ысфаг и.
Сæ иуæн та мæ фæрдыгдзыхæй ныфс
Бæргæ бавæрдтон, гъе фæлæ тæрсын, —

Уый ахæсдзысты милицæ. Мæрдтæм дзы
 Фæцæудзынæн æз хæсджынай. Бæргæ
 Ныффыстон: раттут ме 'хсæнгарз Цæлойæн,
 Фæлæ мæм исчи байхъусдзæн? Кæцæй!
 Цыма æндæр? Мæ мад мæрддзыгой ацыд
 Йæ цагатмæ. Сæли — сæ хъæуы. Хорз у,
 Сæ цæсты раз кæй не 'рцæудзæн мæ мæлæт,
 Сæ зæрдæйæн æнцондæр уайд кæд.
 Мæн сайгæ кодтой хицæуттæ. Сæ цæст
 Хуымæтæджы куыст раттын дæр нæ уарзы,
 Æмæ куыд цæрон? Бабырсон тыхæй?
 Мæ фыссæн къухæй амарон лæджы?
 Æмæ ма уæд мæ тугæйдзаг æнгуылдзтæй
 Куыд фыссон æз æмдзæвгæтæ кæнæ
 Куыд рæвдауон мæ сабийы, мæ мады?
 Цæрыны фадат нæй. Мæлæн дæр нæй,
 Лæгау, — æргомай, хæцæны... Ыстæй
 Уæд хъуамæ искæй амарай... Мæнæн та
 Хуыцау нæ радта ахæм зонд — лæг марын.
 Мæнæн мæ бар цæуы æрмæст мæ удыл,
 Æмæ мæ пырх ныккалдзынæн æз ууыл.
 Æмбарын æй бæргæ, цæй маст уыдзæни
 Сæлимæтæн, нæ сабийæн, мæ мадæн,
 Фæлæ цы кæнон?.. Нæу мæ бон сæ дарын.
 Мæ фæстæ сын кæд исты хуызы пенси
 Ныббæттикой, — кæрдзыны фаг уæд та.
 Мæ цæргæйæ сын уый дæр нæу мæ бон...
 (Чингуытыл хæссы йæ къухтæ.)
 Хæрзбон! Сымах мæ хæлæрттæ уыдыстут,
 Мæ уд рæвдауæг, рухсмæ хонæг. Гъеныр
 Хæрзбон! Мæ цæст уыл нал ысхæцдзæн никуы.
 Мæ къухфыстытæ... Ницы уæ ис диссаг, —
 Мæгуыр ироны сагъæс æмæ цин, —
 Уæлмонц лæппуйы зараг уд, æргом дзырд,
 Романтикон фæндиæгтæ, — æвæстаг.
 Æцæг уæм ис фæрныг æууæл: нæ зонут
 Мæнгард ныхæстæ, хинæйдзаг нымад,

Цæстмæхъус кой æмæ тæппуд мæнгвæдис.
 Тæхуды 'мæ куы 'рцæуиккат мыхуыр.
 Мæ фæндиаг цытуарзоныл нæу баст, —
 Кæй не скæндзынæн æз уæ хорзæй ном,
 Уый зонын рагæй... Никуы уыд мæ кой
 Нырма. Куы нал уон, уæд мæ хай — мæрдырох.
 Уæдæ ма цы?.. Цы ма у уæд сæ мыхуыр?
 Мæ бинонтæм кæд иу суари æрбафтид.
 Мæ фыссæнгарз, æхсæнгарзæй дæ ивын
 Æмæ хатыр... Мæ бон цы уыдис, уымæй
 Фыстон æрмæст æцæг хабар — Рæстдзинад.
 Æй, ме 'мгæрттæ! Хæрзбон! Хæрзæхсæв раут!
 Мæ фыдгой уæм нæ уыдзæнис, уый зонын,
 Мæ хорзы кой дæр расты фæдыл уæд.
 Рæстдзинад-иу мæ радзурæнт мæ фæстæ:
 Мæ фыдкой дæр, мæ хорзкой дæр — Рæстдзинад.
 Хæрзбон, Ирыстон! Хорзæй цæр, нæ Ир!
 Дæ хорзæхæй рай, дæ цухдзинæдтыл ку!
 Хуырым хицæутты зонды лæгтæй раив!

*Фæцыд топпы гæрах. Рухс ахуыссыд. Бæстæ ныттар.
 Арвы кæрæттæ зынынц тугхъулонæй. Арв æрттивы æмæ
 нæры:*

«Кæм ис де 'фсымæр Абел?»

Арв фæхъус æмæ хъуысынц мады хъарджытæ:

«Уæ мæ иунаг хъæбул, дæ мад æрбамæла,
 Кæд дæ зарæн хъæлæс куыд байгомыг и!
 Ныр дæ зæронд мад, хъæды сау халон,
 Кæдæм фæхæсса йæ иунæджы хъаст,
 Иры дзыхъхъы мæнузæгъæг кæмæн нæй?
 Уæ, цæмæй тарстæн, уый мæ куы баййæфта.
 Дæ фынайыл дын куы никуы хъæцыдтæн,
 Уæд куыд уромдзынæн де 'нусон фынай,
 Де 'нусон фынай талынг ингæны?..»

*Сындæггай фæзынд рухсы уаццаг æмæ зынынц дыууæ
 лæппуйы. Ацæмæз æрбахъæбыс кодта Цæрайы йæ иу
 къухæй æмæ дзуры.*

А ц æ м æ з

Уыныс, Цæрай, æмбаринаг дзы ниц' ис.
Йæ хъуырма сси йæ царды зынæй лæг,
Æххуыс агурын не схаста йæ сæрма
Йæ хæлæрттæй... Йæхимæ систа й' арм,
Тæбыны тагау сыскъуыдта йæ уд.

Ц æ р а й

Уый федтон æмæ бамбæрстон. Æрмæст
Цы кæнгæ у уæд махæн та? Æви
Æнхъæлыс, нал и царды зын дæ фæстæ?

А ц æ м æ з

Лагау царын зындæр кæй у мæлынай,
Уый зонын ныр...

Ц æ р а й

Æмæ цы зæгъыс махæн,
Цы саразæм, цы кæнгæ нын у царды?
Нæхи ныццагъдæм иу ахæмы не 'ппæт?

А ц æ м æ з

Цæмæн зæгъыс, Цæрай. Зын мын у хъусын
Дæ уайдзæфмæ. Æниу æцæг у, раст у.
Мæрдтæм нæ сидын æз. Фæлæ, æфсымæр,
Лæджы зæрдæ у хивæнддæр йæ зондæй,
Æмæ фæтых и иу ахæмы зондыл,
Уæд ын фæстæмæ нал ваййы ыздæхæн.
Æз та фæдæн, куы дын дзырдтон, Быцентæй,
Мæнгвидисæй мæлгæ чи кодта, ахæм.
Мæ цард та фестад зындоны цъымара,
Мæлæт мæм цардæй адджындæр фæкасти,
Æмæ ма зондмæ фехъусы уæд лæг?

Ц æ р а й

Фод афтæ дæр, фæлæ цы кæнон æз,
Цæуыл дарон ныр иунагæй мæ зæрдæ?

А ц æ м æ з

Цæрай, мæ хур, уый дардыл ныхас домы,
Нæ рæстæг та — кæркуасæнтæм æрмæст,
Æмæ тыхсын, куынæ сарæхсон дзуапмæ.
Лæг иунаг у уæлæуыл дæр, мæрдты дæр,

Фæлæ нæу уымæй махæн мурдæр тас, —
 Æз де 'фсымæр кæддæриддæр уыдзынæн.
 Мæ кой дæ фæдыл урс уæрыккау зилдзæн,
 Мæ туджы мал дæ цæсты раз лæудзæн,
 Дæ удрабын мæ ном нæ кæндзæн рох.
 Куы-иу баргъæвсай сау халонау рындзыл,
 Мæ кой уæддæр фынау лæудзæн дæ зæрдыл,
 Æмæ уыдзыстут иумæ уæд дыууæ,
 Дыууæ иунæджы иу зæрдæйы арфы!
 Дæ иунæг дын æз сурдзынæн мæ койæ,
 Æндæр цы у мæ бон?

Цæрай

Уый раст у. Бузныг.
 Зæры бон лæг вæййы йæ ивгъуыд мысаг.
 Мæ иунæг бон-иу сидзынæн дæумæ
 Дзæгъæл зæрныгау — талынг æхсæв, мигъы,
 Æмæ уыдзæн мæ иунæг зæрдæ рухс.
 Лæджы хъысмæты ницы и хуыздæр,
 Цæрдзыстæм уымæй æз æмæ ды дæр...

Ацæмæз

Цæй, ныр хæрзбон! Арв хъулаæттæ кæны
 Æмæ хæрзбон, мæ удлæууæн æфсымæр!..

Кæрæдзийæ зынтæй хицæн кæнынц. Бæзджын тары фæлтæртæ сæ, фурды уылæнтау, ахастой фæйнæрдæм. Арвы тугхулон уаццагæй хъуысынц фыццаг фæсус хъæлæс: «Кæм и де 'фсымæр Абел?!.» Стæй та мады хъарæджы мелоди æмæ иуæй-иу ныхæстæ...

ЦЫППÆРÆМ НЫВ

Ногæй фыццаг нывы бынат. Талынг æхсæв. Цæрай иунæгæй. Нымайы йæ сусæг сагъæстæ.

Цæрай

Фæцыд Ацæ. Нæ таривылды ахызт
 Нæ зын цардæй мæлæты сау быдырма,

Мәнән цауән кәдәм нәма ис, уырдам.
 Әмә фәци... ыстәм әнустәм хицән:
 Зәххон ләгтән нәй фембәлән мәрды.
 Нә фыртыхстәй дзы авәрәм ныфсытә...
 Фәцид Ацәмәз ма 'рцуйы фәндагыл...
 Йә хабәрттә мын равдыста, уәддәр
 Мә зәрдә дзуры: ис мәнмә дәр азым.

Арвы хъәләс:

«Кәм и де 'фсымәр Абел?»

Цәрай

Әнәрайы хъәр!.. Сау халонау, уасы...
 Бәрзондәй ма рых, равдис мын дәхи,
 Әмә ыстәй уәд дзурдыстәм...

Арвы хъәләс

Цәуыл?

Әви әнхәлыс, де 'фсымәры марды
 Дә аххос мур дәр ницы ис? Сымси,
 Лади, Къимоти бадомдтой Ацәйы?
 Әмә кәм уыдтә ды? Куыд иунәг разынд
 Йә тыхсты бон? Куыд нә фәдә йә цуры?..
 Ды дәр дзы раст нә дә әмә йыл басәтт:
 Дә намыс дын тәрхонгәнәг фәуәд,
 Зылын цәмәй дә, уый дә цәстәй фен!
 Уый нәй, уәд та мә хъарәджы сидт хъуысдзән
 «Кәм и, цы фәци, де 'фсымәр Абел?»
 Әз — арвы цәст, ләджы намыс — уынын
 Зәххыл әппәт дәр: сусәгәй, әргомай...
 Дә азым дәр мын сусәг хабар нәу,
 Ды та әнхәлыс — раст ләг дә әппәтәй.

Цәрай

Мәнгтә дзурыс, бәрзонд ранәй — мәнгтә!..
 Куы мә уырnid — әз раст дән, — уәд мә уа
 Әнцой уайд уәләуыл дәр, мәрды дәр...
 Фәлә йә зонын, раст нә дән әз дәр,
 Ыстәй мын нал и раст уәвынән фадат,
 Мә судзгә хъыг дәр ууыл у.

Арвы хъæлæс

Бæргæ,

Куы уайд афтæ, — нал цæуид мæ хъарæг.
 Фæлæ нæй, нæй уæ тæрхæтты Рæстдзинад.
 Уæ цин, уæ хъыг дæр — иу уысммæ æрмæст,
 Уæ зонд — цыбыр, уæ мæт та у уæхиуыл,
 Уæ сау зæрдæтæ — рохгæнаг, чъынды.

Цæрай

Дæ уайдзæфты рæстытæ ис бæгуы,
 Фæлæ дæм нæу нæ сау хъысмæт нымады.
 Æрдзæй фæци æнамонд ныв нæ конды:
 Йæ царæнбонтæ алкæмæн дæр цъус,
 Æмæ дзы лæг хъæбулæн дæр нæ дæтты.
 Цы бакæна: йæхи фаг дæр кæм не сты,
 Куыд дзы бакæна искæмæн уым хай?
 Адзалмæ стæм мах иунæджытæ, дихтæ.
 Мæрдты диссаг мæм уый кæсы: нæ бон
 Дæттын цы нæу, куыд исаг ыстæм уый?
 Мæнг дзырд, æфхæрдæй, фидисæй, æлгъыстæй
 Лæджы цард мах цыбыр кæй кæнæм, уый
 Нæ зонд æмæ нæ зæрдæмæ нæ хъары.
 Гъе уымæй мæ кæд фауыс, уæд — разы.
 Зылынай дæр нæхи кæй хонæм раст,
 Нæхи гуылы бын арт кæнын кæй уарзæм,
 Нæ сау зæрдæтæ рохгæнаг кæй ысты,
 Гъе уымæй дæр раст зæгъыс. Æрмæст
 Нæ уырны мæн, — лæджы мардæй нæ удыл
 Адзалмæ гакк кæй нæ баззайы, уый.

Арвы хъæлæс

Цæрай

Нæ дæ уырны? Уæд ацу æмæ бавзар!

Мæ зæрды ис раст ахæм фæнд мæнан дæр.
 Ацæйы 'мбæлтты хъуамæ фенон æз.
 Ау, ницы фæд ныууагъта уый сæ удтыл
 Йæ мæлæтæй? Цæмæн хуыйнæм уæд адæм?
 Уæд цардæн мидис нæй æмæ нæ уыди,
 Уæд царды нысан ницы у æппындæр.

Арвы хъæлæс

Уæд цу — фæлвар, ысгар, кæм и Рæстдзинад.

Цæрай

Цæуын.

Арвы хъæлæс

«Кæм и дæ хорз æфсымæр Абел?»

Фаталынг. Стæй сындæггай рарухс. Разынд кæрт, фæхсбандоныл бады Алыксандр. Фæзæронд. Цæрай йæм бацыд.

Цæрай

Дæ бонтæ хорз!

Алыксандр

Дæхи бонтæ дæр хорз!

Кæм фесæфтæ? Чысыл æрбад мæ цуры.

Æцæг, мæнмæ æввахсцæуджытæ нал и.

Бæрзонд хицау куы уыдтæн, уæд цыдысты,

Ныр та ма цы? Кæй ма хъæуы мæ сæр?

Уæлаæмæ дæр, дæлаæмæ дæр — дзырдхæссæг!

Цæрай

Цæмæн зæгъыс.

Алыксандр

Уæд та: кор-рес-пон-дент!..

Цæрай

Æмæ цæмæй у уацхæссæг æвзæр?

Алыксандр

Æз дæр æвзæр куынаæ зæгъын, æрмæст

Æз ахæмты æвæрдтон æмæ истон

Мæ цæсты иу фæдзагъырай. Ныр та?

Цæрай

Кæддæр дзырдтай: бынат лæггæнæг нæу, —

Бынат йæхæдæг хорз лæгæй фидауы.

Алыксандр

Ау, афтæ дæр дзырдтон?.. Нæ уыд уый раст:

Бынат — бæрзонд, уæд лæг ваййы бæрзонд,

Быдзы куы уа, мæлдзыджы йас, уæддæр!

Цæрай

Кæсы мæнмæ дæ фыццаг хъуыды растдæр:
Нæ царды фарн лæгæй цæуы уæддæр.

Александр

Гæды дзырдтæ!.. Цæй фарн цæуы лæгæй,
Йæ бынат æй куынæ араза, уæд?
Зæгъæм, мæнæй цæй фарн рацæуа? Чи дæн?
Нæ редакторæн цумагæнæн, — корр!

Цæрай

Мæгуыр Ацæ!.. Уыди уый коррыл разы,
Фæлæ йын æй нæ бауарзта дæ цæст.

Александр

Дзæнæттаг уæд!.. Цæмæн кæныс йæ кой,
Æртæ азы куы рацыдис йæ мардыл?..

Цæрай

Æртæ азы?.. Æртæ æнусы рацыд,
Фæлæ мæнæй нæ рох кæны. Ныр дæр
Йæ ингæны цур абадтæн чысыл,
Нæ хъæстытæ кæрæдзийæн фæкодтам,
Ыстæй — хæрзбон...

Александр

Дзæнæты рухс — йæ хай!..

Цæрай

Хъуыды кæнын: куы йын радтаис куыст, —
Уый уацхæссæджы сау куыстыл уыд разы. —
Уæд, чи зоны, царид ныр дæр ма не 'хсæн...

Александр

Уæд, чи зоны... Æрæджиауы зонд...
Æрдытзт фырау у ахæм зонд, хæрзиуæг
Нæ цæуы уымæй... Уæд мæн дæр фæндыд
Куыст раттын уымæн, гъе, фæлæ... Мæ хистæр!..
Йæхионы дзы батъыста.

Цæрай

Уый зоннын,
Фæлæ уæддæр нæ уыдтæ раст.

А л ы к с а н д р

Нæ уыдтæн!

Сæттын... Уæд мæм дзæбæх фæкаст Ацæйы
Мæ быны 'ркæнын... Уадз, æмæ йæ зона,
Æз хицау кæй дæн, уый та. Уый та — ничи.

Ц æ р а й

Ау, ахæм зонд дæм хорз касти?

А л ы к с а н д р

Бæгуыдæр!

Цæрай, ды хицау никуы уыдтæ. Уым та, —
Уæлейæ загъын, — айвынц лæгæн
Йæ зонд æмæ йæ зæрдæйы æрдзон фæтк.
Уым лæг æппæтхъом банхъæлы йæхи.
Фæлæ чысыл фæцудыдта, уæд — тулгæ,
Æмæ фæцæуы комрæбын йæ тъæпп...

Ц æ р а й

Уæдæ бынтон тæссаг ран куы и хицау...

А л ы к с а н д р

Ныр хицау нал дæн, уый фæдыл нæ дзурын,
Фæлæ бæстон фæсагъæс кодтон цардыл,
Куы 'ртылдтæн коммæ, уый фæстæ. Уæдæ...
Мæ чиныгыл куынæ фыста йæ къух,
Уæд загътон æз: Ацæ кæны хæлæг,
Нæ йæ фæнды куы рацæуид мæ чиныг,
Æндæра уый мæнмæ куыд хæссы фау?
Æз — хицау лæг, политик, идеолог!
Цы зоны уый политикайæн?.. Ницы!
Йе чи у? Ничи! Сурдзых стихотворец!..
Мæ маст дзы райстон... Уый та раст уыд, раст!
Куы 'ркастаин мæ чиныгмæ дзæбæх,
Цы фаутæ хаста, уыдонмæ бæстон
Куы 'ркастаин, уæд абон дæр бынаты
Къуырф бадт кæнин, Ацæ дæр кусид не 'хсæн.
Хæрæджы зондыл бафты лæг уæлейæ...

Ц æ р а й

Аив загътай: æрæджиауы зонд
Æрдыт фыр у, хæрзиуæг дзы нæ цæуы...

А л ы к с а н д р

Æмбарын æй, фæлæ ма цы? Æрцыди.
 Йæхæдæг дæр ысхъиуд лæг уыд, сæрыстыр.
 Мæхицæн мын куы загътаид йæ фаута,
 Уæд, чи зоны, нæ ныххæррæг уыдаин,
 Фæлæ цы фаудта, загъта уый Ладийæн,
 Лади мæнмæ хæрзгæнæгау фæци,
 Æмæ мæ зонд тыхæвзарыныл бафтыд.
 Куы сæ зоныс, цы сты Лади, Къимоти,
 Сæ уд сæ дзæцц у хицаумæ дзырд хæссын.

Ц æ р а й

Æрбацауы, — дæ лæдзæг райс дæ къухмæ.

А л ы к с а н д р

Цы кодтаин?

Ц æ р а й

«Цы» та цы хоныс, Сандыр?
 Нæ йæ зыдтай, æгуыстæй нæй цæрæн, —
 Цыппар уды æххормагæй куыд уагътай?
 Хорз, сис æй куыстæй, абырс æй, фæнæм æй,
 Фæлæ йын ратт æндæр куыст...

А л ы к с а н д р

Уый — бæргæ!

Ц æ р а й

Цы «бæргæ», цы?.. Бæрæг куы у дæ зылын,
 Уæд ма цы дзурыс... Басæтт ыл æргом:
 Йæхи кой кæны царды алчи махæй.
 Нæхи гуылты бын хорз зонæм æндзарын,
 Фæлæ ма исчи азæххыл тыхст у,
 Йæ къæбæр — хом, кæнæ йын нæй æппындæр,
 Уый чи нымайы, чи батыхсы ууыл?

А л ы к с а н д р

Рæстаг, фæлæ æрæджиауы зонд..
 Хатыр, Цæрай, мæхицæй загъын уый...

Л а д и

(æрбацыд)

Æй, хорз адæм, фæхъус ыстут куыддæр?..

Кæд уын мыййаг уыд ме 'рбацыд хъыгау,
Кæнæ мæнмæ тæнæг хауы уæ ныхас,
Уæд аздæхон?

А л ы к с а н д р

Æрбад, дзæгъæлы ма дзур!

Л а д и

Цæрай, дæу рагæй нал федтон, куыд дæ?
Дæ цæсгом — тар, кæд ницы 'рцыд фыдбылыз?

Ц æ р а й

Куы ницы, на... Ацæйыл уыд нæ ныхас,
Ацæйы кой та цины хабар нæу.

Л а д и

Уый раст зæгъыс. Мæрдты дзæнæты бадад,
Дзæбæх лæппу уыд, хъазæгой, куыстуарзаг.
Æз та, Цæрай, дзыхы къæбæл дæн рагæй,
Æрдзæй рахастон ахæм гакк, — æмырæй
Минуты бæрц дæр нæу мæ бон цæрын.
Ацæ-иу мын мæ цæстмæ дардта арæх:
Чысыл фæлæуу, дæ радио уал сæхгæн,
Фырдырд лæгæй, дам, мадзура хуыздæр у.
Фæлæ йын æз нæ чыл кодтон, нæ састæн
Æмæ мыл уæд аив ыстих ныффыста:

Лади, Ладо, Ладемыр,

Ныхъхъус у æмæ кус!

Æз бирæ уарзын де 'мыр,

Дæ хъæлæба та — цъус...

Фыццаг, æцæг, «дзæнгæда» уыди фыст,
Фæлæ йæ стæй уæзданырдæм фæивта...
Дзæбæх лæг уыд, мæрдты дзæнæты бадад.

А л ы к с а н д р

Дзæнæты — уый, ды та нæ фарсмæ бадай
Æмæ хъæлæба, раздæрау, кæнай,
Уый цас раст у, дзыхы къæбæл Ладемыр?

Л а д и (æрæджиау)

Уый, чи зоны, æххæст раст нæу, мæ хицау,
Фæлæ мæнмæ цыма нæ хауы уайдзæф.

А л ы к с а н д р

Цæуылнæ уæд?

Л а д и

Фыццаг уайдзæф дæу у,
Истæй та уæд æрлæудзæни мæ рад.

А л ы к с а н д р

Ды уайдзæфуарæг рагæй дæр, Ладемыр?

Л а д и

Æз нардуарæг фынгыл вæййын, ды та
Ам уайдзæфтæ мæнæн ыскодтай хай.
Къостайы загъдау, уарæм, уæд нывыл,
Кæддæра дзы кæмæ 'рхауид фылдæр.

А л ы к с а н д р

Дæ хорзæхæй! Ды сæ ыскæн хæйттæ,
Æз та — кæстæр дæн — равзардзынæн хай.

Л а д и

Цæрайы раз кæм æрхауди ныхас,
Уым хъус уæдæ, куыд кæнын æз хæйттæ.

Ц æ р а й

Цы хæйттæ ма. Уæ раст ныхасæй ныр
Ацæ мæрдтæй нæ раздæхдзæн. Ныууадзут.

Л а д и

Цæмæн, цæмæн? Æрхауы арæх дзырд:
Кæй аххос уыд Ацæйы мæлæт? Иутæ
Зылын мæн кæнынц: систай, дам, æй куыстæй.
Уæд иннæтæ та — Къимойы: ды, дам,
Дзырдтæ фæхастай обкоммæ, Сандырмæ.
Сандыры кой сæм нал вæййы æппын,
Цыма дзы уымæ ницы хауы, уыйау.

А л ы к с а н д р

Кæд афтæ у, уæд равзарæм бæстон.

Л а д и

Мæ аххос дзы цы уыд, фыццаг уал уый.

А л ы к с а н д р

Иæ райдайæн æмæ йæ цырв ды уыдтæ.

Лади

Йæ райдайæнай раст зæгъыс: æз уыдтæн.
 Дæ чиныгæн йæ редактор Къимоти
 Куырда, куыдта — политика нæ зонын,
 Сандыры чиныг ратт фæлтау Ацæмæ...
 Ацæ ысразы. Бакасти дæ чиныг
 Æмæ мын загъта: нæу нырма цæттæ,
 Цыдæр, дам, дзы зæрдæхсаинаг ис,
 Æмæ, дам, айс дæхимæ чиныг... Мæн
 Нæ фæндыди дæ чиныгыл фыдæбон,
 Ыстæй зыдтон: Ацæ мæнгæй нæ дзурдзæн,
 Цыдæр дзы ис, махимæ бæрн цы исон,
 Æмæ йæ мемæ акодтон дæумæ.

Александр

Æргом ма зæгъ: ды бакастæ мæ къухфыст?

Лади

Æндæр мæт мæ нæ уыд!

Александр

Сæйраг редактор.

Æнæкастæй мыхуырма 'рвиты чиныг!
 Æй, додой, додой!

Лади

Рувасы куыд ма кæн!
 Дæхæдæг дзырдтай: арвит мын мæ чиныг.
 Цы дзы хъæуы редакци? Мур дæр ницы!
 Æз дæр ма йыл цы састаин мæ сæр?

Александр

Сæттинаг дæр дын ницы уыд.

Лади

Фæлæуу,
 Мæ дзырд фæуон. Дæ кабинеты махæн
 Ды ницы загътай уайдзæфæй. Ацæ дын
 Дзырдта: редактор чиныгæн ыскæн,
 Хуыздæр чи зоны хъуыддаг, ахæм искæй.
 Цæмæ 'хсайдта йæ зæрдæ, уый дæр загъта,
 Фæлæ дæумæ нæ фехъуыст. Ды æрмæст
 Ысразы дæ: редактор æз, рецензи

Ныффысдзæн Хъигъо — суйдзыд падхалим.
Ыстæй — дæ бардзырд: сис Ацæйы куыстæй!
Æз дæр æй систон. Хицау у фыдлæг,
Лæгдзарм — тæнæг, мæн та фæндыд цæрын.
Уыныс, Сандыр: æз азымджын дæн, раст у,
Ды та? Ды — хицау, мастисæг, фыдгæнæг!

А л ы к с а н д р

Мæ фыдми уыд, дæу куы сæвардтон куысты,
Къуырма лæджы, бæр-бæрæй дарддæр зонын
Кæй ницы фæнды. Науæд мын цы дзырдтай:
Дыууæ хатты йын вигæвæр ныххафтон,
Ныр æртыккаг куы раттон, уæд фæци.
Зæгæлау æй æз фелвасдзынæн куыстæй.

Л а д и

Дзырдтон, сæттын. Мæ аххос дæр дзы уыд:
Æз — аххосджын, ды та уæддæр — фыдгæнæг!

Ц æ р а й

Ныууадзут-ма! Кæрæдзийыл уæ пырх
Цы калут? Уæртæ рацæуы Къимоти,
Æмæ та уый дæр райдайдзæн, ныууадзут!

К ъ и м о (æрбацыд)

Уæ бонтæ хорз! Уæ загъд мæ хъустыл ауад,
Æмæ, зæгъын, цы уа, — фæзылдтæн уердæм.

А л ы к с а н д р

Хуыцауы зæрдыл лæуу дзæбæхæй, Къимо,
Ацæйы кой нæм рауад, æмæ хорз у,
Кæй фæзылдтæ. Ды та цымæ цы зæгъис?

К ъ и м о

Ацæйы тыххæй? Æз? Цы зæгъин? Ницы.
Дзæбæх лæппу. Мæрдты дзæнæты бадæд!

А л ы к с а н д р

Куыд ницы, куы? Хъæстгæнæг ды нæ уыдтæ:
Фæнадта мæ! Мæ сæрымагъз дæр сæнкъуыст!

К ъ и м о

Хъæст кодтон, о. Фæлæ мын ды нæ загътай?

А л ы к с а н д р

Цы дын загътон? Фæдисы мæм куы згъордтай:
Æххуыс! Ацæ мæ амардта, цы фестут!
Цæмæ бырстай, гъе уый дæр уыд бæлвырд:
Цæргæсы ахстон бацахста сырдонцъиу.

К ъ и м о

Куы мын дзырдтай, куыд дæ ферох, Кимичич, —
«Ысправкæ райс, дæ сæры сатрасени.
Уæд партийæ дæр, куыстæй дæр фæхаудзæн».

А л ы к с а н д р

Цы рæйыс уый? Кæд дын загътон, сæтæлæг!

К ъ и м о

Александр Кимичович, цы 'лгъитыс,
Куы мын дзырдтай, цæмæн кæныс аткъаз?

А л ы к с а н д р

Æцæг уыдтæн æз суринаг мæ куыстæй, —
Дæ хуызæттæн хæрзты чи цыди, уый!

Л а д и

Гъе уый дæр та æз дзурын, Сымси, и?

Ц æ р а й

Ныууадзут, цæй, цы стыхстыстут, кæлмытау!
Мæгуыр, — дзæнæтмæ чи бацыд уæ къухæй,
Сымах та, мæнæ ичъынайы калмау
Уæддæр цæрут æмæ уæлæуыл хилу!

Л а д и

Цы хилын æз? Цы хорз æрцыд мæныл?
Сандыр цыдæр хъылма чиныг ныффыста,
Йæ азар та мæн басыгъта. Мæ куыстæй
Фæхаудтæн æмæ мæнæ уынгыты сирын.
Хæрдвæндаг пенси. Цы дзы бафтыд мæныл?

Ц æ р а й

Лади, хатыр, фæрсиаг уыдтæн рагæй:
Куыдзæй лæгæй цы уæлдай ис, уый зоныс?

Л а д и

Бæгуыдæр зонын: куыдз — уый æз, ды — Лæгг.

Ц æ р а й

Тæргай ныхас... Æз уый зæгъæг нæ дæн.

Куыд хорз куы уа, уæддæр лæджы 'мсæр нæу.
Цæмæн нæ, уый дæр тынг зын зонæн нæу:
Йæ куыдзы митыл куыдз фæсмон нæ зоны.

Цæрай ацыд. Иннæ 'ртæ йæ фæдыл джихæй кæсынц.
Стæй баталынг æмæ та куы рарухс, уæд Ацæмæзы кусæн
уаты бадынц Сæлимæт æмæ Цæрай.

Сæлимæт

Æгайтма нæм æрбауадтæ, Цæрай.
Хуыздæр фæу! Ацæйы 'мгæрттæй иу дæр
Фæстаг азты нæ ацыди нæ тæфтыл.
Ды дæр нæм ныр кæдæй-нырмæ нæ уыдтæ!

Цæрай

Ацæйыстæн, фæфæнды мæ, фæлæ
Фæзæгъын: ног та мысдзынæ Ацæйы,
Дæ рис та дыл æртæфсдзæнис, æндæр дын
Цы ахъаз дæн? Дæ зæрдæ мыл фæхудæд,
Кæд афтæ нæу.

Сæлимæт

Цæмæн зæгъыс, Цæрай?
Ацæйæн ды æфсымæрау уыдтæ,
Цæмæйдыл хъуамæ бахуда мæ зæрдæ?
«Куы та сног уа дæ рис» кæй зæгъыс, уымæй
Нæ зæгъыс раст — мæн рох нæ уыдзæн никуы,
Фæлæ æдзух кæуыныл дæр нæ дæн.
Нæ лæппу рæзы, ныр — лæджы бындзæфхад,
Æдзух мæ уый уымæлдзæстæй куы уына, —
Йæ саби уд куыд ысхæсдзæни рæз?

Цæрай

Ацæйыстæн, иттæг раст у дæ хъуыды:
Уадз саби рæза циндзаст æмæ буцæй,
Куыд никуы хата, сидзæр кæй у, уый.

Сæлимæт

Йæ сидзæры рад базондзæн уæддæр,
Фæлæ уæдмæ зæрдæсаст хъуамæ ма уа.

Цæрай

Дæхадæг дæр гъе уыцы зондыл лæуд
Куы уаис, уæд хуыздæр уайд бæргæ.

С а л и м а т

Мæхæдæг дæр быхсын. Мæхи цы марон?
 Мæ магуыры уаргъ цадаггай хæссын.
 Мæ куыст кæнын, мæ хъæбулæн ис пенси,
 Æмæ царæм. Нæ бон, нæ рад дæр зонæм,
 Ыстæй тыхсгæ дæр ницæуыл кæнæм.
 Ацæйæн дæр йæ чиныг рацыд рухсмæ:
 Цы йын уыд фыст, æрцыдысты мыхуыр
 Æмæ йæ зæрдæ рухс уыдзæн мæрдты.
 Цыдæр нæм дзы æхцатæ дæр æрхауди.
 Ныххастон сæ æвæрæн лагъзмæ бастæй:
 Нæ фырты номыл уым ысты æвæрд.
 Куы байрæза, уæд ын зæгъдзынæн: уый дын
 Дæ фыдæй хай — йæ фарн æмæ йæ бын!

Ц æ р а й

Уый хорз фæнд у — йæ фарн æмæ йæ бын.
 Æхсызгон уыдзæн лæппуйæн дæр.

С а л и м а т

Хатгай

Æрбауайы йæ хъазæнтимæ ардæм
 Æмæ фæзæгъын: ай бабайы уат у,
 Ам галиугæнæн, исты сæттæн нæй.
 Тæхуды, зæгъын, искуы йын йæ ныхас
 Куы фехъуыстаид (кæуы). Иунæг хатт уæд та...

Ц æ р а й

Бæргæ, фæлæ дæхи дзæгъæлы 'фхæрыс.

С а л и м а т

Куыд уыд йæ уат, — нæ дзы аивтон ницы,
 Æрмæст дзы мæнæ къулыл конд æрцыд
 Йæхи æмæ йæ мады ныв. Дыууæйæ.
 Ацæ йæ мады бирæ уарзта. Иунæг!
 Йæ хъæбулы дæр иунæгæй ныууагъта.
 Алан дæр кæд мæн афтæ уарза, уæд
 Идæдзæй дæр æз амонджын уыдзынæн.

Ц æ р а й

Дæу, чи зоны, фылдæр уарза...

С æ л и м æ т

Фылдæр

Нæ хъæуы мæн. Фылдæр нæдæр гæнæн ис.
 Йæ цæргæйæ мын уый дзырдта: мæ мадæн
 Æз иунæг дæн, йæ дыккаг хъæбул — ды.
 Æмæ йæм кæс хъæбулы цæстæй, науæд
 Уæ дыууæйы 'хсæн батайдзынæн æз.
 Йæ мад йæ фæдыл ацыдис. Æз уыйау
 Мæ иунæгимæ сидæргæсæй бадын.
 Æрмæст æй гъеныр базыдтон, куыд уарзы
 Мад иунæджы, кæй номыл бады, уый.
 Хатыр, Цæрай, æнхъæлдæн саби райхъал...

(Ацыд иннæ уатмæ.)

Ц æ р а й

(Кæсы Ацæмæз æмæ Уардисы нывмæ.)

Тæхуды æмæ уый гæнæн куы уайд,
 Куы бафæрсин Уардисы, цыма уый та
 Цы радзурид йæ чындзæй? Кæд мыййаг...

(Уардисы портрет удагасау дзуры.)

У а р д и с

Цæрай, хъæбул, куыд бауарзта дæ цæст
 Ысдзурын нæ, хъуыды кæнын дæр афтæ, —
 Цыма мæ чындзæй ингæнмæ фæлыгътæн!
 Нæ, нæ, хъæбул, æцаг куы уайд афтæ,
 Уæддæр æй æз Хуыцауæн дæр нæ зæгъин:
 Мæ иунæгæн куы фæрисса йæ зæрдæ, —
 Фæлтау дыккаг мард акæндзынæн æз...
 Хъæбул, мæ чындзæй уайдзæф дæр нæ зонин,
 Йæхи мадау рæвдыдта мæн мæ чындз,
 Фæлæ мæнæн æндæр фæци мæ ныв.
 Ацæ йæ къух цы бон райста йæхимæ,
 Раст уыцы бон фæдæн æз дæр дзыхъмард.
 Йæ мардыкæндтæн с' ахицæнмæ кастæн,
 Æмæ куы фесты, й' афæдзы бон ку' ацыд,
 Уæд загътон: гъеныр мауал сай дæхи,
 Дæ иунæгмæ йæ афоныл фæцу.

Цы ма хъуыд — сара, рагъхъæд æмæ синаг.
Цы хур ма мыл каст? Бафæлладтæн цардæй.
Ма фæллад уæнгтæ ингæнмæ фæхастон.
Ныхас банцад. Цæрай йæ цæссыгтæ сæрфы.

С æ л и м æ т (æрбацыд)

Фынай у, фæлæ, майдыма, йæ фыны
Цыдæр хорз федта, — илæлай кæны.
Цæрай, цы 'рцыд, дæ цæссыгтæ куы сæрфыс?
Ныфсытæ ма куыд æвæрдтай мæнæн?

Ц æ р а й

Хатыр, Сæли, тæнзæрдæ лæг нæ дæн,
Фæлæ Уардисмæ фемдзаст дæн æмæ
Ма зæрдæ суынгæг. Цæй, хатыр.

С æ л и м æ т

Ацæ-иу дæ хъæбатыр лæг хуыдта,
Тыхсты — фæразон, цин, хъыджы — быхсаг.
Рæдыд мыййаг?

Ц æ р а й

Æвæццæгæн, рæдыд.
Рæдийгæ нæ, йæхæдæг уыди ахæм,
Æмæ мæнæн дæр ахæм æнхъæл уыд.

С æ л и м æ т

Йæхæдæг, зæгъыс? Раздæр ма уырныдта,
Фæлæ йæ мæлæт ууыл дзурæг нæу.

Ц æ р а й

Уæдæ цæуыл?

С æ л и м æ т

Зындзинады — тыхстуд,
Магуыры бон — лæмæгъ æмæ тæнзæрдæ.

Ц æ р а й

Цыма рæдийæм, афтæ мæм кæсы.
Æви æгуыстæй тыхст æмæ тызмæг уыд?

С æ л и м æ т

Цæй тыхст, цæй тызмæг! Раст Сырдонау, хъæлдзæг.
Куы тыхстаид, йæ цурæй уæд ма къах
Нæ авæрдтаин никуыдæм.

Цæрай

Йæхи дæм

Мæсты, тыхстæй нæ равдыста æппын?

Сæлимæт

Цытæ дзурыс! Мæ цуры — никуы, ницы!
 Кæд-иу нæхимæ ку' ацыдтæн, уæд тыхст,
 Нæ зонын уымæн. Уый йæ мад зыдтаид,
 Фæлæ мын уый дæр ницы загъта, никуы.

Цæрай

Дæхæдæг дæр ын никуы кодтай буцтæ?

Сæлимæт (фæхъуыдыйыл)

Цы загъон, а? Кæд, чи зоны, мæ тыхстæй...
 Фæлæ къæйных, æвзидæн дзырд нæ уарзын.
 Цы загъон, а? Уый, чи зоны, уыдаид.
 Лæг иудадзыг йæ уарзаны ныхæстæй
 Кæм фæцæры. Хъæуы хæринаг, дарæс.
 Ис биратæн æппæт... Сæ хъуырма систы
 Æхсаны мулкæй. Махæн та нæ фист,
 Дзæгъæл куыдзау, ызгъæлд æдзук. Кæд-иу
 Мыййаг уæд кодтон буцтæ. Ис гæнæн,
 Фæлæ-иу уайтагъд худынырдæм фестæм
 Нæ уайдзæфтыл, нæхиуыл. Нæ, Цæрай,
 Йæ удхæссæг нæ магуыр цард нæ уыд, —
 Нæ магуыры бон хъазгæйæ æрвыстам.
 Æндæр цыдæр æй бадомдта Ацæйы.

Цæрай

Æцæг загъыс. Цы уыди, уый дæр зонын,
 Фæлæ ма цы? Хæрам ми уыд йæ марæг,
 Нæ дунейы Рæстдзинад кæй нæй, уый.
 Нæ зонды та хæлæг кæй бады мигъау,
 Хæлæг æмæ гуыппырсар эгоизм!
 Мах искай рис кæй нал хатæм зæрдæйæ,
 Кæй ма кæнæм, хуымы мыстау, нæхи мæт,
 Фæллоыйл мард, цытмондагæй кæй царæм
 Сылай, нæлай, зæронд æмæ æвзонгæй.
 Æниу цы давы ацы кой дæр? Ницы!

Æрæджиауы раст зондæй фæцæрæн
 Нæ уыдис æмæ нæй... Ацæ та уыд
 Сырддонцъиуты 'хсæн баст цæргæс. Рæмон!
 Æмæ йын къордæй ацагътой йæ пакъуы,
 Ыстæй йын зиуæй бахордтой йæ уд.

*Ногæй та райдианы ныв. Талынг уынг. Уары. Цæрай
 сау пæлæзы. Арв нæры, хъуысы: «Кæм и де 'фсымæр
 Абел?!»*

Ц æ р а й (арвмæ)

Хъæртæй, гæрæхтæй раст кæныс дæхи?
 Æви дæ азым бамбæхсынмæ хъавыс?
 Дæлдæр æрхау, кæд раст нæ дæ ды дæр!
 Мæнмæ куы 'взидыс: де 'фсымæр кæм и,
 Уæд иу исты куыднæ домыс дæхицæй?
 Зæххон адæмы де скæнгæ куы хоныс,
 Уæд сæ цæуылнæ бахизыс хæрамæй?
 Цæуылнæ тауыс уарзондзинад се 'хсæн?
 Рæстдзинад сын цæуылнæ кæныс уарзын?
 Мæнæн зæгъыс: дæ зондæй арвмæ 'ххæсс,
 Кæрдæджы цъуппæй арвмæ се 'ппæт уарз,
 Дæ уды фарн, дæ зæрдæйы кæрдихтау.
 Æз разы дæн, — бæллиццаг у дæ зонд,
 Фæлæ йыл ды куына хæцай дæхæдæг,
 Уæд чи кæндзæн дæ зонд æмæ дæ фæдзæхст?!

А р в ы х т æ л æ с

Мæнæн цы фæнды уайдзæфтæ кæнай,
 Дæ раст дзырдæй мæ цасфæнды куы домай,
 Уæддæр зæххыл нæ райвылдзæн Рæстдзинад.
 Лæппу, зæгъ-ма мын: де 'фсымæр кæм и?
 Йæ туг цыхцыр куы ныллæууыд уæларвмæ,
 Йæ цуры уæд цæуылнæ фæдæ ды,
 Йæ марæнгарз куынна стыдтай йæ къухтæй?
 Æз уымæн нæрын, уымæн кæнын хъæр,
 Мæрдырох дыл куынна бафта цæргæйæ,
 Зæххон лæджы, æфсымæры хъысмæт
 Дæ удæбын, дзæнгæрæгау, куыд нæра,

Æмæ æнцой куыннæ арай адзалмæ!
 Æз уымæн нæрын, уымæн кæнын хъæр,
 Цæмæй дæхи цы Рæстдзинадыл хъарыс,
 Уый агурай ды алкæмæн дæхийау,
 Цæргæсæн дæр, мæлдзыгæн дæр, — дæхийау!
 Æз уымæн нæрын, уымæн кæнын хъæр,
 Дæ азым искуы бамбарай бæлвырддæр
 Æмæ дæ тæрхон уа фыццаг дæхиуыл!

Цæрай

Мæ тæрхон конд — тæригъæдджын дæн æз:
 Тымбылкъухæй ныххойын хъуыди фынг,
 Æз та дзырдтон, магуыргурау, Сымсима.
 Куырдатон: Ацæйæн исты куыст куы радтис!
 Фæдисы хъæр нæ райхъуысти мæнæй,
 Уæлæрвтæм æз нæ фæцыдтæн рæстагур,
 Гъе уый уал дын мæ азымтæн сæ фыццаг.
 Ацæ куы тыхст, нæ уыдтæн уæд йæ фарсмæ,
 Æфсымæрау нæ ныддзырдтон йæ зондмæ:
 Рæстдзинад нæй уæлæрвты дæр, зæххыл дæр,
 Нæ уыди, нæй, нæдæр рæхджы уыдзæни,
 Нæдæр æрхæсдзæн иу лæг уый дунемæ,
 Æмæ уал хъæц, къæдзæхау фидар лæуу!
 Сымсийы цæстæй ма акæс дунемæ
 Æмæ чысыл фæрогдæр уа дæ маст.
 Рæстдзинад, — уый æнусон бæллиц у,
 Дæ мæлæтæй уый не 'рцæудзæни тагъддæр,
 Фалæ дæхи кæм рахуыдтай йæ фæдон,
 Гъе уым фæраз, гъе уым хæцгæйæ цæр,
 Æхсон дурау дæ удæй цæгъд цæхæр,
 Æмæ чысыл фæрухсдæр уа нæ дуне!
 Гъе уый та дын мæ азымтæн сæ дыккаг...

Арвы хъæлæс

Рæстаг нымад. Уый нæй, — æнхъæл уыдтæн,
 Ды халонау мæнмæ æппарыс азым, —
 Сæрджын дæ ды, мæ лæппыныл ыску.
 Мæныл цы бæрн ис, уый нæ уадзын рохæй, —
 Мæ фæдисы хъæр иунæг дæумæ нæу.

Æз дзыллæтæм мæ цæхæр комæй сидын:
 Гъе-ей, зæххон лæг, де 'фсымæр кæм ис?
 Зæххы къорийыл чифанды фæхъæуа,
 Уый де 'фсымæр, дæ хъæбул бафтыд мæрдтыд,
 Дæ уды стъæлфæн бацыди мæрдтæм,
 Æмæ йыл ку, кæд Каин нæ дæ, уæд,
 Дæ мады зæнæг — алы лæг дунейыл.
 Мæ хæс у уый, æмæ йæ æз канын!

Ц æ р а й

Дæ кæнинаг мæ уды сагъæс нæу.
 Ды, чи зоны, дæхи хæссыс нæрынай,
 Фæлæ манæн мæ зæрдæ риссы, дуды,
 Æз æй уæддæр тымбыл къухæй цæвдзынæн,
 Дзæнгæрæгау, куыд анæра йæ хъæр,
 Лæджы удмæ куыд фехъуыса йæ нæрын,
 Къуырма лæг дæр рæстагурæг куыд ысуа,
 Йæхицæн нæ, лæджы хъæбултæн иумæ!
 Дæуæй мæ удæн никуы 'вæрдтон ныфс, —
 Мæ ехсы хъæд дæ рагæй нырмæ — зонын.
 Мæ нысан циу, кæндзынæн уый мæхæдæг.
 Ныр æз цæуын. Фæрнæй гæрахтæ кæн!

А р в ы х т æ л æ с

Фæрнæй фæцу! Дæ тæргай уадз дæхицæн!
 Æниу, цы дам? Тæргай дæр фауддзаг нæу, —
 Тæргай зæрдæ фынæй нæ кæны никуы!

Цæрай пæлæзы тыхтæй ацыд адæммæ. Арв гæрахтæ кæны. Хъуысы куы мады хъæрджы мелоди, куы — «Кæм и де 'фсымæр Абел?»

1972 — 1994

МАЛИТЫ Хасан

РАДЗЫРДТÆ

ЦАРДЫ ЦАЛХ

1

бон хур цыдæр æнад каст кæны Æхсæрджынмæ. Цымаæ, цы уа?

Райсомæй раджы хур Хуысджыны тигъæй йæ был куыддæр сдардта, афтæ йæ арц-тынты ныдзæвдæй хæрæгсывдзы бæзджын сыфтæ сæхи бауыгътой: ахæм ма дзы тæвд уа! Цецелейы лæгуын рагъ æнахуыр æрттывд фæкодта, раст ыл цыма хур сызгъæрин змисæй хуртуан айзæрста, уыйау, æмæ уымæй суанг йæ хæрæгдымджын тæссæрттæ дæр цæхæр акалдтой. Афтæ никуы ваййы – цъиуæхсæны дур дæр нал змæлыд Астъоны хæрзуырдыг фæхсыл, бамыр сты иууылдæр: хъæдай, дурæй, донæй, цæрагойæ. Æрмæст иуафон Нафиаты урс аргъонахъ срайдта бæзджын хъæлæсæй, стæй фæхъус. Ныффынæй та, æвæццæгæн. Æви йæ зардæ исты зоны?..

Æвзæр хъуыддагæн æфсон бæргæ нæй. Уый нæ – фарны хъуыддаг ис абон Æхсæрджыны.

Саматы Сæрмæт йæ фырты фырт Ханæн куывд кæны.

Рæстæг йæ дугъон бæх Хъарм суадонны цур æргъæу бæхбæттæныл абаста æмæ æнхъæлмæ каст, æрвон арандзал йæ дойны кæд суадздæн, уымæ. Сæрмæты зардæ бахъæлдзæг: цыппар боны æнарынцойæ фæуарыны фæстæ хæрзæхсад Цæгат

цыма ныр цъæхдæрæй разындис – куывдæн хурбон куы нæ уа, уæд фыдæбæттæ дæр – дзæгъалы, фæрзиу дæр – æнапайда. Йæ фыртыхстæй йæ арвмæ скæсынмæ дæр нæ равдæлд, – æгайт-ма фæбон кодта. Хур та сындæггай лæсыд цæмæйдæр тарст арвы фæлурс цæсгомыл.

Хуынд адæм Фæйзæты дæлбазыр заронд мусуæтты рæсугъд фынгтыл рабадынæввонг куы уыдысты, уæдмæ фæсивæд та хъызт æрцарæзтой. Фæндыр йæ гæлæбуйы базыртæ йæ уæлæ æрбаппæрста. Зæрдæтæ риуы агъудты нал лæууыдысты. Рог уддзæф Цецелейæ мыдгæрдæджы хæйрæдждын тæф хаста, æмæ уымæй куывддон адæмы зæрдæтæ æхсызгон хъыдзы кодта.

Раст ын цыма исчи йæ тæрныхы астау сырхзынг туас атыссынмæ хъавы, ахæм судзгæ æнгас банкъардта Темыр æмæ йæ сæр фæхъил кодта. Сивыр æд дзидзатæ йæ къухтæй æрхауд. Стыр кærты адæмы гуыв-гуыв æрбайсæфт йæ хъустæй – комы хуссарварс, бæзджын къохы хæдсæрмæ, Уыганы лæу-лæу цъымарамаæ фæкомкоммæ. Цыдæр дыз-дыз йæ буарыл уылæнтæй аивылд. Цъымарайæ йæ цæстæнгас нæ исгæйæ, уыцы-иу тахт акодта Фæлгæсæн рындзмæ æмæ йæ хъæлæсы дзаг ныхъхъæр кодта:

– Нокар!

Уыганы ауыгъд цъымара цыма уыцы хъæрмæ æнхъæлмæ каст. Йæ сæрмæ хæлуарæджы тынау бадæг урс мигъ фæпырх, æмæ йæ бынатæй фезмæлыд. Æнахуыр гуыпп фæцыд, æмæ йæ хæдфæстæ хъусты сыфаутæ тæвдхæстæ цыргъ дымгæ бакъуырдат.

– Нокар! Лидзгæ уæлæмæ! – ныййазæлыд та Темыры удаист хъæр, стæй бæстæ æмыр гыбар-гыбуры бын фæцис.

Адæм цавдуртау лæууыдысты æмæ сасиры йас цæстытæй кастысты, Уыганы цъымара нарæг ком араугæ æмæ уыраугæ йæ хъæлæсы куыд рахаста, уымæ. Хуры цæст фæтар, сау адæджы залиаг калмау æхситгæнгæ æмæ ссæндгæ цы лæсæн райвылд, уый йæ быны афсæрста хъæдтæ, æрдузтæ. Белы къада æд куырайттæ калмы хъуыры аирвæзт. Хъуылайы скъæттæ цыдæр æрбаисты.

– Нокар! Лидзгæ!

Оххай, цæмæ цыдтæ, Нокар, комы бынмæ, цы фыдбылыз дæ ацардыдта, бæхтæм ныккæсон, зæгъгæ. Адæмы цæстæнгас залиаг калмæй фескъуыд æмæ аныхæст фахсыл хæрдмæ лидзæг лæппуыл.

– Нокар!

Залиаг калм æрæйæфта лидзæг лæппуйы, æмæ йын лæсæны сау фæдджи йæ къæхтæ бакъуырда. Нокар фæкалд, фæлæ ма æхсæлыи къутæрма фæлæбурда. Уыцы уысм лами æмæ дурты иннæ уылæн акалд йæ сæрты, æмæ залиаг калм, комы нузал фæхсы царм астигъгæйæ, Хорайы рагъы аууон фæцис.

– Нокар!!!

Темыр Фæлгæсæн рындзæй уыцы-иу тæррæтт æркодта, цалдæр гæппæн фæвзæрд ададжы был, стæй йæ къухтæ фæхъил сты, æмæ лæг уæлгоммæ ахауд.

2

Изæрæй мигъ стыггай скалди, бæстæ йæ зыруггон æмæ сатæг дæрзæг пæлæзæй æрæмбæрзта, фæлæ фæдисон адæмай сæ хæдзæрттам ацæуыны зæрдæ никæмæ уыд. Белы хафт комы, дыууæрдыгæй, æд къахæнтæ, зазн-мæцъистæ, белтæ адæм рацу-бацу кодтой куы уæле дæлæмæ, куы – дæле уæлæмæ. Темыр уæззау дуртæ къахта æмæ сæ иуварс æппæрста. «Гъы, гъы, гъы». Къахæны алы цæфæн дæр – «гъы». Æндæр йæ дзыхæй ницы хауд. «Гъы, гъы, гъы» – цыма сау дурты хуылфæй Нокары сæдывинмæ хъавыд. Ныскъуыдтæ сты йæ пысултæ – «гъы, гъы, гъы», – уæззау цыргъ къахæн ныссæдзы писийы хуызæн цъыфы, фæлæ, марадз-зæгъай, кæд ратонин комы. Тъæппæн къæйдур фæцис йæ размæ – фæлæбурда йæм, раст цыма йæ цыфыддæр знагыл фæхæст, раст ын цыма уый фæкодта йæ быны йæ хъæбул Нокары, фæлæ... Нæ фезмæлыд хъаймæты тæппæн дур йæ бынатæй. «Нокар» – суынæргъыдта Темыр æмæ æнæбонæй дуры фарсмæ йæ уæрджытыл æрбадт. Иу уысм тæппæн дурмæ дзæгъырæй кæсгæ аздад, йе знагмæ кæцырдыгæй ныббырса, ууыл цыма хъуыды кодта, уыйау, стæй рæвдз фестад, æмæ йæ хъæр азæлыд мигъæмбæрзт комы:

– Ардæм!

Донгоймаг дурæй конд зæрдæ дыууæ дихы фæуыдаид уыцы хъæрæй. Гуыбырæй кусæг адæм сæ сæртыл схæцыдысты æмæ æмхуызонæй акастысты, хъæр кæцæй цыд, уырдаæм. Фæлæ лæг мигъы фæлмæй нæ зынд.

– Ардæм! Ам ис!

Темыр ныффæлдæхт тæппæн дурыл æмæ йыл куы иуырдаæм ахæцы, куы – иннæрдæм.

Цалдәр ләгәй әрызгъордтой Темыры цурмә. Ләджы уәз-
зау дурыл рахәц-бахәц кәнгә куы ауыдтой, уәд сә зан-
мәцъистә къәйдуры бын атъыстой.

– Гъы, гъы, гъы, – йә утәхсән та райхъуыст Темыран.
Иумәйаг тыхы ныхмә дур нә фәләууыд әмә йә бынатәй
фезмәлыд.

– Оппа, ахәц ыл, – сирвәзт ләппутәй кәйдәр әнәрцәф
ныхас, әмә тәәпән дур ламийыл дзоныгъы быра акодта. Йә
бын уыд афтид, әрмәст дзы кәрәдзийыл стыхстысты мәцкъо-
ры лыстәг хәлттә.

3

Садуллә, Гамырзә, Хәмыц әмә Тауби сындәггай әрхыз-
тысты Бельы комы фәхсы кәдзеләгтыл әмә, Темыр йә уды
хъуырдухан кәм кодта, уырдам хәстәг әрләууыдысты. Те-
мыримә архайәг ләппутә сә куы ауыдтой, уәд сә кусәнгәртә
әрәппәрстой әмә се 'мбәрц сыстадысты. Темыр әрбацауаг
ләгты әрәджиау бафиппайдта. Фәлә сә цыппарәй йә ныхмә
әнәдзургәйә сәркбуләй ләугә куы федта, уәд фәсонтау.
Уый та куыд? Цәмән?

Ләгтәй ничи ницы дзырдта. Алчидәр сә Темыры цурмә
хаста, сисән кәмән нәй, ахәм стыр уәз. Алкәмән дәр йе
'взәджы кәрон рауай-бауай кодтой, Темыры астаумагъз чи
асәтдзән, ахәм ныхәстә. Әбуалгъ масты, әвирхъау зыны
рәстәг ныфсы ныхас цыма йәхи дурләгәты нымбәхста, фә-
раст дуарыл фараст әмыр гуыдыры бакъуырда. Цәст әртти-
вы, дзых – фәхәлиуәввонг, фәлә әвзаг ницы кәрды. Хох
куы акәлы, уәд ма цавәрдәр къәйдуры кой исчи кәны? Уәлдәр
Гамырзә размә рахәхдзәф кодта.

– Темыр.

– Гъы, – Темыры цәстытә әрцытау хистәрты зәрдәты
аныхстысты.

– Дәс боны рацыд, Темыр. Ныфсән дәр мәләт ис, мә хур.
Рухсаг уәд Нокар...

Темыр йә сәр бынмә әруагъта. Гамырзәйы ныхас ын йә
зәрдә әмә йә уды кәцы къуым бацагайдта, уый зын базонән
уыд. Ныфс цәргәсау атахт, әмә зилгә дымгәйә хаст быдыры
йә әнәтуг бумбулиты фәд баззад. Фәлә... Цәф сырдау адза-
гъул кодта Темыр, йә буар барызт, фәцыд йә дәндәгты хыр-

рыст, стай, дæлмагуырæй цыма дзырдта, уыйау æрæджиау йе
'лхъывд былты 'хсәнæй райхъуыст:

– Нæ, Гамырзæ. Нырма раджы у...

4

Лæгтæ Къоппа-дуры цур лæууыдысты æмæ тæрхæттæ код-
той сæрысæфт Нокар æмæ йæ фыд Темырыл.

– Æ, дæ мард фесæфа – нырма мæм ныр бахъардта уыцы
æлгысты мидис, – загъта Садуллæ.

– Ныхас, мæ хур, дымгæйæ хъауджыдæр нæу. Кæм æй
загъай, уым фесæфы, – ныуулафыд Гамырзæ.

– Уанцон нæу, – сдзырдта Тауби. – Ныхас йæ фæд уадзгæ
кæны тохынайы алайау. Стыр ныхас та – уæлдайдæр.

– Е-е, Тауби, – йæ лæгуын сæр армытæпәнæй æрсæрфгæйæ,
загъта Хæмыц. – Хъысмæт цы фæндагыл ардауы, уый лæг нæ
зоны. Æндæр... Цымæ цы куыста Нокар уыцы бæллæхы заман
комы астæу? И?

– Æцагæйдæр, – йæ сæр разыйы тылд бакодта Тауби. – Ды
та куыд загъыс, Гамырзæ?

Гамырзæ лæууыд æдзæмæй. Стай сабыргай йæ сæрыл
схæцыд æмæ йæ къуындза æлхъывд цæстытæ Таубийы хъа-
майау ныссагъта:

– Æз никуыд загъын, Тауби. Мæнæн хъысмæт цы загъи-
наг уыд, уый мын æй æххæстæй загъта.

Гамырзæ йæ лæдзæг райста, йæ сæр æнахуыр тылд бакодта
æмæ Белы комы дымæгмæ Темыры æхсæвбадæнмæ сындæггай
араст.

Таубийы æрфгуытæ кæлмытау кæрæдзийыл атыхстысты,
стай, цыма исты стыр хъуыддаг йæ зæрдыл æрбалæууыд, уыйау
йæ къухтæ кæрæдзийыл ныццафта æмæ Хæмыцмæ йæхи бакъул
кодта:

– Æз дæн хæрæг дæр æмæ куыдз дæр. Куыд бауæндыдтæн
Гамырзæйæн уыцы ныхас загъын. Ехх...

5

Гамырзæ къардиуы тæккæ был зæххоныг дурыл йæхи æру-
агъта æмæ лæмбынæг каст, Темыр Уыганы æрхы фараст тынг-

дары уәрхән фәлтәр кәхгә-кәхгә йә разәй куыд хаста, уымә.

- Хьхы-хьхы, - хьәрәй схуыфыд Гамырзә.

Темыр йә сәр схил кодта. Кәхәны фындзыл сьдждыты ставд кьуыбәртгә ныддәвдәг сты. Гамырзә каст цагатырдәм, раст цыма, Белы комы цы 'рцыд, уый уымә нә хаудта, афтә.

- Сыст уәләмә, Темыр, рацу ардәм.

- Гьы?

- Рацу ардәм, мәгуыр.

Темыр йә кәхән аппәрста әмә коммәгәсәй Гамырзәйы цурмә ссыд.

- Сбад мә фарсмә.

Темыр әнәдзургәйә сбадт.

- Хьәбулы сәфт зын у, Темыр? - Гамырзәйы русыл цәссыд-джы ставд әртах әрхьуызыд. Фәлә уый Темыр нә федта.

- Зын, Гамырзә.

- Фыды рыст уәззау у?

- Тынг уәззау, Гамырзә... Зәгъән ын нәй. Мәхи фидар кәнын, фәлә мә бон нәу, Гамырзә! Мә бон нәу! - Темыр йә цәсгом йә тәппәлтгәй дзаг армытәпәнтәй амбәрзта. Йә уәхсчыты змәлдәй бәрәг уыд, дурәмвидар ләг кәугә кәй кәны, уый.

- Уәдә әз куыд быхсын, Темыр? - сабыргай сдзырдта Гамырзә әмә Темыры фәллад цәстытәм ныккаст. - Әз куыд быхсын? Куыд быхсын мә дыууә хьәбулыл, Темыр?

Темыр фәсәццә уыцы ныхәстәм. Йә кәуындзәг йә хурхуадындзты фәныхст, әмә схәкьуырцц кодта. Йә зәрдәйы йын цыма сырхзынг туас әнәвгәуәй исчи атыста. Йә зонды арвәрттывдау ныррухс сты дыууә азы размә цаутә: Гамырзәйы дыууә фаззон фырты Гасан әмә Асан цуаны, дзәбидырты фәдыл бафтгәйә, зәйы бын фесты. Кьуыри сә фәцагуырдой. Ссардой сын сә мәрдтә. Сә ныгәнән бон та Гамырзә мәрддзыгой адәмы сабыртә кодта: «Уәхиуыл фәхәцут, уәхиуыл фәхәцут». Рацу-бацу кодта хьыгганәт дзылләйы әхсән. «Уәхиуыл фәхәцут...» Йәхи зәрдәйы цы тымыгъ уыд, уый та Сәнайы хох бамбәрзтаид. Уәддәр... Донгоймаг дурәй конд зәрдә дын ис, Гамырзә, фәлә мә Темыры уды рыст та дәхимә цәмән исыс? Ехх, цәй фидар дә, ләджды зәрдә!

6

Ихаврагъ рацыди æмæ Хорайы къуыбырыл йæхи ныцдав-та. Уасиаты Бечмырзæ йæ сæрыл уæлæфтау амбæрзта æмæ Белы æрхбадæнæй лидзæг фæцис. Цадуаты дæлбазыр æрхы иу дурæй иннæмæ багæпп кæнынмæ куыд хъавыд, афтæ йæ цæст ацахста... Уарындонæй фегомуæвæг ламийы бынæй зынд Нокары фæныкхуыз нымæтхуды кæрон. Лæппу дурæй æргæпп кодта æмæ худыл схæцыд...

Бечмырзæ комкоммæ ныхасмæ бацыд, Нокары нымæтхуд йæ тарæй систа æмæ йæ Къоппа-дурыл хъавгæ æрæвæрдта. Лæгтæ сыстадысты.

- Гъæй-да-гъа! – йæ сæр батылдта Тауби.
 - Кæм æй ссардтай? – сабыргай бафарста Гамырзæ.
 - Цадуаты бын, Сырхы лæгæты фарсмæ.
 - Темыр æй федта?
 - Нæ. Мæ бон æм æй равдисын нæ баци.
 - Темыры уарын дæр нæ уромы. Уыцы сах-къæвдайы дæр къахгæ кодта, – фæлмаст хъæлæсæй загъта Хæмыц.
 - Ныр дæр уым ис, – сдзырдта Бечмырзæ. – Цадуатæй дæлæмæ къахынмæ бавнæлдта.
 - Ехх, магуыр йæ бон. Уым дзæгъæлы къахы.
 - Цæмæ дзæгъæлы? – бафарста Тауби.
 - Лæссæн Нокарыл уым фæхæст. Лæппу кæд искуы ис, уæд бынтон дæлиау.
 - Чи йын цы зоны...
 - Темыр иунæгæй у? – бафарста Гамырзæ Бечмырзæйы.
 - Хъæуы лæппутæ ма æхсæзæй.
 - Къахынц, фæлæ ма исты ссарой... Йæ сыджытыл æй уæддæр куы сæмбæлын кодтаиккой.
- Уæдмæ æдзæмæй лæууæг Сабан йæ дзыппæй хæрынкъа систа æмæ, кард æхсæр лæдзæджы кæроныл æруадзгæйæ, сабыргай загъта:
- Æмæ ныр сыджыты нæй? Агургæ дæр ма йæ цы кæнынц, нæ зонин... Темыр дæр æй уымæй арфдæр нæ баныгæндзæн.
- Лæгтæ æмхуызонæй сæ сæртыл схæцыдысты – ахæм ма дзы æбуалгъ ныхас лæджды дзыхæй схаугæ уыдис. Цасдæр рæстæг лæгтæ хъыпп-сыпп нал сфæрæзтой, стæй æрæджиау Гамырзæ йæ сæр батылдта æмæ ныдæн хъæлæсæй загъта:

– Хуыцау дын æй ма ныббарæд, æндæр дын ма бон ницы зæгъын у.

7

– Халвиатæ маргас æрбахастой, æмæ йын цы кæнæм? – сабыргай бафарста Хæмыц.

– Ныххæлар сæ кæнут, æндæр цы, – загъта Тауби.

Кæрты лæууыдысты Темыры каистæй цалдæр лæджы, стæй сылгоймæгтæ. Нокары мадырвадæлтæ. Хæлайраг фæрзиу – арахъхъ, фæхсын, иннæ лыстæг хъуыддæгтæ, куыд æмбæлы, афтæ. Халвиатæ æнхæлмæ кастысты Темырма. Уæдмæ уый дæр ссыд. Къахæн æмæ бел йæ уæхскæй æриста æмæ сæ сугдонмæ баппæрста. Йæ кæрты цы адæм лæууыд, уыдонмæ иу каст фæкодта æмæ къуыдыроныл æрбадт. Хæмыц баздæхт Темырма æмæ йын загъта:

– Темыр, адæмы æгъдау куыд фехалæм, цы зæгъыс?

– Гамырзæ, ды зæгъ. Мæнæн ма бон дзурын нæу.

Гамырзæ йæ худ систа, хæлайрæгтæм æввахс бацыд, бирæ сæм фæкаст, стæй адæммæ йе 'ргом аздæхта æмæ загъта:

– Хорз, ма хур. Гæбæр бæх йæхи гæбæр бæхыл хафы. Хæстæгдæр рацæут, ма хуртæ, Нокаран ныххæлар кæнæм ацы цæхх æмæ кæрдзын.

Уæды онг Темыры кæугæ ничи федта...

8

Фырфæллад Темыр йæ сæр базыл куыддæр æруагъта, афтæ афынæй. Хуыссæгхъуаг буар æрфæлмæн, фындæттæг зины мæсыджы рудзынг фегом; æмæ æхсæвидартæ фæйнæрдæм гæлæбутау ныппæр-пæр кодтой. Темыр йæ фыны ауыдта сæ кæрт. Даргъ фынгтæ æвæрд дзы, хæрд æмæ нозтæй бынмæ тасыдысты. Нокар сугдоны кæрон бадт къуыдыроныл æмæ мæгуыр каст кодта уый бæрц хойрагмæ.

Темыры къухы уыд цæвæг, цыма сæ цæхæрадоны арæн-уыгæрдæн ракардынмæ рараст. Нокары куы ауыдта, уæд фæлæууыд.

– Ам цы кусыс?

– Æххормаг мын у, баба, – дзургæ æви кæугæ кодта Нокар, уый Темыр нæ бамбæрста.

– А, мачи дзы уа, – рамæсты Темыр, фæлæ йæ зонды кæццидæр къуымæй фембæрста, фын кæй уыны, уый, æмæ йæ ныхас фæфæлмæндæр. – Дæлæ дæ разы фынгтæ хойрагæй – сæ тæккæ дзаг. Цæуылнæ хæрыс?

– Ды мæ нæ уадзыс, баба...

Темыры сурхид акалд, афтæмæй фехъал. Чысыл йеддæмæ нал хъуыд зæрдæйы йæ агъудæй æддæмæ рагæпп кæнынмæ. Лæг йæ сæр батылдта æмæ сынтæджы рабадт. Нокаран рухсагагæн кæй æрхастой, уыдонæй ныронг нæ сахуыста йæ уды рYSTæй – кæй зæрдæ бакомдзæн? Цы акæна, уый Темыр нæ зыдта. Æрæджиау йæхи куы æрæмбæрста, уæд хъавгæ сыстад, хиуæттæ цы фæрзиу æрбахастой, уыдонмæ бацыд æмæ сæм бира фæкаст. Стæй цæххы тæпп фынгыл æркалдта, чысыл дурынæй арахъ агуывзæйы рауагъта, нозтæй хойрагмæ æртагъта æмæ ныдæн хъæлæсæй загъта:

– Рухсаг у, Нокар. Рухсаг у, мæ хъæбул...

Бæстæ уыд сабыр. Æрмæст Белы æрхуатæй сыхъуыст тоймон уыджы у-ха-ха. Нафиаты урс аргъонахъ зивæггæнгæ срайдта, стæй ныхъхъус. Ныффынæй та, æвæццæгæн. Уæларвы стъалытæ та цыма садахъа-хисты бадтысты, уыйау сын се 'рвон фæндагыл размæ аггуырсыны фадат нал уыд.

9

Адæмы ныфс фæтых, æмæ Уыганы залиаг калм ссæдзæм бон йæ сау дзæмбытæй феуæгъд кодта Нокары. Хадзыбечыр æмæ Зауыр Хорайы къуылдымы хæрздæле æрхы фондз метры уæрхæн фæлтæр сæ разæй хæсгæ куыд цыдысты, афтæ, мæгуыр, царæфтыд лæппу фæзынд хуыр æмæ цыыхырыый хæдызмæсты мидæг... Мæ фыдгул ахæм нывмæ æркæсæд. Фæлæ... Цыма стыр уаргъ ахаудта Æхсæрджыны цæрджыты уæхсчытæй – «А, дæ мард фесæфа», загъгæ, уыцы ныхас æлгъыстæн куы баззад – æгайтма Нокар йæ хъæубæсты уæлмæрдтыл сæмбæлд. Цыма фенцондæр Темыран. Кæццæй фæзындысты, уый нæ зоны, фæлæ йæ сæры фæмидæг сты уыцы хъуыдытæ... «Тыхсгæ мауал кæн, мæ хъæбул, ныр дын дæ ныййарæг мад дæ сау тугтæ æрыхсдзæн, дæ саст узал уæнгтæ дын бахъарм кæндзæн, барæвдаудзæн дæ. Ацу йæм, ацу. Бира дæм фенхъæлмæ каст, мæгуыр».

10

Рәстәг цыд. Нокары сәфты бынаты исты цыртдзавән әварын хъауы, зәгъгә, Темыры зәрдыл хъаймәты тьәнән къәйдур әрләууыд. Иу бон әрхмә ныццыд әмә йә ссардта. Дур әрхуаты карон кәркмисындзәджы къутары ныссагъди, әрдагәй уәләмә ма дәвдәг ламийә зынд. Скъахын әй хъауы, зәгъгә, загъта Темыр әмә йә къухмә бел райста. Сихәртгәм ыл фәархайдта, йә хид кьоппәй акалд, фәлә йә уәддәр хъәбәр сыджыт әмә сындзытәй рауәгъд кодта. Уый фәстә зәххоныг дурыл әрбадт йә фәллад уадзынмә. Хәцъилы тыхтон әрбайста йә хъәбысмә әмә йә райхәлдта: әртә айчы дзы, кәрдзыны къәбәр, цәхх, хәсты рәстәг салдәттә кәй дардтой, ахәм кьубуцкә. Темыр йә къухтә йә хәлафыл асарфтытә кодта әмә иу айк систа. Йә зәрдыл та әрбаләууыд йә сәфт хъәбул. Цасдәр рәстәг зәхмә әдзынәг фәкаст, арф ныуулафыд, стәй айк стигъынмә фәцис.

– Әз айк нә уарзын.

Темыр йә сәрыл схәцыд әмә йә алыварс ахъахъхәдта. Гыццыл фалдәр, әрхы фаллаг фарс, дурыл бадт бәгъәмзанг ләппу – авд-астаздыд.

– Цы?

– Әз та, зәгъын, айк нә уарзын.

– Рауай-ма ардәм, – ләппумә әдзынәг кәсгәйә, хъәрәй загъта Темыр. Диссаг әм фәкаст, әнәзонгә сывәллон ам куыдәй февзәрд, уый. Ләппу сындәггай сыстад әмә Темыры размә әрбацыд. Ләг сыгъдәггонд айк бадаргъ кодта сабимә:

– Гъа, ахәр.

– Әмә ды та?

– Уыныс мәнә? Мә фаг дәр дзы ис. Гъа, дзул дәр дын. Сабыргай хәр, дә хъуыры фәсәддздысты.

Темыр ныджджих сабийы цәстытәм. Кәмдәр ма сә фелта, әви? Цыдәр хъарм уылән дзы ракалд, әмә Темыры зәрдаәхқон хъыдзы скодта. Кәй ләппу у, ам цы кусы?

– Дә ном цы хуыйны?

– Батыр.

– Әмә ам цы архайыс?

– Фәдзәгъәл дән. Дыууә боны размә туристытимә ардәм ссыдтән, фәлә мә ныууагътой әмә хәхтәм ацыдысты.

– Кәй ләппу дә, кә? Дә мад әмә дә фыд та кәм сты?

Лæппу йæ сæр æруагъта. Темыр ын йæ бæгъæввад къæхтæм фæкомкоммæ, цъыхырытæ йын йæ лыстæг зæнгтæ ныххафтой, æмæ йын цъиахы къæхтау сырх-сырхид дардтой.

– Дæ мад æмæ дæ фыд кæм сты? – бафарста та ногæй Темыр æмæ лæппуйы йæ рахиз къухæй æрбахъæбыс кодта.

– Нæй мын мад дæр, фыд дæр. Дзæгъæл дæн.

– Æмæ цæргæ та уæд кæм кæныс?

– Горæты. Сывæллæтты хæдзары. Æз дзы ралыгъдтæн. Фæла ныр фæстæмæ фæндаг нал арын. Ды зоныс фæндаг горæтмæ? Темыр йæ цæстæнгас нæ иста Батыры æнахсад цæсгомæй.

Йæ зонд фестад денджызы фæлхъæзæн. Хохы йас уылæн дзы куы иуæрдæм ныццæллахъхъ кæны, куы – иннæрдæм. «Рухсаг у, Нокар» – сау-сауид хъуыдыйы уылæн йæхи ныццавта зонд æмæ æрхуымы къæдзæхыл. «Мæнæ дæн, баба» – йæ хæдфæстæ анахуыр ныфсы уылæн йæ быны афсæрста масты фидæрттæ.

– Зонын, мæ хъæбул, фæндаг. Цом. Ам бадынæй пайда нал ис.

Уыцы бон сихæртты фæстæ Æхсæрджыны царджытæй Белы комы æрхуатмæ чи каст, уыдон фæдтаиккой ахæм ныв: кæрæдзийы къухтыл хæцгæйæ, кæрдæгæмбæрзт фахсы нарæг къæдзелæгтыл хъæуырæм сцæйцыдысты дыууæйæ – нæлгоймаг æмæ æнахъом саби.

Царды цалхæн бауромæн нæй.

2004 аз

ЗÆЛДАДЖЫ РОН

1

Æз мæ фыдæлтæй афтæ фехъуыстон.

Хуыцауæй, дам, арфæгонд чи нæ фæуа, уый æнæбайрайгæ уылдæн йæ амæлæты фæстæ дæр.

Мулк хæйрæджы холлаг у. Адæймаджы сæрæй мулк уæлдæр чи вæра, уый æнустæм фæхитдзæн æлгъысты номимæ, йæ фарсыл та дзы сынты бумбули дæр нæ ныххæцдзæн. Мулчы тыххæй хи туг дойныйæн чи бануаза, ууыл та æгæстæ дæр æмæ мæрдтæ дæр хъоды кæндзысты.

Абон дәр уыдоны адәм хифыдхортә хонынц...

Ацы зәхх, мә хуртә, әнусон у, ничи йә батондзән. Уарта уыцы уыгәрдән Зәлдаджи рон хуйны. Бирә сәрхъанты федта. Йә иу уисы тыххәй Зобатә әмә Сематә карәдзи ныццагътой. Адәм та цы! Чи сә фидауын кодта, зәххы гәппәл йеддәмә ма, дам, исты у, зәгъгә. Фылдәр адәм та сә карәдзиуыл ардаугә кодтой. «Дзеудзәләй, Габыран, уый дын Гуыбе де счылы нуәрттә куы суагъта, уәд әм куыд әнәмәтәй кәсыс?» «Зәхх, Мызыхъ, царды хос у, дәуән та дә сызгъәрины хуызән уыгәрдән адәмы кәройнагтә сәхицән сывәлдәггай әрфастой». «Әрмәст дәхи кой ма кән, Мытъыз, райсом дә адджын хъәбул мәгуыргур кәй зилдзән әмә адәмы фәсдуәртты къәбәргур әмә уәнтәхъиләй йә бонтә кәй әрвитдзән, уый куыд не 'мбарыс?»

Адәм тугмондаг сты.

Искәй маст кәмәндәрти худәджы хос у.

Иннатә та, исты фәфос кәнын әнхәл, дыууә әфсымәры карәдзийән амарын кәндзысты.

Хыгагән, уый афтә у.

Уымә гәсгә райста Зәлдаджи рон дәр йә хәлон фагәй фылдәрәй.

Иу уисхор фондз ләджи цард әрдомдта. Әмә, цымә, уыцы уисхор йәхәдәг та цәй аргъ у?

Нә, уис адәймагәй зынаргъдәр у. Уыцы уисыл фондз адәймаджы туг ис. Әмә цы? Әз әй зонын, стәй ма чидәртә. Исты ма давы, мах әй кәй зонәм, уый?

Габыран йе 'рвад Мытъызы мәлләг мәкъуыр тахәйраг тесмел кардәй куы 'рриуыгъта, уәд әм изәр райсомы хуры худәәнбыләй ирддәр разынди. Мауал тәрс, Габыран, де 'рвад — де знаг уәртә уисхорыл әдзәмәй ләууы, дәуән та дә ном Буры номау уәләуыл баззайдзән, йә цот әмә уыдоны цотән Зәлдаджи рон нывондән ныббаста, зәгъгә.

Мәгуыр Мытъыз, зәхмә цас фәбәллыдтә, уый бәрц туг та дәуәй Зәлдаджи роныл акалд. Райсом дә адджын хъәбул кәйдәр фәсдуар къәбәргур зилдзән, уый дәр дә ферох. Фәла дыл худән дәр нәй. Дә зәхмондаджи саусәр Мызыхъы дыууәизәрәстәу Хъабаны тъылылиу хидәй абухгә донмә куы ныррәцыгътай, уәд рахастай дәхицән дә тәрхон. Цы чындәуа — зәхмондагәй тугмондагмә иу санчъех йеддәмә нәй. Сәйрагдәр у, чи фәраздәр уыдзән, уый.

Сымел хуулхасхан уйд. Кæсæджы йæ хицау таубиты ныу-уагъта æмæ ардæм кæйдæр уд хæрынмæ ссыд. Гуыбе йæ баххуырста, æмæ йе 'нæуынон Габыран Сымелы къухæй Зæлдаджы роны кæрон нузал кæрдæгыл дзагъырдастæй баззад.

Æххуырст марæгæн йæ царды бонтæ куыройы цалхау зилынд. Уайтагъд фесты Сымелы мæйрухс æхсæвтæ дæр. Æххуырстан мызд фидын хъæуы, фæлæ уæлдай æхцатæ Гуыбема никуы уйд. Уæдæй фæстæмæ ничиуал федта Сымелы. Лыгъд уацайраг — хуулхасхан, æххуырст марæг цы бæсты амæддаг бацис, уый Гуыбе йеддæмæ ничи зоны.

Ехх, Гуыбе, Гуыбе! Цæмæй æнхъæл уыдтæ, æмæ залиаг калм дæ роны схъарм кодтай. Цы дæ дæ дзых хордта, дæ фæндтæ дæ хъуылæгсæр ус Делетханæн куы дзырдтай, уæд? Габыранимæ æмуд æмæ æмзонд кæй сты, уый де 'дылы сæр куыд не 'рцахста? Дæ цæстытыл дын бæзджын хæлдз Зæлдаджы рон куыд æнцонæй сæвардта?

Гуыбейы баныгæдтой къуырийы бонмæ Габыраны фæстæ. Делетхан йæ хæркъуы лæгæн цы бакуыста, марадз, ды йæ базон, æрмæст йæ уæрджытæ кæуыл хоста æмæ йæ рустæ кæй номыл ныффæзгъæртæ кодта, уый абоны онг дæр дамты сæр у дзæгъæлдзых устытæн.

Диссаг уыдæттæ не сты. Диссаг у, æрдз йе 'нæзонд цотыл худтæ кæй каны, уый.

Зондæй цух адæймаг бæсты бæдул у. Цыдæр æм кæй хæццæ каны уæлиуон æмæ дæлиуон зынгæй, уый йæ цæстæнгасы фыст ваййы. Зобатæ æмæ Сематы устытæ сæ рæгъæймæгты сæ мыггæгты зæппæдзты ныгæд куы фесты, æмæ сæ уæлхæдзæртты халæттæ барадждженæй дзæгъæл рацу-бацу куы кодтой, уæд Къуыллыты зондцух Бапъына иу бон йæ лыстæнæй сыстад æмæ сæударæй хъæуы бын зæппæдзтæм ныццыд. Æхсæрджыны дæлбазыр фыдæлтыккон зæппæдзтæ гомдзыхæй лæууыдысты, раст сын цыма бахæринаг ницыуал уыдис æмæ сыдæй мардысты, уыйау.

Бапъына се 'хсæнты бирæ фæрацу-бацу кодта, стæй Зобатæ æмæ Сематы хæстæгæвард зæппæдзты цур æрлæууыд, йæхи æргуыбыр кодта æмæ, доны цыд кæмæй фæсабыр ваййы, кæнæ дурæн йæ хид кæмæй акæлы, ахæм хъæлæсæй, Зæххæн йæ хуылфы уæвæг æгæндæг дунемæ дзурагау, хъæрæй ныдздырлата:

— Гъей, цы фестут? Зæххытæ уæ нал хъæуы? Сыстут

уәләмә! Зәлдаджы рон уын дзәгъәл баззад. Хицау ын нал ис. Келоты хъәла Самыр абон сәумәдәвдәгәй йә тәккә аст-әу ныббадти. Гы-гы-гы...

Уырны уә, зәппәдзтәй иу сым дәр нә райхъуыст, ничи йәм ницы сдзырдта. Әвәццәгән, бафсәстысты зәххәй. Уым, әвәццәгән, зәххытә бирә ис. Мулк. Әхцатә. Ам та?

Ам та дарддәр адәм хәрынц кәрәдзийы фыд.

Ничи никауыл әмә ницәуыл ауарды.

Загътон, әрдз йе 'нәзонд цотыл худгә кәны.

Алкәд нә!

2

Гуанаты Зәкәрайән уыд әфсымәр — Гадзыбе. Йә кәстәр. Дәс әмә йыл ссәдз азы рацыд, фәлә бинонты хъуыддаг нәма бакодта — нә йә равдәлд. Истытә уал рамбырд кәнон, зәгъгә, куыстыты бын фәцис. Әртә азы та кәм уыдис, уый хионкъабазәй зонгә дәр ничи кодта. Цыдәртә цыма йә къухы бафтыд. Цыдәртә, зәгъгә, уый ныр дзурынц, фәлә, дам, Гадзыбе дард Сыбыры әххуырсты куыстәй дзәбәх әхцатә әрәмбырд кодта. Кәм сә бакуыста, стәй йә амарды фәста цы фесты, уый абон дәр ничи зоны. Зәкәра, дам, сә кәмдәр бамбәхста, әмә әхцатә дәлимонты амәддаг баисты.

Гадзыбе йәхиуыл йә зәрдаә куы фәдардта, уәд йе 'фсымәрән бакой кодта, бинонты хъуыддаг мә кәнын хъәуы, әмә байуарәм. Зәкәрайән уый әнәнхәләджы хабар нә уыд: йәхәдәг цалдәр хатты загъта Гадзыбейән, фадәттә скъуындаг сты, әмә дә сәрән исты хос скән, зәгъгә. Хәдзарәй йә тәргә кәй кәны, уый Гадзыбейән цы бамбарын хъуыд. Фәлә, йә хай нә райсгәйә, куыд ацәуа, стәй кәдәм? Уымә гәсгә, хуылыдз мәрзәздыхт къуыдыры цурк къуырағау, иу бон йе 'фсымәрән комкоммә загъта:

— Зәкәра, нә мә фәнды, нә ныхас дызгъуын фәндагыл ацәуа, уый. Нә фыды бынтәй мәм уәрцы әгъдаумә гәсгә цы 'мбәлы, уый мын радт.

Хәдзар уарын, мә хуртә, удәгас буар къуымых кардәй лыггәнәгау у. Туг дзы кәлы, рисгә кәны. Зәкәрайән йә зәрдәйы уидәгтә ссыгъдысты, йә цәстытә туджы разылдта, фәлә уайсахат исты сдзурын йә бон нә бацис. Нәй гәнән. Хъәрәсейы бынтыл дыууәйә бадтысты, иуән цы хъәуы, иннә

дәр уый агуры. Гадзыбе та йә бартә хъахъхъәнын зоны — рагацау хъәуыхицаумә гәххәтт балавәрдта, әмә хъуыддаг закъоны тых райста.

Закәра нырма ныр бамбәрста, йе 'фсымәр йә фәнд кәй нал аивдзән әмә йын йә фарсәй дынджыр кәрди хъхъытә кәй кәны, уый. Стыр мәт әй йә быны скодта. Йә бинойнаг Гәмауон, мәгуыр, нал ис, уый зәххытә әмә әрвтә дәр нал хъәуынц, фәлә хәдзары цот ис. Хәхбәсты уәлдай зәххытә нәй — йә хуымы гәппәл ын әрдәгыл куы ахауын кәной, уәд ма йәм цы баззайдзән? Гадзыбе йе 'фсымәры хурхы зылын стәгау ныссагъд, әмә дзы куыд фервәза, Закәра ууыл тәрхәтты бын фәцис.

— Гадзыбе, ам бинонтә ис, ды та иунаг дә, цәмән халыс искәй цард? И? Дә цард аразын дә фәнды, әмә ацу, сараз әй, кәм дә фәнды, уым, — әрәджиау загъта Закәра йе 'фсымәрән.

— Уый та дын цавәр ныхас у? — бадис кодта Гадзыбе. — Ау, ма фыды бынтәй мәнмә әппын ницы хауы? Стәй ма кәдәм әрвитыс, кәм мын әрцәттә кодтой зәххытә әмә бынәттә?

— Әхца дәм ис, балхән исты къуым, бацъаппытә йә кән...

— Әмә зәхх та?

— Хицәуттәм ныффысс, дәсны куы дә фыссынмә, рат-дзысты дын.

Закәра иттәг хорз зыдта, сә хъәуы пъазбынты уәлдай зәххытә кәй нәй, уый. Зыдта йә Гадзыбе дәр. Уымә гәсгә загъта йе 'фсымәрән:

— Кәрәдзийән зәрәхәрән ныхәстә цәмән кәнәм, Закәра? Ацы хъәуы, хәдзар кәм саразон, ахәм зәхх нәй. Ис иу гәнән. Цалдәр азы размә сусәг-әргом сайән митәй дә къухы бафтыд Зәлдаджы рон. Хәдзары фаг дәр әмә хуымзәххы фаг дәр мын у. Радт мын әй, әмә нә уәрсты хъуыддаг ууыл ахицән уыдзән.

Цы, цы, фәлә дзы Гадзыбе Зәлдаджы рон әрдомдзән, уый Закәрайән йә фәсонәрхәджы дәр нә уыд. Фондз мәкъуыл-хор замманайы уыгәрдән. Хәдзаруат әмә хуымзәххы фаг. Дә фындзы бын. Фыдәй-фыртмә Әхсәрджыны адәм сә хъуынхъис кәуыл фәкалдтой, әмә ныр Закәра сәрыстыр кәмәй у, уыцы зәххы гәппәл. Әри, дам, әй. Әмә йә фучъи нә хъәуы? Фучъи дә нә хъәуы, Гадзыбе?

— Дæ сæрызонд фæцыд, Гадзыбе? — худынаввонг фæзыхъхъыр сты Зæкарайы былтæ.

— Æппындæр нæ, — сабыргай загъта Гадзыбе. — Æргомыныхасы къæм нæй, æз хорз зонын, Зæкара, уыцы зæхх даума куыдæй бафтыд, уый. Куы мын æй радтай, уæд дæ ницы фæхъæудзæн. Мæн та хæдзарæн хъæуы. Æдас ран у царæн уатæн, йæ уæлдайыл та йын гутон ауадз, æмæ дын — хуымзæхх.

Ницыуал сдзырдта Зæкара. Сыстад æмæ хæдзарæй рахызт.

Бонтæ цыдысты. Байуарыны тыххæй ныхас дыууæ æфсымæры æхсæн карзæй-карздæр кодта. Зæкарайы цæстытæ сырбынхуыз айстой — туг сæ ныббадт. Лæг зына-нæзына фæгуыбыр. Арæх-иу æй фенæн уыд Зæлдаджы роны сæрма Фæлдæхт дурыл лæугæ. Цæуыл хъуыдытæ кодта, уый йæхи йеддæмæ ничи зыдта.

Зæрдæвæрæны мæй куы ахицæн, уæд Гадзыбе ацыд Скъæтты коммæ — Æхсæрджныны фыстæн рады фыййауæй. Фæлæ йæ ацыды размæ хъæбæрæй загъта Зæкарайæн:

— Хъуыддагæн фæстæдæрмæ æргъавæн нал ис. Дыууæ къуырийы фæстæ мæ ардæм хъæуы. Ахъуыды кæн мæ уынаффæйыл. Кæннод...

— Кæннод цы? — йе ‘фсымæрмæ фæрсырдæм бакаст Зæкара.

— Не ‘хсæн чи ‘рлæууа, ахæмтæ разындзæн.

— Кæмæй мæ тæрсын кæныс?

— Тæрсын дæ нæ кæнын, ме ‘фсымæр. Гæххæтт цæттæ у, куыддæр æрыздæхон, афтæ йæ хъæуыхицауы къухы ныссадздынæн. Уый нын æндæр уынаффæ бакæндзæн.

Гадзыбе Скъæтты коммæ ацыд сæумæцъæхæй. Зæкара дуары хъинц фехъуыста, фæлæ бæлццоны фæстæ нæ ракаст. Йæ зæрдæйы цы стыр маст сæвзæрд, уый йын йæ уд æхсыдта. Цавæр гæххæтт ныффыста Гадзыбе? Кæм ис ныртæккæ уыцы гæххæтт? Йемæ йæ ахастайд, цымæ... Æви йæ ам искуы ныууагъта? Уæд та йæ рацагурид. Цы нæ ваййы...

Зæкара хæдзар иннæрдæм рафæлдæхта. Йæ зæрдæ кæдæм æхсайдта, уыцы къуымтæй иу дæр æнæстæрст нал ныууагъта. Никуы æмæ ницы. Æртыккаг бон изæрырдæм Гадзыбейы уаты æмкъул — дывæрцы — дурсисы лыстæг хуынкъæй Зæкара æмæ ферттивтой дыууæ зынджы къæртты. «Мыстулæг», ахъуыды кодта лæг æмæ нæзы цырагъ уæлдæр сита. Нарæг дывæрцы хъавгæ бабырыд æмæ, мыстулæджы цæстытæ кæцæй ферт-

тывтой, уыцы дуртыл йæ къух æрхаста. Иу дзы фезмæлыд. Зæкæра йыл рахæцыд. Дур феуæгъд æмæ лæджы къахыл æрхлудта. Зæкæра талынг гайлайы йæ къух атыыста. Фæхæст дзы цыдæр тыхтоныл. Зыр-зыргæнгæ къухай йæ раласта...

Гадзыбемæ æхца ис, уый Зæкæра зыдта, фæлæ уыйбæрц.. Зæкæра æмбисæхсæв сыстад, дзæкъул йæ роны атыыста æмæ мæйдары Зæлдаджы ронырдæм хъуызгæ-хъуызгæ араст. Фæлдæхт дуры байбынмæ бацыд æмæ тыхтон нывæрдта, рагцау кæй æрцæттæ кодта, уыцы бынаты. Йæ цармы хуылфæй чи агæпп кæна, уый дæр Зæкæрайы æмбæхсæн не ссардзæн. Уыцы ныфсæй фæзæрдæхъæлдзæг æмæ фæкæс-фæкæсгæнгæ сæхимæ фæраст.

Иннæ бонтау та Зæкæра лæууыд Фæлдæхт дуры сæр æмæ каст Зæлдаджы ронмæ. Ам — уыгæрдæн, ам — æхца. Уым — Гадзыбе. Кард ын цыма исчи йæ зæрдæйы атыыста. Фæкаст та дидинагæй цæхæркалæг уыгæрдæнмæ. Сабыр ирдгæйæ арф кæрдæг уылæнтæ-уылæнтæй уæлæрдæм айвылд. Йæ цæст æм цыма фæныкъуылдта, Зæкæрамаæ афтæ фæкаст.

Сдойны та Зæлдаджы рон. Нæ йын æй сæтты Саудзæгаты суадон. Нуазынæн æй æндæр цыдæр хъæуы, фæлæ цы, уый ныртæккæ Зæкæра зоны...

Йе счъылтæй йæ дон амызт, афтæмæй Гадзыбе фæмидæг мусонджы. Ахæм ма дзы уарын уа. Йæ дзаумæттæ феппæрста æмæ хустæ йæ уæлæ æрбакодта. Артуаты фæнычы обау азмæста: норст цæхæры къæрттытæ ферттывтой. Нæзы цырагъы схъистæ съл авæрдта, æмæ уадидæгæн сæ фæздæг скалд. Арт уал акæна, стæй уæд æхсæварæн дæр исты мадзал уыдзæн.

Уарын нал æмæ нал æнцайы. Арвы гæрахмæ Гадзыбейы зæрдæ базыр-зыр кæны. Нæ уарзы арвы нæрын, йæ ферттывд та йын йæ уд йæ къæхты бынтæм аскъæфы.

Бынтондæр æрталынг.

Арв ферттывта, æмæ уымæй Гадзыбейы цæстытæ атартæ сты. Уысмы фæстæ райхъуыст къуырмагæнæг къæр-къæр. Фыртæссæй срайдта Абырæг, стæй фæхъус. Æвæццагæн, сугдон сарагонды къуыдырты æхсæн нымбæхстис.

Цырагъдарæныл нæзыйы æхсныфтæ авæрон, зæгъгæ, Гадзыбе рæвдз фестад. Цыдæр къæрцц йæ хъустыл ауад. Йæ сæр фæзылдта дуармæ æмæ ауыдта топпы дзых. Бæргæ ма аппæрста йæ хи фæрсырдæм, фæлæ байрæджы: æнахуыр цæхæр ын йæ цæст акуырма кодта, æмæ йæ риуы цыдæр судзгæ уылæн анхъ-

æвзыд. Йæ хъусты ма азæлыд топпы гæрах, стæй æнæхъанæй дæр сау фæлмы аныгъуылд.

Зæкæра мусонгмæ бацыд, иу каст фæкодта Гадзыбема, стæй судзгæ æхсидæвтæ райста æмæ сæ мусонджы цыппар тигъы цары бын батъыста.

Скъæтты комы сардыгон дарæнтæ Æхсарджынмæ хорæзынынц. Бекаты Хадзы æмæ йæ фырт Базыр тапкайы бын бадтысты æмæ, арв æмæ зæхх кæрæдзийы куыд хостой, уымæ кастысты. Скъæтты комы хæдсæрмæ та арв æбуалгъы 'рттывд фæкодта. Бæстæ та гыбар-гыбур ссис.

— Кæмдæр арв æрцавта, — йæ зачъейыл йæ къухтæ æр-уадзгæйæ, загъта Хадзы.

— Йе къæдзæх, йе бæлас, — бафиппайдта Базыр. — Цыфæнды дæр кæнæд, мах — мидæгæй, уый... — лæппуйы ныхас æрдæгыл аскъуыд: Скъæтты комырæм джихæй кæсгæ баззад. — Баба, уалæ-ма кæс, уый цы у?

Скъæтты комы тигъыл цыдæр ферттывта æмæ ахуыссыд. Стæй та ногæй ссыгъд. Уысмæй-уысмæ тыбар-тыбургæнæг рух ирдæй-ирддæр, стырай-стырдæр кодта.

— Фыййæутты мусонг ма ссудзæд. Арв æй æрцавта, æвæццæгæн, — бакатай кодта Хадзы.

Зæронд лæг йæ бынатæй сыстад.

— Хъаймæты хъуыддаг у уый. Фыййау Гадзыбе æнæфыдбылыз нæу. Марадз, Куыцыкккимæ бæхтыл абадут æмæ дарæнтæм суайут.

— Ацы уарыны?

— Лæг æнæфыдбылыз нæу! — фæхъæр кодта Хадзы æмæ уынгмæ фæцæуæг.

Нæ фæрæдыд Хадзы. Басыгъд Гадзыбе æд мусонг.

Адæм хабар лыстæг сасирæй балуæрстой, фæтæрхæттæ йыл кодтой, Гадзыбе уæларвон тыхты йæхимæ цæуыл смæсты кодтаид, зæгъгæ, кæрæдзийы фарстой, хатыртæ фæкуыртдой. Стæй ныхъхъус сты. Æгъдаумæ гæсгæ Гадзыбейы баныгæдтой, иу цæссыг ыл ничи æрæппæрста, афтæмæй. Зæкæра хуымæтæджы маст фæкодта йе 'фсымæрыл. Тæфæрфæс ракæныны тыххæй-иу йæ разы исчи куы 'рлæууыд, уæд-иу йæ цæстытæ дæлæмæ æруагъта æмæ-иу йæ къухтæ фæйнæрдæм акодта. Хуыцауы фæндты ныхмæ цæуын никæй бон у, зæгъгæ.

— Куывд скæн, куывд, Зæкæра, æмæ Гадзыбейы тæригъæдтæй исты хуызы ссыгъдæг кæн дæ хæдзарвæндаг.

— Раст дын зæгъынц, Зæкæра, æрвдзавды тыххæй бирæ лæгстæ кæнын хъæуы.

Ахæм ныхасгæнджытæ дзæвгар уыд.

Æмæ сфæнд кодта Зæкæра æцагæйдæр куывд скæнын. Уыцы хъуыдымæ Зæкæра æрцыд, Фæлдæхт дуры сæр куы лæууыд æмæ Зæлдаджы ронмæ дзагцæстæй куы каст, уæд.

Уыцы æбуалгъ фæндай фæндзыг суанг тугмондаг Зæлдаджы рон дæр. Хуры бынты бауайæг мигъы бындзыг ыл йæ аууон æрæппæрста, æмæ уымæй уыгæрдæны цæсгом фæтар. Фæлæ уый Зæкæра нæ федта. Æндæр уыд йæ мæты сæр. Ныр йæхи у Зæлдаджы рон. Уый нæ, йæхи сты Гадзыбейы æхцатæ дæр. Ахсæв сæ хъуамæ хæдзармæ ахæсса. Уæвгæ дзы нырма пайдагæнæн нæй. Адæм исты куы фæхатой.

Хадзыйы къуда гал дзæгъæлдзу кæны. Кæс, æмæ та дæлæ ссæуы Зæлдаджы ронмæ. Цал æмæ йæ цал хатты аздæхта, фæлæ — марадз-зæгъай. Зæкæра æрхызт дуры сæрæй æмæ сындæггай уыгæрдæнырдæм араст.

Галы бæргæ аздæхта, фæлæ, стур кæуылты бахызт, уым сындзæмбонд фæкъахыр. Уый рæвдзытæ кæныныл фæцис. Нæ бафиппайдта, арв куыд æрбахгæдта, уый. Æрмæст дзæбæх куы рафутт кодта, уæд фембæрста — ныртæккæ уаргæ кæндзæн. Йæ дымджытæ амбырд кодта æмæ тагъд-тагъд фæцауæг.

Дынджыр æртахи цъыкк фæцыд рыгæйдзаг зæххыл. Стæй лыккаг, æртыккаг. Арв ферттывта. Зæкæра лидзæгау акодта. Ногæй та арвы цæхæр акалд. Райхъуыст йæ тæрсынганæн къæркъæр, æмæ арвы бын фегом.

Зæкæра йæ уæлæфтауæй йæ сæр амбæрзта, афтæмæй Фæлдæхт дуры байбынмæ йæ ных сарæзта. Иу каст фæкодта хæрмæ: сау-сауид арвы риугуыдырыл цыма ауыдта Гадзыбейы цæсгом. «Кæдæм фæлидзыс, хифыдхор?!», ауад йæ хъустыл, стæй йын цыма йæ сæр исчи сырхзынг ехсæй ныццавта: йæ цæстытæ атартæ сты æмæ размæ бахаудта. Комбæстæ ныр-рухс, æмæ уыцы æвирхъау æрттывдæй Æхсæрджыны царджыты зæрдæтæ базыр-зыр кодтой.

— Кæмдæр арв æрцавта, — загъта Хадзы æмæ йæ зачъейыл йæ къух æруагъта. — Цымæ чи... — зæронд лæджы ныхæстæ æбуалгъ къæр-къæры бын фесты...

— Арв Зæкæрайы æрцавта! Зæкæрайы арв æрцавта! — хъæр кодта Базыр, Фæлдæхт дурырдæм къухæй амонгæйæ.

Уарын фæхъус. Æдзæмæй аздад дуне. Адæм тарстхуызæй

лаууыдысты уәлхәдзәртты әмә кастысты, кьорд ләппуыи
Фәлдәхт дурмә куыд згьордтой, уымә.

— Мачи йәм бавналәд!

Уый донәвдылд уәлдәфы азәлыд Хадзыйи удаист хьәр.

— Фәндыр рахәссут! Фәндыр рахәссут, мәлинагтә! Хьазт
саразут! Кафгә әмә заргә кәнут, әнамонд адәм! Хатыр ку-
рут!

Ныффәлдәхт Зәлдаджы роны арф кәрдаг. Бафсәст тугәй
әмә ныхуыссыд. Цымә ма кәрдынан сбәздән?

— Зәкәрайән дзургә кодтой, куывд скән, куывд, әмә де
'намонд әфсымәр Гадзыбейи тәриггәдты тыххәй хатыр ра-
кур, фәлә нә байхьуыста.

— Нә байхьуыста, әмә дын уый йә пайда.

Адәм алы ныхәстә кодтой.

2002 аз

КЪИБИРТЫ ТИМУР: 50 АЗЫ

КЪИБИРТЫ Тимур

ХЪÆР ÆДЗÆРÆГ БÆСТЫ

* * *

Тамако, цай. Ныджджих мæм сахат.
Цъæх поездты цъæхахст.
Æнцой нæ зоны, ниуы сахар:
гуыв-гуыв, хъæлаба, уаст.

Æртади бон. Æртахт йæ ивæг —
æхсæв — æрбадт уыгау.
Дæ бон мын цию, мæ буц хо Зивæг?
Æшпындæр ницы, ау?

Ысиу и рифмæимæ сагъæс, —
цæдис: æлдар — цагъар.
Мæ сахат, цæй, æвзаг мыл бахæсс, —
нæ падзах ныр — Мæйдар.

Лæдæрсы тутт дзырдтæм, лæдæрсы
нæрæмон туг цъыртгай.
У калмау музыкæ — фæлæсы,
мæ тухæнтыл тæргай.

1978

* * *

Æруалдзæг та. Йæ бур дзиба-къуыпата
æвдисы хæрис: пух-пухидтæ, буц.
Ысхъомпал дуне: цинтæ, хинтæ, батæ,
пæррæстытæ, тæррæстытæ, халбурцъ.

Мæр абузы, æнхæлцау у, ыснæрст,
у арынæввонг, хур та йын æвгæдгæс.
Æргъомбæстытæй цъыфдзасты æпнæрст
æгъуыз æврæгътæ, с' астау та — хъæндзæргæс.

1979

ТÆРГÆЙТТЫ МÆЙ

Уд кæны уыхеры, уды 'взоны сагъæс.
Иуварс авæр чиныг, рудзынгæй уал акæс.

Мит æмбийы, спух и, арвил мигътæ — змуртæ.
Мастæй дзаг — нæ риутæ, цинтæ дзы — хæрзмуртæ.

Утæхсæн. Æрхæндæг. Гæдыты уаст кæртæй.
Асæст арвил — мæргътæ: уацхæсджытæ сæрдæй.

Бон йæ фындз æруагъта: коккатæ, быззитæ.
Йе Скæнагмæ кувы, арвы зæдтæм сиды.

1979

ЦЫППУРСЫ ФÆСТÆ

Æмбойны агам зымæгæн йæ дарæс.
Цъыфамæст митыл ногбон цъæх заз
Кæфы стæгдарау. Азæронд ис аз
Мæйы æмгъуыдмæ.

1979

УЫНДЖЫ

Мæгуыр зæронд ус, ихсыдтæ, гуыбыр.
Æвæдзы, у фыднотгæнæг йæ снахс.
Йæ цотыцот та се скъолайæ ипнæрд.
Йæ мой, бецау, дæс азы размæ амард..
Йæхæдæг та? Йæ Раттæг æй нæ исы.
Йæ пенси йын къæбæры фаг дæр нæу.
Æмæ нымпылд. Ныггыцдыл и. Ныггомьг.

1979

РАГБОНТÆ

Мæ буц æнайыл кофтæ — крепжоржетæй,
æрттивгæ хром — мæ бабайыл. Ситро.
КыÆФыПы¹. Хъæдын бæхтæ 'мæ херы.
Хуызджын кино «Хъæбатыр адæм». Цин.

Рæхджы зындзысты твист æмæ Высоцкий,
техастæ, Брежнев, ноджы майонез.
Сырх æвзагæй нæ Цæдисы тырыса
лæппын ногдзауæн асдæрдзæн йæ риу.

1981

* * *

Л. К.

Зынаргъ у дуне марджы къусау, йе та
куы веййы йедзаг АФТИДÆЙ...

Цæй, ма тæрс!

Æнæ адæмæй хъуаджы 'нгæс у райсом.
Уымæл ызмис ныббур æмæ ныддæрсæг,
гъæла лозунг нæ тæккæ сæрмæ къулыл,
фыдуацхæссæг æлгъаг халон, æниу
куыд буц ысты лæппын сыфтæртæ, уæртæ
фæхъуызы гино — ехх æмæ, куы фенис
дæхи цæстæй...

Ыстылдта хур сызгъæриндоны рудзынг:
хæлцы дукани айкавдылдау аци.
Бырсы хæрдмæ хæмпæлгæрдæг æмгуыппæй,
хæрзаив æмæ мастæмхæцæ — цардау...
Мæ дæндагтæ нылхъывтон æмæ дзурын:
«Иттæг бузныг!» Кæмæндæр ард хæрын.
Ыстулы хурдзалх — уромæн ын нæй.
Фæзынд цæуæг — æрсым-бырсым кæны...

1982

* * *

Куыд и нæ Раттæджы фæзмæнтæ,
цъымыр зæххыл фæлдисæн?
Кадавар иунæджы гæнæнтæ, —
мæхицæн æз æвдисæн.

¹ Культураейы æмæ фæлладуадзæн парк.

Мæ русты нал баззад хуызыртау,
 мæ риуы маст — дæнгæлæй.
 Мæ куыст мын чи кæнид хуыздæр та?
 Уæддæр... фæхудынц мыл кæл-кæлæй.

Цæхх ма мын чи зæры мæ мастыл?
 Гъей, чи дæ? — Ничи, Неци...
 Ныббæзджын АФТИД, æмæ й'астæу
 мæ бон фæлдисын не сси.

1984

* * *

Нæ цардмæ акæс: алцæуыл — мыхуыр,
 у алчи дæр закхъоймæгæс, æгалиу.
 Ныгæнæг дæр, ныгæд дæр у æмыр.
 Æгъдау нæ 'рцахста, лидзæнтæ дзы нал и.

Цы пайда у æдзæрæг бæсты хъæр?
 Хæцæм нæ дзыхтыл — гобиты паддзахад.
 О, гобиты. Æгомьг дæн æз дæр,
 мæхи нæ сайын — уайд уый гадзрахат.

Нæ, дам, калæм гуыппы тыххæй бæлас, —
 Нæ хъуызджытæй фæуасыдыстæм цъиутау.
 Æмсæр ысты Хуыцау æмæ Ныхас —
 сæ дыууæйы дæр амардтам нæ риуты.

Нæ сирвæзти мæ хъæлæсæй сым дæр,
 кæд ме згæ зондæй дуджы уæх нæ ахсын.
 Кæсы мæм зарын худинаг, мæ сæр
 æдзæрд мырты бын страусау нымæхсын.

Куыд зарон æз, куыд ма дзурон «Хуыцау»,
 цы цæсгомæй? Æнæ Хуыцау куыд цæрон?
 Нæй, не скодтон æз Пушкинæн æгъдау, —
 йæ фарнвæндагыл раст лæгау куыд цæуон?

1984

Уырыссаг æвзагæй
 Хъодзаты Æхсары тæлмац

* * *

Ашпунвæстаг уæларв раæдзос æй.
 Асфальт цъæх, фæббор кæнуй сифтæр.
 Фæййехæн æй рæстæг, фæддæр гъос æй
 И кизгутти сæрдæмæ куддæр.

Седзæргæстæн кæрз хурст сæ дзигготæ
 Истахтонцæ сæхе æнæвгъау.
 Цæстгæмттæбæл хуаранæй агъодæ
 Бæрæг æй сæ уагбæл сæ æгъдау.

Фал, оххай, сæ хъиамæт фæдздзæгъæл æй!
 Сурхцъарæ бæгъатæр хор — бæлццон
 Рæхгигомау здæхуй фæстæхъæлæй,
 Аргæиау æздæхун ин — æнцон.

Мæкæрæз æнцæ рохс æма думгæ.
 Ци пайда æй евгъудбæл тухсун?
 Мæтъæл Фæдрæ зинтæй хъæбæр уæгæй, —
 Аздахуй æ мондæгтæмæ рун.

Ниммаруй еци зинтæ æ уоди
 Мæстгунæй æнæбари заруй.
 Изæдти æвзагæй ин бæрзонди
 Аенæуод арв зарун æвзаруй.

Антъуссæг, киристон, хебæрагæ 'й
 Гъæдипарк. Мæтъæл цъеуау — æргъæфст.
 Нæ 'й, мæгур, æ фæлуст бери фагæ
 А бауæр сифти сугъдæнттæй рист.

Рагоц кодтонцæ — ра, зарæг мæргътæ,
 Нæбал цæуй арвæй мæ хъуррей.
 Цæй, Лилæ, ехæн æнцæ мæ къæхтæ.
 Ахдæхæн нæ хæдзарæмæ еу.

* * *

Нæййес Хуцауи раз райсæн
 Аци зæнхон дуйней.
 Зин æй раззаги ном хæссун
 Еунæг уогæй, зин æй.

Æма ниддæн æз мæрдивад,
 Фæстаг дзурдæй тæрсгæй.
 Зин æй байдауæнæй идæд,
 Де 'стæгдармæ кæсгæй.

Ка йæй, ка 'мбал ходуй, цума?
 Ка дæ? Неке. Неци.
 Мæнæн алци гæнгæ цæмæ 'й
 Аци ревад неци 'й?

СОСЛАНИ АЕНДУРÆ

Хаста уæларвæй кæдзос суг, —
 Аердз æхе ниртардта.
 Фæсуард бæрзити исрохсæй
 Байдзулдæнцæ адæмтæ.

Еугæр дуйне дæр — цæмæдес,
 Сæри зонд — æхе барæ.
 Паддзах, æвæдзи, нæбал ес.
 Агас цо, сæребарæ!

Къибирти Амурханы тæлмац

ЗАОЙТЫ Аслæнбег

АМОНД МÆНГАРД У

Æцæг хабар

Иу фæззыгон бон Ладе æмæ Тембол сфæнд кодтой Кæрдзыны куыроймæ ссинæгтæ аласын. Æрыдонмæ куы ныххæццæ сты, уæд Ладейы æрвадæлтыл сæ фæндаг акодтой. Дзанайтæм байæфтой уазджытæ Чырыстонхъæуæй. Ладе йе 'рвадæлты хабæрттæй афарста æмæ рацæйцыдысты. Фæлæ сæ хæдзары хицау баурæдта: мæнæ нæ уазджытæн кусарт акодтам, æмæ сымах дæр семæ абадут. Ладеитæ уæлдай ницыуал загътой, уæрдон кæртмæ бакодтой. Уазджытимæ æрбадтысты. Гаджидау гаджидауы фæстæ уагъта хистæр. Уалынмæ кæрт байдзаг фæсивæдæй. Стынг сты фæндыры цагъд, къæрццæмдзæгъд, кафт. Ладе дæр йæ хъуытаз хъæлæсæй Хъæстуаты Софяйы зарæг уæлæуæз систа. Дзанайты хæдзар суанг дыккаг кærкуасæнтæм æмриздæджы рызти зард, фæндыры цагъд, кафт æмæ къæрццæмдзæгъдæй.

Алцæмæн дæр ис райдайæн æмæ кæрон. Ахицæн бадт. Ладеитæ цæуыны къахыл ныллæууыдысты, фæлæ фысымты хистæр фидарæй загъта:

— Мæ хæдзарæй ацафон никæй ауадздзынæн!

Æмæ уазджытæ уым æхсæвиуаты баззадтысты. Ладе схуыссыны размæ рацыд æмæ йæ бæхы иуварс, сæхи уæрдон

æмæ уазджыты линейкайæ дард ран бабаста. Цæвиттон, бæхмæ ахæм æнахъинон миниуæг уыди: хъæды мыггагæй цы ссардтаид, уый уырыйау æхсынгæ кодта. Ладе йын холлаг сæвардта, фæстæмæ баздæхт æмæ хуыссæны йæхи æруагъта. Боньцæхтыл цыдæр хыртт-хыртмæ райхъал, кæртмæ рацыд. Æваст йæ зæрдæ ныссæххæтт кодта: хайуан йæ дзылар йæ сæрæй раппæрста æмæ линейкайæн диссаджы æхсыдтытæ бакодта. Сæхи уæрдон дæр дзы æвыдæй нæ баззад — йæ рæтанæгъдæм ын дзæбæх базылди.

Райсомæй уазджытæ сæ линейкæ куы ауыдтой, уæд диссангæ кæрдзимæ бакастысты: ай цы хабар у, цы нын бахсыдта нæ линейкæ, зæгъгæ.

Уалынмæ Ладе æмæ Тембол дæр рацыдысты, æмæ сын Ладе загъта:

— Ацы бæллæх мæ бæх сарæзта. Хуыцау хорз, æмæ йæ хыртт-хыртмæ райхъал дæн, уыйеддæмæ нæ уæрдон æмæ уæ линейкайæ æфсæйнагтæ йеддæмæ ницыуал райæфтаиккам. Ахæм æнамонд хайуаны ахæсты фæдæн. Тæккæ райсом æй колхозмæ ратдзынæн...

Дзанайтæ сæ уазджыты се 'хсыд линейкæ æмæ уæрдонæ афæндараст кодтой.

Фæссихор Ладеитæ Кæрдзыны куыройы се ссинагтæ æрæвæрдтой æмæ сæ радмæ æнхъæлмæ кастысты. Хуры ма йæ аныгуылынмæ дыууæ сахаты бæрц хъуыдаид, афтæ сæм иу рæстæмбискары сылгоймаг æрхатыди, ме ссады голджытæ мын хæдзармæ бадавут, зæгъгæ. Лæгтæ сразы сты. Сбадын кодтой сылгоймаджы дæр æмæ араст сты. Хæдзарæй сæм дыууæ хæрзконд чызджы рауадысты. Ус æрхатыди Ладеитæм: нæ цæхх, нæ кæрдзынæй нын саходут. Ладейы нæфæндæгау кодта, фæлæ йын Тембол аивæй йæ фæдджи æривæзта, æмæ уый дæр ницыуал сдзырдта.

Сылгоймаг уайтагъд фынг авæрдта æмæ уатæй рацыди. Темболæн та йæ цыргъ зонд диссаджы хъуыды йæ хъусы бацагъта. Цæвиттон, абадгæ лæппу уыд æмæ, рæсугъд чызджыты куы федта, уæд йæ гæлæбутæ стахтысты. Ладейæн бамбарын кодта, цæмæй ныффæстиат уой æмæ ахсæв ацы хæдзары баззайой.

Иу рæстæг сæм чызджыты мад æрбацыд æмæ афтæ:
— Уæ фынг магуырау у, хатырæй фод. Тагъд кодтат æмæ...
Кæд амал ис, уæд ныр хæдзарæй цæуынмæ æнафон у æмæ ныл барвæссут. Фысым нæм бакæнут...

Темболы ма цы хъуыд!..

Уазджытæ се ссинагтæ ласынмæ ацыдысты. Фæндагыл Тембол Ладейæн йæ хъуыды раргом кодта: йæ зæрдæмæ тынг фæцыды хистæр чызг. Се 'рбацыдмæ уæларт гогыз пæлхъ-пæлхъæй фыхти. Ладе усы цурмæ йæхи байста, йемæ хæстæгдæр базонгæ. Уый йын радзырдта: йæ цардæмбал ссæдз азы размæ амард æмæ дыууæ сывæллонимæ сидзæргæсæй баззад. Ладе йын бамбарын кодта Темболы фæндон. Фæлæ уый ницы загъта. Сыстад æмæ йæ агимæ архайын райдыдта. Стæй хистæр чызгмæ фæдзырдта, цæмæй йæм фынг æварынмæ фæкæса.

Йæ хæлар нырмæ æнæцардæмбал цæмæн баззад, уый Ладе хорз зыдта: Темболæн йæ сæр цæгæр уыд, æмæ йæ ныфс нæ хаста бинонты кой бакæнынмæ. Уæртæ ныр дæр уаты, йæ худ йæ сæрыл, афтæмæй бады. Айразмæ куы хордтой, уæд дæр æй нæ систа. Ладе мæты бацыд. Ирон адæммæ, хæдзары нæлгоймаг æд худ бада, уый худинаг у. Уæлдайдæр фынджы уæлхъус. Уæдæ райсом куы систæм, уæд нæ нæхи æхсын дæр нæ хъæудзæни?.. Чызджы мад ныр дæр цæуылдæр гуырысхо кæны — уымæн æнæдзургæйæ сыстад мæ цурæй. Ладе ацы хъуыдытæ куыд кодта, афтæ йæм хистæр чызг æрбадзырдта:

— Мидæмæ рахиз, æхсæвæр скæнут.

Гогызы фыдимæ арахъхъы ныхмæ дохтыр дæр ницы загъдзæни. Хорз фæминас кодтой, фæнозтой æмæ сæ фæлмæн хуыссæнты аныгъуылдысты.

Ладе райсомæй раджы сыстад. Бæхмæ базылд. Уæдмæ хистæр чызг дæр рацыд кæртмæ. Йæ иу къухы — хъуыивгъан, иннæйы — сапон, йæ цонгыл — хисæрфæн. Ладе йын арфæ ракодта. Йæ худ æмæ хæдон уæрдонæ авардта æмæ йæхи æхсын райдыдта. Уыцы рæстæг Тембол дæр уатæй рахызти, сæ цуры æрлæууыд. Аивæй чызгмæ кæсы. Кæсы Ладемæ дæр, йæхи куыд бæстон æхсы, уымæ. Куыддæр Ладе æхсад фæцис, афтæ чызджы цур хæлиу алæууыд, йæ армытæпæнтæ кæрæдзиуыл авæрдта æмæ хъазгæмхасæнты дзуры:

— Нæ хо, мах ардæм нæхи найынмæ не 'рцыдыстæм. Æркæн-ма дон, æмæ æз мæхи тæрхъусы æхсад акæнон...

Чызг бахудт æмæ сапон бадардта Темболмæ, фæлæ йыл уый иуварс ахæцыд æмæ йæм йæ армытæпæнтæ бадардта. Цалдæр хатты йæ цæсгом аумæл кодта æмæ чызгмæ дзуры:

— Бузныг дæ лæггадæй. Гъе, нæ хо, тæрхъустæ сæхи куыд фехсынц, уый дæ фыны дæр никуы федтаис.

Чызг йæ худын нал баурæдта æмæ йæм худгæйæ хисæрфæн дæтты. Тембол æм куыд фæцæйæвналдта, афтæ чызг хисæрфæн йæхирдæм фæкодта æмæ йæм дзуры:

— Лæппу, æмæ ды тæрхъус йæхи æхсгæ æмæ хисæрфæнæй сæрфгæ кæм фæдтай?

Афтæ Тембол иу гæрахæй æппынкъаддæр æртæ тæрхъусы амардта. Фыццаг: йæ худ йæ сæрæй кæй нæ систа, уый чызг нæ, фæлæ Ладе дæр нæ бафиппайдта. Дыккаг: бинонты зæрдæмæ тынг фæцыди. Æртыккаг: мад дыууæ нал загъта Ладейы курдиатыл.

Уыцы бон бауынаффæ кодтой: хæстæгдæр хуыцауизæр Хозитæ сæ минавæрттæ æрæрвитæнт.

Фæлæ... амонд мæнгард у. Кæй кæцырдæм ахæсдзæн, уый бæрæг нæу. Æртыккаг бон Хозитæм фæхабар кодтой чызджы хæдзарæй, сæ чызджы сын кæй аскъæфтой, уый. Цæвиттон, Темболæн йæ амонд ныппæррæст ласта æмæ æндæр хæдзармæ атахти.

ЦÆРУКЪАТЫ Владимир

ÆРТÆ ÆМДЗÆВГÆЙЫ

ЦÆРДТÆЙ МÆРДТÆН
СÆ АСТÆУ...

А

цы æмдзæвгæ ныффыстон, Иры хуыздæртæй уу-
кæрд æдзарды мысгæйæ. Хорз кæй зыдтон, фæзми-
наг мын чи уыд, тынг кæуыл фæрыстæн, уыдон
— сæ фылдæр... Дзаболаты Хазби, Бестауты Ги-
уæрги, Дзуццаты Хадзы-Мурат, Хостыхъоты
Зинæ, Гуыцмæзты Алеш, Хаджеты Таймураз,
Гибизты Оскар, Туккаты Барис...

Фæкæхыр Ирыстоны тых... Чи-ма нын
баххæст кæндзæни Бестауы, кæнæ Хадзыйы
ацыд?..

Хадзы цыдæр тыхст хъуыддаджи фæдыл ба-
уаинаг уыд Хуссар Ирыстонмæ, йæ бинонтæм;
редакторимæ йын лæмбынæг аныхасы фадат нал
фæци, æмæ йæм фæуагъта гæххæтт: «Æз цæуын
фалæмæ». Уыцы фалæмæ рауад йæ сæфты фæндаг...
Йæ ингæн...

Хаджи ацыд фалæмæ...
Æз дæр — цæттæ дæлæмæ...
Удæртау мæ — нал, æмæ
Мæ улæфт ма — гæзæмæ...

Мæнæйуй ныр араст и
Йæ дæлион фæндæгтыл...
Фæрсдзæни мæ Барастыр
Мæ зæххон цард, хъуыддæгтыл.

Æрæвæрдзæн тæрæзтыл
Фæрсæй-фарсмæ æмбæрæй:
Хорзæй кæд цы сарæзтон,
Цы мын бантыст æвзæрæй.

... Базман каны дзедзырой,
Мæрдтыдуаг æм ныддзынæг:
Кæд мæ лазтæ фегæр уой,
Уæд зындоны уыдзынæн.

Мæрдтыдуаг: «Цы бакæнон? —
Зын хъуыддаг у æвиллон:
Дзæнæтдуар дын бакæнон?
Авд тармæ дæ нывзилон?...»

«Цæрдтæй мæрдтæм арæныл
Мæн ауыгъдæй цы дарыс?
Ауадз-ма мæ, арæбын,
Кæд фаг рæдыд нæ арыс...

Ис куынынæ тæригъæд дæр:
Æз-иу мархо нæ дардтон
Æмæ стæй мæ ирæтты
Кæмæйуæлдæр нымæдтон.

Куы бахъуыди, хæцæнгарз
Æз мæ къухмæ уæд райстон,
Федтон хæсты тæккæ карз,
Иуварс мæхи нæ айстон.

Мулк, уæлиау бадæныл
Никуы цыдтæн мæ удæй,
Куывтон амонд м' адæмæн,
Ир сæрхызт уа, тæхуды...

Ирон цæуæт! — дзырдтон æм
Нæ къонайыл иронау.
Ирон æвзаг! — куывтон æм,
Дзуар мын уыди — имонау.

Сау ызнагæй уал азты
Бахъаггæдтон мæ сафа...
Афтæмæй мæ, Барастыр,
Зындонмæ дæр куыд сафай?...»

... Хадзы ацыд фалæмæ...
 Æз дæр — цæттæ дæлæмæ...
 Удæртау мæ — нал, æмæ
 Мæ улæфт ма — гæзæмæ...

Хъеллау кæнын ауыгъдæй
 Цæрдтæй мæрдтæн сæ астæу:
 Иуæй нал дæн цард-удтæй,
 Удæгас дæр нæма сдæн...

2004.28.08

ФУТБОЛОН НАЙДЗУСТ

Æрцыд байтаман
 Футболы заман.
 Æнцой нын нал и:
 Еуæ, «АЛАНИ»!

Порти — рæвдз тулгæ
 Нæ хъазæнфæзы!
 Æчко — æмбулгæ! —
 Ир уымæй рæзы...

Хъазæнфæз — не стон...
 Уы-рра! Хъыллист дæр!
 Уæ, цард уын фестон,
 Нæ футболистгæ!

Гæпп-сирд ныццайдагъ:
 Уым — мах æвзидæг.
 Нæ порти уайтагъд
 Сæ къанцы смидæг.

Уæларвмæ схъиудтам
 Нæ голы цинай.
 Куы-иу нынниудтам
 Æртиссæдз минай! —

Æз уыцы матчы
 Цы монцтæ хъуыстон! —
 Цыма йæ гаччы
 Ысбадт Ирыстон;

Цыма нæ хъæутæ
 Фæстæмæ исæм,
 Нæ мидбыцауты
 Ныр нал æнхызæм;

Цыма (æй-джиди) —
 Наркотыл — хъоды,
 Сылбикъты диди
 Цыма нæу модæ;

Цыма та не 'взаг
 Нæры нæ кæмтты,
 Цыма нæм не знаг
 Бырсын нæ уæнды...

2004.16 — 18.07

УÆДДÆР МЫН КЪАБАЗ ДÆ...

*(Гуырдызмæ хæстæй цы нунæг хуссайраг ирон
 лæг ралыгъд, уый ном арын)*

*Гарун бежал быстрее лани,
 Быстрой, чем заяц от орла.
 Бежал он в страхе с поля брани,
 Где кровь черкесская текла.*

Лермонтов

Фæзындис иу фыртон нæ къуымты...
 Фæлæ куы уайд нæм фылдæр, —
 Нæ «аллай» айхъуысид кæуылты! —
 Нæрид нæ худинаджы хъæр...

Куы хæлдтой гуырды йын йæ къона,
 Уæд кард нæ райста кæнæ топш.
 Гарун дын хи удæн нæ зона? —
 Цæгатмæ хохы сæрты — гъопп!

Йæ мыггаджы гуырдызæг къæдзилæй
 Кæддæрты буц уыд æмæ хъал.
 Фæсхохы хаста-иу æй хъилæй,
 Ныр ын уый баххуысаг — нæуал.

Кæм сахуыр алы «уæздан» митыл?
Цæуыл у махмæ та хæрам? —
Фыдкарз нæ гуырдыагау цы 'лгъиты
Æдзух нæхи хæдзары — ам?

Хæстмæ нæ акæндзæн, æвæдзы...
Нæ разæй авæрдзæн йæ къах...
Нæ райгуырды ахæмæй, æмæ дзы
Куы фестæм сау фыдæнхъæл мах.

Нæ къорд куы абырста хъазуаты, —
Тæшпуды нал ауыдта цæст:
Кæмдæр æрбайсæфти ныхстуаты...
Фæлæ та рахылди фæсхæст.

Æмæ та къинто митыл сагъуыд,
Сæрныв нæ равзæрста хуыздæр.
Нæ базарæй йæ мукъу разынд,
Æддæуæз рауагъта гæлдæр.

«Укразде! Здачунедашвили!
Дæхирдæм мохъцеби кæны!» —
Йæхи æнгæс гуырдтимæ схыл и...
Цæф дæр ыл не 'руади, зæгъыс!..

Фæзыныс куывдмæ дæр, хæрнæгмæ...
Хæддзу нæм суринаг у — уыст!
Дæ раз куы дзаг кæнынц æрæгмæ, —
Дæхæдæг бавналыс, æлгъыст...

У аджы алыварс дæ зилæн:
Ома, дам, æфсинтæн — ахъаз...
Куы дзидза гом дзыхмæ æвзилæм,
Куы та йæ дзыппæ дæр нылвас.

Нæ дæм — фыдæлты фарнæй исты,
Нæ зоныс уаз ирон æвзаг,
Скифтæ, алантæ махæн чи сты,
Куыд баст у Нартимæ нæ уаг...

Ды — иунæг цауд лæг нæм зыбыты...
 Дзырдæн, куы разынид дыккаг, —
 Нæ «буллай» айхъуысид кæуылты! —
 Цæфсид ныл худинаджы гакк.

Ныр дæр нын фаг фæдæ, мæ лымæн,
 Антыст дын иунæгæй дæр хорз.
 Дæуæй цы фервæзæм, гъеуымæн,
 Аицхæл дæн: нал æрцæудзæн хос.

Уæддæр мын къабаз дæ — æфсымæр,
 Аемæ дын иу ниат кæнон:
 Хæрд-нозт-иу ма æвгæ æртывар,
 Фынгыл-иу ма сæфтау дæ рон.

... Лыстæг дæ балуæрста мæ сасир,
 Мæстæлгъæдæй зæггын æггъæд:
 Дæумæ нæ ирон тугæй цас и,
 Уый мæн гуыбыннизæй фæуæд...

2004.19.08

БУСКАЙЫ ХАБӘРТТӘЙ

«ЕМАУСАГ»

Заманхъуйлаг Бәцәзаты Әрчъыны фырт Барис бирә азты фәцис әфсады. Йә ул-әфты рәстәг-иу фылдәр хатт әрвыста йә райгуырән хъәуы. Ам царди йә мад Разиат.

Иу ахәм рәстәджы Барис йә 'мгәртты бахуыдта дуканимә, уәдә мын, ләппутә, әгасцуай зәгъут, зәгъгә. Райста нозт, хәринәгтә. Раст уыцы афон Сатцаты Буска дуканийы дуарәй әрбахызт. Салам радта ләппутән, йәхәдәг дуканигәсмә дзуры:

— Иу дзул мын авәр.

Ләппутән сә хистәр дзуры Бускамә:

— Иу сыкъа баназ немә.

Буска нуазән райста әмә сә фәрсы:

— Цәй фәдыл у уе 'мбырд, нанайы хуртә?

Иу дзы фәцарәхст әмә Бускайә ахъазынвәнд скодта. Барисмә амонгәйә, дзуры:

— Ацы ләппу уәртә емаусаг у, әфсадәй йә фәллад уадзынмә суад әмә мәнә йе 'мгәртты хынцы.

Буска йә иунәг цәстәй әдзынәг бакасти Бәцәзы-фыртмә әмә афтә:

— Уәлләгъи-билләгъи-талләгъи, ләппутә, әз Бәцәзаты Әрчъыны ахәм

æгуыдзæг лæгæй нæ зыдтон, æмæ йæ бинойнаг Разиат лæг-агурæг Емаусмæ кæмæн бахæццæ уыдаид!

ÆМБÆРЗÆНДУР ÆЛХÆНДЖЫТÆ

Хæсты фæстæ цалдæр азы фæд-фæдыл нæ Ирыстоны скодта хус рæстæг. Иу ахæм заман Буска хæдзары хъуыддæгы фæдыл уыди Хъахъхъæдуры. Йæ хабæрттæ куы акодта, уæд уынджы æнхъæлмæ кæсын райдыдта: кæд æй автобус схæццæ кæнид Заманхъулы фæзилæнмæ. Уалынмæ дын йæ разы уæзласæн машинæ куы алæууид. Иу лæппулæг дзы рахызти, дзуры Бускамæ:

— Дæ бон хорз уæд, нæ фыдыхай!

— Хуыцауы арфæйæ хайджын у, — дзуапп ын радта Буска.

— Кæд мыййаг искæмæ æмбæрзæндур уæййаг зонис.

— Бæгуыдæр зонын. — Æмæ Буска йæхæдæг йæхимæ йæ цæст фæныкъуылдта. — Æз ацы хъæуккаг нæ дæн, цæрын Заманхъулы, æмæ мæм ис æмбæрзæндур.

— Дæ хорзæхæй, абад немæ, фенæм сæ, æмæ кæд бафидауиккам.

Хæдтулгæйы ма бадтысты дыууæ лæппуйы. Уайтагъд Заманхъулы бамидæг машинæ. Æрчъегон уазджытæн фынг ацæттæ кодта. Хорз сæ федтой, хæдзары цы уыдис, уымæй. Иу рæстæджы лæппуты хистæр Бускайæн йæ зæрдыл æрлæууын кодта се 'рбацыды сæр. Лæг уайтагъд кæртмæ рахызт æмæ Æрчъегонмæ дзуры:

— Не 'фсин, тагъд ма асин радав!

Асин уайсахат кæрты фегуырди. Буска йæ къулмæ ацарæзта æмæ бæлццæттæм дзуры:

— Æрбакæнут уæ хæдтулгæ æмæ исæм æмбæрзæндуртæ.

Æрчъегон йæхи нал баурæдта æмæ Бускайæн афтæ:

— Нæ лæг, дæ сæр фæдзæгъæл æви ардыгæй лидзынвæнда скодтай?

Уазджытæ дæр хорзау нал фесты, фæрсынц æй:

— Буска, дæ хæдзар æнæмбæрзтæй куыд уыдзæни?

Уæд Буска афтæ:

— Цы ма дзы кæнæм æмбæрзæндурæй, ныр цалдæр азы Заманхъулы къæвдайы æртах куына 'рхауд, уæд?

Уазджытæ бамбæрстой, сайд сыл кæй æрцыд, уый, сæ хæдтулгæйы абадтысты æмæ уайтагъд фæзилæнæй фæаууон сты.

«БОГЪА МÆ БÆРГÆ ХЪÆУЫ...»

Иу райсом Буска йæ къуылых æфсымæр Аслæмырзæимæ хос кæрдынмæ араст Дзæгъæлкоммæ. Кæсынц, æмæ уыцы раджы Емаусырдыгæй иу лæг æд къамбец æрбацæуы. Сæ размæ куы 'рбахæццæ, уæд кæрæдзийæн салам радтой æмæ йæ Буска фæрсы:

— Кæдæм дарыс дæ фæндаг æд къамбец, хорз лæг?

— Хатыр мын бакæнут, фæлæ нæ хъæуы богъа нæй æмæ мын, зæгъын, кæд Заманхъулы ацы хъуыддаджы исчи феххуыс кæнид.

Уæд ын Буска афтæ:

— Хъæуы Сатцаты Азæдзейы хæдзар бацагур, уыдонмæ ис хорз богъа. Зæрондгомау у, фæлæ нырма йæ хъуыддагмæ арæхсы. Емаусаг сын бузныг загъта æмæ йæ фæндагыл араст и. Буска йæ бæх Карпайы дæлбылты фæндагмæ фездæхта, уайтагъд сæ кæрты смидæг сты. Сæ зæронд фыд Азæдзейы рæхыстæй абастой æмæ йæ кæртмæ рацоппай кодтой. Уалындыжы емаусаг дæр æд къамбец сæ дуармæ æрлæууыд æмæ сæ фæрсы:

— Кæм ис уæ богъа?

Æфсымæртæ сæ фыдмæ амонгæйæ, емаусагмæ дзурынц:

— Амæй ма хуыздæр богъа кæм ссардзынæ?

Уазæг фырафсæрмæй уайсахат лидзæг фæци.

«СИДЗÆР» ЛÆППУ

Советон дуджы бирæ паддзахадон куыстуæтты адæм партийы æмæ хицауады уынаффæмæ гæсгæ арæх æрвыст цыдысты быдыры куыстытæм, — хъæууон хæдзарæдтæн æххуыс кæнынмæ. Иу ахæм бон Рахизфарсы райкомы секретарь, райæххæсткомы сæрдар Колыты Хадзымырзæ æмæ обкомы секретарь Мельникова Антонинæ цалдæр куыстуаты хицæуттимæ араст сты, Дзæгъæлкомы чи куыста, уыцы хосдзауты абæрæг кæнынмæ. Заманхъулы фæзилæнмæ куы бахæццæ сты, уæд шофыр Хадзымырзæмæ бакасти æмæ зæгъы:

— Хаджи, уæртæ Сатцаты Буска фæзилæны лæууы.

Хадзымырзæ Бускайы абадын кодта. Хæдтулгæйы ма ноджы абадти иу æрыгон лæппу. Районы хицæуттæ Бускайы афарстой йе 'нæниздзинадæй, йе 'фсин Æрчыгонæй, кæцæй

цауы, уыдэттæй. Буска бамбæрста, хицауадимæ кæй цауы, уый. Лæппумæ амонгæйæ дзуры:

— Ацы лæппу у бынтон сидзæр. Йæ мад æмæ фыд уыдысты стыр хъазуатон кусджытæ. Нæ къолхоз йæ къахыл слæууыны кæнынæн сæ хъарутæ нæ бавгъау кодтой. Ныр ацы дунейæ се 'нусон бынатмæ ацыдысты, лæппу та фæкæсынхъуагæй баззæди. Ныхас кæнгæйæ Буска бирæ рæстæг йæ риуы дзыппы цыдæр агуырдатæ. Стæй æртæ сомы систа æмæ сæ лæппумæ радта:

— Чиныг кæнæ дзы тетрæдтæ балхæндзынæ, ма хур.

Уый фенгæйæ, хицауад уайтагъд чифылдæрæй амбырд кодтой æхцатæ æмæ сæ сидзæр лæппумæ радтой.

Уæдмæ Заманхъулы колхозы къантормæ схæццæ сты. Фæурæдтой хæдтулгæ. Буска бæлццæттæн бузныг загъта. Лæппу Бускайæ раздæр рагæпп ласта æмæ уæртæ дуканийырдаем ныййарц. Буска дæр рахызт æмæ йæ фæдыл тызмæгæй ахъæр кодта:

— Лæппу, тагъд ма мын ме 'хца ардаем рахæсс!

Куыд рабæрæг, афтæмæй «сидзæр» уыди Бускайæн йæ хæсгæ лæппу.

ДЗЕНКЪОРДЗУАНЫ

Хъахъхъæдурæ колхозы хуымтæ æмарæн сты Заманхъулы зæххытимæ.

Иу фæзыгон бон Буска йæ хæрæгуæрдонæ абæдт æмæ Хъахъхъæдурæ хуымты смидæг дзенкъортæ уидзынмæ. Уайтагъд уæрдонæ гуыффæ айдзаг кодта. Уалынды хуымы кæрон фæзындис колхозы сæрдар Мыкагъаты Шмел æмæ Бускайы куы ауыдта, уæд загъд-замана самадта хъалагъуртимæ:

— Цæмæн уадзут адæмы нартхор æмбырд кæнын, уæлдайдæр заманхъуылæгты?! Нырма хуымтæ æфснайд нæма фесты, афтæмæй нын нæ фæллоу фæйнæрдæм ласынц!

Стæй Бускайырдаем фæзылд æмæ йын тызмæгæй афтæ:

— Ды чи дæ? Чи дын радта нартхор æмбырд кæнынæ бар?
— Æмæ хъалахъуртæм дзуры: — Тагъд ын йæ уæрдон æд хæрæг машинæйы гуыффæмæ сæппарут!

Уыдон уайтагъд сæрдары фæнд сæххæст кодтой.

Буска иуварс лæууы æмæ зæхмæ æдзынæг кæсы, цыма дзы цыдæр агуырдатæ, уыйау. Шмел æм фæкомкоммæ æмæ йæ фæрсы:

— Ам ма дæ цы хъуыддаг ис, дæ хæдзармæ афардæг у æндæр?
Буска сабыргай «раздæхт» Шмелмæ æмæ йæм уæзданæй
азуры:

— Хорз лæг, æххæст ма мæ хъ... дæр скæн, æндæр мæ не
'фсин куы фæрса, дæ хæрæг æд уæрдон кæм и, зæгъгæ, уæд ын
цы зæгъдзынæн?

Шмелæн цыма исчи йæ цæсгомыл узал дон бакалдта, уыйау
фестъæлфыд æмæ йæ фæрсы:

— Хуыцауы хатыр бакæн, Сатцаты Буска нæ дæ?

Буска йæ сæр разыйы тылд бакодта.

— Буска, дæ хуыцауы тыххæй, — дзуры Шмел, — бахатыр
мын кæн. — Æмæ хъалагъуртырдæм разылди:

— Тагъд ын йæ уæрдон райсут æмæ йæ нартхорæй байдзаг
кæнут!

Хъалагъуртæ Бускайы уæрдон айдзаг кодтой æвзæрст нарт-
хорæй.

Шмел йæ шофырмæ фæдзырдта:

— Ницы ис дæ хæдтулгæйы?

Шофыр уайсахат фынг ацæттæ кодта, æмæ Шмел Бускайы
хорз федта хъæбæр нозт æмæ къуыдырфых дзидзайæ.

АДАМОН СФЕЛДЫСТАД

НАРТЫ КАДДЖЫТÆ

Кадджыты иугонд текст сарæзта Гуытъяаты Хъазыбег

ÆРТЫГГАГ ЧИНЫГ¹

САТАНА КУЫД ФЕСГУЫХТИ

Нартыл фыдаз, фыддуг ыскодта. Сæ фосы рæгъæуттæ ‘ххор-магæй цагъды кодтой æмæ стыхстысты. Æмæ дам цын уæд Сырдон афтæ зæгъы:

– Мæнæн нæ фос ис, нæ – хос, фæлæ уæхæдæг цауылнæ ‘рхъуыды канут исты? Къибитыфæзмæ цæ исчи фæтæрæд, уым мит зæххыл нæ хæцы. Дзала хоскæрдæг дзы астаумæ зайы, æмæ цæ уым фæхизут.

Нартæ хъуыды кодтой: уæдæ цæ чи фæтæрдзæни фосы Къибитыфæзмæ? Хæлтæ сæппæрстой, æмæ Уырымæджы хал ысхаудта. Уырымæг сæхимæ ‘рбацыд æмæ йæхи мæсты ри-уыгъд æркодта къæлæтджыныл.

– Цы кæныс, мæ сæры хицау, цæуыл мæсты дæ? – афарста йæ Сатана.

– Куынна уон мæсты! Нарты фос сыдæй цагъды кæнынц. Къибитыфæзмæ цæ скъæрынц. Хæлтæ сæппæрстой, æмæ мæ хал ысхаудта. Ныр мын æдзæугæ нæй, фæлæ мæ ныфс нал хæссын. Цы бакæндзынæн æз уытæппæт фосæн зæронд-зæронды?

– Уыуыл мын мацæмæй тыхс, æз цæ аскъæрдзынæн дæ бæсты.

Райсомы Сатана йæ дзыггута цыбыр цагъд акодта. Йæ уæлæ лæджы дарæс ыскодта, рацыд уынгмæ ‘мæ ныхъхъæркодта:

– Уæ фос ратæрут, Нартæ, æмæ уын цæ Къибитыфæзы фæхизон!

¹ Дыккаг чыныг рацыди «Мах дуджы» 1996 азы 1-10 номырты. Текст джиппы уагъд цæуы Хъазыбегæн йæхи растфыссынадмæ гæсгæ.

Нартæ сæ фос рауагътой. Сатана цын Уырымæджы Æрфаны сæ разæй ыскодта рæгъауæн. Миты цын фæндаг гæрста Уырымæджы бæх, æмæ ныххæддзæ сты уайтагъд Къибитыфæзмæ.

Къибитыфæз сохъхьыр æлдары уыд. Уым йæ дыргътæй иутæ сыфтæр калдтой, иннæтæ рæгъæдкодтой. Афтæ йæ кæрдæг дæр, йæ хъæд дæр. Мит ыл æппындæр нæ хæцыди.

Сатана йæ фос ауагъта сæхи бар фæзы, йæхæдæг дыргътыл азылд. Уæд Сохъхьыр æлдарæн иу чидæр бамбарынокдта хъуыд-даг æмæ йæ бæхыл абадт æлдар æмæ рацыди Сатанамæ.

– Чи дæ, ай мæ зæхх куы у, уæд æм кæцæй æрхаудтæ?

– Æз мæгуыр лæг дæн, æххуырстæй кусын Нарты Уырымæгæн. Сæ бæстыл залты мит æмæ æнусон цъити ныу-уарыди. Нартæ хæлттæ сæппæрстой, æмæ Уырымæджы хал ысхаудта. Æз йе ‘ххуырст дæн æмæ мæ ардæм рарвыста. Мæнæн та йæ коммæ æнæ кæсгæ нæй.

– Хорз. Уæдæ мын зæгъ: рагæй дæ ‘ххуырсты Уырымæгмæ?

– Рагæй, цалдæр азы.

– Йæ ус Сатанайы дæр ын зоны?

– Куыннæ йæ зонын, арвыдзуары хуызæн.

– Гъеуый мын мæ къухты куы бафтауис, уæд дын æз та мæ чыззы радтин.

– Уым зынай ницы ис. Æз къуырийы фæстæ Нартæм цæу-зынæн æмæ-иу мемæ рацу. Мæ ныццыдмæ Уырымæг уым нæ уызæн. Мæйбалцы фæцыд, æмæ дæ раст Сатанайы хæдзармæ бакæндзынæн.

Сохъхьыр æлдар дæр ницыуал загъта.

Къуырийы фæстæ мит басау ис. Сохъхьыр æлдар æмæ Сатана Нартæм рацыдысты. Сатана йын йæ бæх райста ‘мæ йын афтæ:

– Ам мæм фæлау, æз ын зæгъон Сатанайæн.

Æмæ хæдзармæ бацыди, йæ дарæс раивта ‘мæ йæм дзуры Уырымæгмæ Сатана:

– Къибитыфæзы хицау Сохъхьыр æлдар мемæ ис, æмæ ды фæсдуар æрымбæхс, стæй йæ мæхи бар уадз.

Уырымæг фæсдуар æрымбæхсти.

Сатана дуармæ рацыди ‘мæ йæм дзуры Сохъхьыр æлдармæ:

– Мидæмæ уазæг, фысым дын ыстæм.

Сохъхьыр æлдарæн дæр æхсызгон куыннæ уыди ‘мæ барасти Сатанайы фæстæ.

Уæд ын Сатана афтæ зæгъы:

– Бахатыркæн, уазæг! Нæ лæг ам нæй æмæ æз, сылгоймаг, уыйбæрц кæм сарæхсдзынæн!

– Ницы кæны, Сатана, æз анæуый дæр дæ уындмæ рагæй бæллыдтæн, фæлæ мæ къухты никуы бафтыд ардæм æрцæуын.

Сатана йын хæрд, нозт йæ разы авæрдта, лæггад ын кæны. Сохъыр уайыгæн нозт йæ сæры бацыди, цухмухтæ райдыдта. Сатана уый куы базыдта, ай Сохъыр æлдар фæнозджын, уæд ын афтæ зæгъы:

– Дæхи уал æруагътаис хуыссæныл.

Сохъыр æлдар ысразы ис, йæхи сынтагыл æруагъта, фæлæ фынай нæ кодта, аивтæй хъахъхъæдта Сатанайы. Сатана барæй разкъæртт ыскодта, хæдзар æфснайы, ‘мæ йæ зæнгтæ куы фæзынынц, уæд та æлдарæн йæ зæрдæ бахъыдзыкæны, рафтбафт райдыдта хуыссæны. Уæд æм Сатана дзуры:

– Бахатыркæн, мæ уазæг, мæ сæры хицау ам нæй, нырма рæхджыты не ‘рцæудзæн. Æз ын алы изæр йæ уд æхсгæ фæкæнын. Æмæ ныр нæ хæдзары лæджы къахæй ды дæ, дæ уд кæм и, уый мын зæгъ, æмæ дын æй ныхсон.

– Мæ уд дæ разы цæджындзы.

Сатана цæджындзыл цинтæкæны, стæй йæ ‘хсы, сæрфтытæ йæ кæны.

Сохъыр уайыг æм кæсы ‘мæ худы:

– Мæ уд уым цы ми кæны, дæ разы къонайы дзыхъы ис.

Сатана та къонайы дзыхъы сæрфтытæкæны, æхсы йæ, уызæлы йыл, цин ыл кæны.

– Мæ уд уым цы ми кæны, Сатана? Мæ уд, фæсхох цы сæг хизы, уый мидæг ис.

Сатана фæмæсты ‘мæ йын афтæ:

– Æз дын дæуæн лæггадкæнын, ды та мæ хынджылагкæныс.

Бауад Сатана фæсдуармæ æмæ Уырызмæгæн сусæгæй афтæ:

– Уайгæ фæсхохмæ, уым йæ уд саджы мидæг ис, уым хизы æмæ йæ амар.

Уырызмæг фæстæ-дуæрттыл ахызти ‘мæ ацыди фæсхох саджы марынмæ. Ахæддæ фæсхохмæ, кæсы, æмæ дыууадæс хосдзауы хос кæрдынц, æхсæзæй та ссивгæ ‘мæ мæкъуылтæ амайынц. Уырызмæг цæм дзуры:

– Байриат, хосдзаутæ!

– Арфæгонд уай Хуыцауæй, хорз бæлцзон.

– Цавæр куыст кæнут уый. Иучысыл уæ фæллад дæр ысуа-
дзут.

– Цыфыддæр йæ сæры хай Сохъыр æлдарæн. Ам бон изæрма
дыууадæс хосдзауæй цы хос ныккæрдæм, уый æхсæзæй ысси-
вынц æмæ амайынц. Изæры иу цавæрдæр саг æрцæуы, æмæ
йын иу хъуыртты фаг дæр не ‘свæййы уыцы хос. Æмæ тухæнай
мæлæм.

– Уæдæ мын ам æввахс æмбæхсæн æркæнут, æз уæ фервæ-
зынкæндзынæн.

Æмбæхсæн ын æркодтой хосдзæуттæ. Изæры саг хос
хæрынмæ ‘рбацыди. Уырымæг æй фатæй фехста ‘мæ йæ амард-
та. Акъæртт æй кодта, æмæ йын йæ хуылфæй тæрхъус систа.
Тæрхъусы дæр акъæрткодта, æмæ уымæн та æртæ бæлоны си-
ста йæ хуылфæй.

Стæй цæ рахаста ‘мæ цæ Сатанамæ радта.

Сатана йын афтæ:

– Гъер Нарты фæсивæды акæн, æмæ Къибитызæххы Сохъыр
æлдары фæллой æрхæссут. Йæ чыззы дæр ын æркæнут.

Уырымæг Нарты фæсивæды акодта Къибитызæхмæ. Уыр-
дыгæй ратардтой Сохъыр æлдары фосрæгъæуттæ ‘мæ йын йæ
чыззы дæр ракодтой. Цалынмæ Нартæ хъæумæ цыдысты, уæдмæ
Сатана бæлæттæй иуы къубал сыскъуыдта, æмæ Сохъыр æлдар
рарынчын и.

Æмæ йын афтæ зæгъы æлдар Сатанайæн:

– Мæ уды бар мын чидæр базыдта, ме уæнгтæ риссынц.

– Цытæ дзурыс, æлдар! Уый анызтай, æмæ дæм уымæн афтæ
кæсы.

Уырымæджитæ хъæугæронмæ куы ‘рхæддзæ сты, уæд цæ
Сатана базыдта æмæ дыггаг бæлоны къубал дæр сыскъуыдта.
Æлдар мæнгуды мидæг баззад. Ацархайдта ма бæргæ уæлæмæ
сыстыныл, фæлæ йæ бон ницыуал баци. Æмæ йын уæд
фæстагмæ афтæ зæгъы Сатанайæн:

– Æз дæ мад, дæ фыды уазæг, чидæр мын мæ уды бар ба-
зыдта ‘мæ мæ мары. Фæлæ мæ гъер афтæмæй куы ныууадзид!

Уæд æм Сатана дзуры:

– Уæдæ афтæ ‘нхъæлдтай, æмæ ды Нарты, цы сты уымæй се-
пæты дæр аныхъуырдынæ?

Сатана сыскъуыдта æртыггаг бæлоны къубал дæр. Æмæ
уæйыг йæ уд систа. Уæдмæ Уырымæджитæ дæр æрбахæддзæ
сты.

Æлдары мардыл цинай мардысты. Марды фаджысы рагъма аппарстой. Стэй куывдтæ фæкодтой сæхицæн. Йæ чызг та Нартæм баззад Сохъыр æлдарæн.

САТАНАЙЫ ЛÆГДЗИНАД

Нарты Уырызмæг базæронд и. Нал уыд йæ бон цуаны цауын. Нартæ та быгъдуаны хъомгæс рауагътой, афтæмай Уырызмæджы рад æрхауди. Уырызмæгма изæры Нартæй иу кæстæр бадзырдта:

– Гъе, Уырызмæг, ам дæ?

– Ам дæн, цы хабар ис?

– Ницы, фæлæ райсом быгъдуаны хъомгæс дæ рад у. Цæуын дæ бахъæудзæн.

– Уа хорз уа дæ цард, ца хорз ныхас мын зæгъыс. Мæ сæрæн нæ дæн æмæ куыд ацæуон?

– Ацы рад ма фехал, иннæ хатт дæ нал бахъыгдардзыстæм.

Уырызмæг ницыуал загъта, мидæмæ бахызти, ‘мæ йæ Сатана фæрсы:

– Цы кæныс, зæронд, дæ базгуытæ уагъдæй куы ‘рбацыдтæ? Уагæры дын цы загъта Нарты кæстæр?

– Уадиссаг хорзæй ницы. Быгъдуаны хъомгæсы нæ рад æрхадис, æмæ мæ катыйы дæн, зæронд-зæронды кæдæм фæцæуон?

– Дæу куынаæ равзæрстайккой, уæд гæнæн нæ уыди?

– Иннæ радæн дам дæм нал фæдзурдзыстæм.

– Цæй, иу рады тыххæй ницы кæны, зæронд. Уый фæг махæдæг дæр ысуыдзынæн.

Изæры Сатана йæ дзыггуты цыбырдзагъд акодта, рауагъд уæцъæф асыгъдæгкодта ‘мæ йæ йæ сæрыл æркодта, иннæ хъуынтæ куыннаæ зындаиккой. Йæ рустæ мыдамæст акодта, йæ дзыггутæй цыбыр кæрдæнтæ скодта ‘мæ цæ бандæгъта, цыма йыл гæзæмæ хъуынтæ фæхæцыди. Йæхиуыл лæгдарæс ыскодта ‘мæ райсомы хъæркæны:

– Гъе, Нартæ! Уæ хъомвос ратæрут æмæ цæ фæхизон!

– Кæм цæ фæхиздына, бæстæ дзæгæрагсыгъд куы бакодта?

– Уый махæдæг зонин.

Сатана Нарты хъомвос æрæмбырдкодта. Стэй Уырызмæгма бацыд æмæ йæ фæрсы:

– Кæдæм фæтæрон фосы?

Уырызмаг зæгъы:

– Кæдæм фæтарай, ахæм бынат бæргæ ис, фæлæ чи уанды уырдæм?

– Бынбауай, цы лæг дæ! Æз ус куы дæн æмæ мæ ныфс куы хæссын, уæд ды куыд де уæнг амардтай? Зæгъ, кæдæм цæ фæтарон?

– Авд хохы фæстæ цары Æхсонты уайыг. Уый бæстæ алы хатт дæр ваййы астаумæ кæрдæджы.

Сатана йæ фос фæтардта Æхсонты уайыджы бæстæм.

Хизы цъæхцъæхид астаумæ кæрдæджы йæ фос. Уæд Æхсонты уайыг афæлгæсы ‘мæ зæгъы: «Ох-хай, ай мæ бæстæм махицæй тыхджындæр ызмæлæг куы фæзынди, уæд чи уыдзæни?»

Æхсонты уайыг ысбадт йæ бæхыл æмæ рацæуы. Сатана йæ уыны. Куыд æввахсдæр кодта, афтæ бæрæгдæр, стырдæр кодта. Уыны Сатана барæджы: къæхты бынæй сыджыт хъæбысыдзæгтæй ысхъиуы, ‘мæ бæх йæ фæстæ уармытæ уадзы. Бæх йæ къæдзил рацъыкласы ‘мæ бæласыл атыхсы, стæй йæ йæ фæдыл æд уидæгтæ раласы. Сатана старсти. Æрбаввахс и уайыг. Йæ цæстыты къуырфытæ цæдджинаджы йæстæ, йæ фынды рагъ æртæ лæдджы дæргъæн. Йæ дзых та стыр къутуйы йас. Дæндæгтæ дуæртты йæстæ.

Æрбацыдис уайыг. Фæрсы Сатанайы:

– Ай æмæ чи дæ, дзигло?

Сатана зæгъы:

– Хъомгæс дæн.

– Кæй хъом хизыс?

– Нарты! – зæгъы Сатана.

– Ау, æмæ уæд Уырызмæджы нæ зоныс?

– Зонын.

– Цæмæй у мæнæй кадджындæр?

– Уый кадæн кад кæм и! Стур аргæвды, Æртæ Нарты ‘рхонны, ‘мæ Æртæ Нарты иу гал хæрд нæ фæвайыинц.

– Æндæр ма цы?

– Уазджытимæ бадгæйæ се ‘мнуæзт фæкæны. Æгас адæмы нуæзтæй афæлдахы, фæлæ Уырызмæгыл нуæзт æппындæр нæ фæзыны.

– Æндæр ма йæм цы ис?

– Æндæр куы зæгъай, уæд уымæн ис ус Сатана. Уый тгъæпæндæджы бæрц карз ронг бантауы, стæй Æртæ Нарты куы

‘рхонынц, уæд фæдарынц уыцы ронг, æмæ йæ Æртæ Нарты адæм нуæзт нæ фæвæййынц. Сау расыг вæййынц, ахæм бæркады къух ын ис. Æнтаугæ та æхсæвы бакæны ‘мæ боны цъæхмæ сæнхъизы – нуазынæн фæбæззы.

– Уыдон хорз миниуджытæ сты, фæлæ, Нарты фыййау, райсом мæ хуындмæ хъуамæ ‘рцæуай – бакæсай, кæддæра мæн та адæм куыд зонынц.

Сатана сразы ис. Райсом Æхсонты уайыг гал аргæвдынкодта. Æрхуыдта, Æртæ Нарты цы уыдысты, уымæй æртывæр адæмы ‘мæ Сатанайы дæр æркодтой. Гал уæларт афтæ тынг ыснæрсти, æмæ ма иу ахæм бæрц адæмы фаг дæр уыд. Фæрсы Æхсонты уайыг Сатанайы:

– Цæй, куыд дæм кæсы, Нарты хъомгæс, мæ фынгæвæрд?

Сатана зæгъы:

– Тынг хорз. Нарты фынгæвæрдæй æртæ хатты хуыздæр.

Дыггаг бон Æхсонты уайыг æмæ, кæй æрхуыдта, уыцы адæм райдыдтой нуазын. Æхсонты уайыг уыйбæрц нуазы ‘мæ бадты адæм цас нуазынц, уымæй æртæ хатты фылдæр. Адæм ныррасыг ысты, фæлæ Æхсонты уайыг æндæрхуызон дæр нæ кодта, цыма гъеуæд æрбадт, йæхи афтæ дардта.

Æхсонты уайыг та уæд Сатанайы фæрсы:

– Цæй цы зæгъыс, Нарты хъомгæс, Уырымæджы йас мæ бон у бафæразын?

Сатана зæгъы:

– Ды ‘ртæ хатты тынгдæр бафæраздынæ.

Æхсонты уайыг зæгъы йæ усæн:

– Бантау карз ронг ахæм, æмæ райсоммæ куыд сæнхъиза.

Æхсонты уайыджы ус бантыдта ронгæн ныуæзтаг. Уæд Сатана схинкодта сусæгæй нуæзтагæн æмæ райсоммæ ‘ппындæр æндæрхуызон нæ фæци.

Æхсонты уайыг йæ усы фæрсы:

– Ранхъызти ныуæзтаг?

– Æндæрхуызон дæр нæ кæны! – зæгъы ус.

– Кæд ма дын кодта афтæ?

– Никуы.

Æхсонты уайыг зæгъы:

– Фæдзурут ма Нарты хъомгæсмæ!

Æркодтой Сатанайы. Æхсонты уайыг æм дзуры:

– Ды исты зоныс Сатанайы митæй, Нарты хъомгæс?

– Зонын цыдæртæ.

– Ме ‘фсин антуантæ бакодта ‘мæ йын не ‘нхъызынц. Цы бакæнæм? Фесæфдзæни уытæппæт хойраг.

Сатана зæгъы:

– Гъеныр Сатана, уæд цæ цæсты ныкъуылдмæ ранхъызынкæнид. Мæ хызыны йæ хосæй цыдæр уыд.

Сатана ‘ндæр æнхъызæн систа, доны йæ ауыдæста, стæй йæ ‘ндæр антуаны ныккодта ‘мæ сæнхъызтысты. Уыйфæстæ Сатана зæгъы:

– Йех, ныр Сатана, йæхæдæг к’ уайд, уæд ноджы тагъддæр ранхъызтаиккой.

Æхсонты уайыг та фæрсы:

– Куыд æй базондзынæн Сатанайы, уый мын бацамон, æз æй Нартæй тыхæй дæр байсдзынæн.

– Цы дын зæгъон, – зæгъы Сатана йæхæдæг, – мыййаг куына бахъуыдыкæнай мæ ныхæстæ ‘мæ Сатанайы ‘фсон æндæр искæй куы ‘ркæнай – тæрсын уымæй. Хуыздæр уайд, мæ рад тагъд фæуыздæн, æмæ мемæ ку’ ацæуис, уæд дын æй комкоммæ мæхæдæг бацамонин.

– Уæдмæ мæнæн лæууæн нæй, Нарты хъомгæс, фæлæ дын бар и цæмæй ме ‘рцыдмæ мæ зæххыл дæ хъом хизай. Зæгъ мын Сатанайы миниуджытæ.

Сатана зæгъы йæхæдæг:

– Сатанайы миниуджытæ сты ахæмтæ. Райсом хур куыддæр Нартыхъæумæ йæ был ныддара, афтæ Нарты чындзытæ, чыззытæ, устытæ цæудзысты хурыскæсæнырдæм дон хæссынмæ. Ды хурыскæсæнырдыгæй лæу æмæ цæм кæс. Хуры тынтæ тынгдæр кæй ныхыл ахъазой æмæ ирддæр кæй ных уа, уый уыздæн Сатана. Ноджы йæ базондзынæ афтæ: йæ дæллагхъуырай сæууон ыстъалыйы ныв зындзæни. Ноджы ма йæ базондзынæ афтæ: дон куыддæр иса, афтæ цæнгты хъултæй стъæлфæнтæ кæлдзæни. Кæд уыцы миниуджытæй ницы рахатай, уæд кæмдæр уыздæни ‘мæ йæм банхъæлмæкæсдзынæ.

Æхсонты уайыг рарæсти Нартæм, цæмæй фæкæна Сатанайы. Сатана зыдта, уайыг Нарты æвыдæй нæ ныууадздзæни.

Æхсонты уайыг бафæдзæхста йæ усæн:

– Ме ‘рцыдмæ мын ысцæттæкæн, нуæзт æмæ хæрдæн цы хъæуы, уый. Къуырийы ‘мгъуыдмæ ам уыздынæн.

Æхсонты уайыг Нартæм ацыд. Йæ ус, цы хъуыдис, уый бантыдта, фæлæ та цын Сатана хин ыскодта ‘мæ не ‘нхъызты-

сты. Æхсонты уайыджы ус Нарты фыййаумæ – Сатанамаæ фæдзырдта ‘мæ йын зæгъы:

– Дæ рын бахæрон, нæ лæг мæ мардзæни, исты хос мын ыскæн, цæмæй ранхъизой мæ нуæзтытæ.

Сатана зæгъы:

– Афтæ тынг цæмæй тæрсыс дæ лæгæй?

– Сфизонæг мæ кæндзæни, ахæм туджы хицау у. Цы зæгъа, уый афоныл хъуамæ уа. Мæ уд мын рафтыдта.

– Æз дæ раны ку’ уаин, – зæгъы Сатана, – уæд ын базонин, йæ уд кæм ис, уый æмæ дзы схъазин.

– Уый бæргæ зонын, йæ уд кæм ис, фæлæ раздæр уый басгары.

– Уагæры кæм ис уыцы уд?

Æхсонты уайыджы ус зæгъы:

– Аххæрагæй тарвазы ‘хсæн ис лагъз æвæрд, йæ мидæг чысыл хъама, уый куы райсай, æмæ йæ ‘мбисы уонг ысластай зæгъгæ, уæд йæ тых сæтты. Чысыл æй фæраҳуыстай, уæд та мæлгæ кæны, æндæр ницæмæй ис уымæн мæлæт.

– Хорз уæдæ, – зæгъы та Сатана, – æз афтæ бакæндзынæн æмæ дæхицæн лæгъстæйаг куыд уа. Æрмæст мын, цы изæр æрцæуа, уыцы ‘хсæв дæ дарæс авæр, стæй йæ махи бар уадз. Дæ нуæзтытæ та дын æз сæнхъизынкæндзынæн. Иучысыл къæрттайы дзаг дзы хицæнæй æрывæр æмæ-иу дæхи ма равдис иу æхсæв.

Æхсонты уайыджы ус йæ дарæс радта Сатанамаæ ‘мæ зæгъы:

– Кæд дæ фæнды, уæд æртæ ‘хсæвы дæр дæ бар, æз ма дзы ирвæзгæ куы фæкæнин.

Æхсонты уайыг Нартыхъаумæ ‘рцыди, æрлæууыди хурыс-кæсæнырдыгæй. Райсомы Нарты сылыстæг донхæссынмæ цыдысты, ‘мæ цæм Æхсонты уайыг кæсы. Нарты фыййау ын куыд бацамыдта, афтæ хъахъхъæны, фæлæ дзы ахæм ничи разынди, ‘мæ уæд Нарты устытæй иуы фæуырадта ‘мæ йæ фæрсы:

– Нарты Сатана бынаты ис?

– Нæй, – зæгъы ус.

– Уæдæ кæм ис?

– Æз æй нæ зонын, Уырымæджы бафæрс.

– Йæ хæдзар кæцы у?

– Уæртæ, даргъдæр мæсыджы цур цы хæдзар ис, уый у.

Æхсонты уайыг æрбацыди Нарты уынгты. Нартæ йæм кæсынц æмæ зæгъынц:

- Чи уа ай, пайдайы цыд нәм не ‘ркодта.
 Барасты Ахсонты уәйыг Уырымәджы кәртмә ‘мә бахъ-
 æркодта:
 – Уырымәг, әддәмә мәм ракәс!
 Хъәрмә Уырымәг ләдзәгәнцәйтты рацыди ‘мә радзыр-
 та:
 – Кәцы дә уый?
 Ахсонты уәйыг зәггы:
 – Әз дән, Ахсонты уәйыг!
 – Гье, бынсәфт фәуай, кәд дә цы хуыцау әрхаста! Цы дә
 хъауы?
 – Сатана дын кәм ис?
 – Ам нәй, рәхджы фәзындзәни.
 – Дард ис?
 – Дард, Нарты фос хизы.
 – Кәм?
 – Ахсонты уәйыджы басты.
 – Ау, уым Нарты хъомгәс ис, гәзәмә милджын быллы,
 әндәр дзы сылгоймаджы мыггагәй куы никай федтон.
 – Гьеуый Сатана йәхәдәг уыд.
 Ахсонты уәйыг фәмәсты ис. Уырымәгыл фәхъәркәны:
 – Гье, куыйты Нарт, уә ус дәр хин, уә ләг та дывәр хин.
 Әцәг зәггыс, дә ус Сатана Нарты рәгъәуттә хизы?
 – Әцәг!
 Ахсонты уәйыг зәрөнд Уырымәгмә февнәлдта, йә
 фәсарц әй авәры ‘мә зәггы:
 – Хәссын дә мема. Куыддәр уыцы фыййау Сатана нә ра-
 зына, афтә дә мә дзабыртә байсәррдзынән.
 Рацыди Ахсонты уәйыг. Нартә донласты хуызән фесты.
 Цәуынц. Уырымәг әрәджиау фәсмонкәны: «Цәмән
 хъәркодтон Сатанайы, а-мәхәдәг сәфын, уый әггъәд у».
 Эрхәддзә сты Ахсонты уәйыджы хъәумә. Сатана бацы-
 ли Ахсонты уәйыджы усы хуызы, карз ронг систа й’ армы
 ‘мә йә рахаста Ахсон уәйыгмә, стәй зәггы:
 – О, нә ләг! Кәдәм цыдтә? Нарты хъомгәс йәхәдәг ра-
 зынди Сатана. Мәнән загъта, цәмәй дәм хәрзәггурәггар
 фәуон. Айс мә кьухәй нуазән.
 Ахсонты уәйыг ысцинкодта, райста нуазән әмә фәрсы:
 – Кәм и ныр?
 – Йәхи дәм цәттәкәны, йә дарәс ивы.

Æхсонты уайыг фырцинай нуазан анызта. Стэй æрхызти йæ бæхæй æмæ Уырымæджы дæр баппæрста Сатанайы разма, йæхи ус æй æнхæлдта.

Æхсонты уайыг зæгъы:

– Уыцы зæронды мацы фæкæнут, мæн хуыссæг ахсы ‘мæ æрхуыссон.

Æхсонты уайыг æрхуыссид, йæ хъама йе ‘ртты дары, афтæмай. Æрфынай.

Уæд Сатана зæгъы Уырымæгæн:

– Гъеныр нæ сæр бахъуыд. Æз ын йæ нуæзты фынайы хос акодтон æмæ нæ ныр фæцырд хъауы.

Бацыдысты Сатана ‘мæ Уырымæг фынай Æхсон уайыгмæ. Уырымæг хъамайыл фистонырдыгæй ныххæцыдис æмæ йæ ‘мбисмæ сласта – уайыджы ныфс асасти, æрмæст ма мидызмæлды фынай уыди. Сласта йæ, ‘мæ йæ тых асасти. Стэй хъамайыл хæцгæйæ Уырымæг зæгъы:

– Уæлæмæ сыст, Æхсонты уайыг, кæд дæ ма ус Сатана хъауы, кæннод æй кæнгæ кæнын!

Æхсонты уайыг фехъал и, афæлвæрдта ма йæ тыхтæ, фæлæ йæ уæдмæ Уырымæг барæхуыста, ‘мæ ныззырзыркодта уайыг. Иу богъ ма фæкодта, стэй адаргъ и ‘мæ амард.

Сатана Æхсонты уайыджы усæн радта фæстæмæ йæ дарæс æмæ зæгъы:

– Фервæзтæ ныр дæ хъиамæтæй.

Ус дæр раарфæкодта, стэй йæ цæгатмæ цæуыныл нылæууыд.

Уырымæг æмæ Сатана Нарты хъомвосимæ байукодтой Æхсонты уайыджы фос дæр, стэй сæ бæстæм, Нартæм, хъазгæ ‘мæ худгæ ‘рфардæг ысты. Æрыйæфтой Нарты сагъæссагæй. Куыддæр Уырымæг æмæ Сатанайы ауыдтой, афтæ сцинкодтой æмæ кæрæдзимæ хæрзæггуæрæггаг уадысты.

Уырымæг æмæ Сатана Нартæн ыстыр куывд ыскодтой. Нартæ иу къуырийы дæргъы бадтысты фынгтыл. Йæ фæстæ Нарты адамыл Уырымæг æмæ Сатана Нарты фос байуæрстой – алкæмæн йæхионы радтой. Уыйфæстæ та, цы фос фæкодтой Æхсонты уайыгæй, уыдоны дæр Нартыл æмхуызон байуæрстой.

Нартæ дæр арфæгæнæг систы Уырымæг æмæ Сатанайæн. Сæ фосы ‘ддейы ма цæм фос ноджы бафтыди. Ис исы нæ мары, фæлæ йæ фылдæр кæны. Нартæ дæр куыннæ цинкодтаиккой.

БÆГÆНЫ КУЫД ФÆЗЫНДИ

Уырымæг хъæды уыдис æмæ сырдонцъиумæ фæкомкоммæ. Сырддонцъиу – мæнæ хуымæллæгæй гага не рызгъæлы – уыдонæй æртæ гагайы ахордта ‘мæ ‘рхауди зæхмæ. Цъиу мæлгæ н’ акодта, фæлæ ратулбатулкодта. Уырымæг сæхимæ куы ‘рцыд, уæд æй Сатанайæн радзырдта, сырдонцъиу, мæцкъорæй цы гагата æрызгъæлд, уыдонæй фæрасыг зæгъгæ.

Сатана йын афтæ зæгъы:

– Æрхæсс дзы, нæ лæг. Мæн хъæуы гъеуымæй, æмæ дзы куыд æрхæссай, афтæ.

Гъемæ дзы ‘рхаста, æндæр цы уыдаид.

Хорæй къуымæл ыскодта ‘мæ йыл хуымæллæгæй æнтуан скодта ‘мæ къуымæлæй тынгдæр расыгкодтой. Сатана фæстæдæр бæгæны ‘рхъуыдыкодта ‘мæ хуымæллæгæй бæгæны кæнын байдыдта.

Уадæй фæстæмæ бæгæны кæнынц.

САТАНАЙЫ ЗАРÆГ

Ой, Сатана, æгъдаудæдтæг,
Ой,
Бузныг дæ у алы цæуæг,
Ой!

Ой, Сатана, бæркады къух,
Ой!
Уазæг дæр дæ куына у цух,
Ой!

Ой, Сатана, ныфсы сæр дæ,
Ой!
Дзæбæх вæййыс ды алкæмæ,
Ой!

Ой, Сатана, хъæздыггæнæг.
Ой!
Бæрæгвæййы дæ фынгæвæрд,
Ой!

Ой, Сатана, нэртон æфсин,
Ой!
Дæумæ вэййы нæ цыд, нæ цин,
Ой!

Ой, Сатана, дзаг къябицтæ,
Ой!
Мах фæбæллæм дæ дзаг фынгмæ,
Ой!

Ой, Сатана, дæ буц цинтæ,
Ой!
Æрдав та нын хæбизджынтæ,
Ой!

Ой, Сатана, ды бонджын дæ,
Ой!
Æрхæсс та нын физонджытæ,
Ой!

Ой, Сатана, рæвдауæг дæ,
Ой!
Раппæлинаг дæ уагæй дæ,
Ой!

Ой, Сатана, Нэртон æфсин,
Ой!
Дæуыл кæнæм æдзухдæр цин,
Ой!

ЦÆУЫЛ АХИЦÆН САТАНА 'МÆ УЫРЫЗМÆДЖЫ БЫЦÆУ

Нарты Уырымæг кадджын æмæ номдзыд лæг уыди. Стæры, æнæуый хъуыддаджы, бынаты, куывды, ныхасы – иуыл Уырымæджы фарстой.

Уырымæгмæ фæллой дæр бирæ уыд. Иуахæмы зæгъы Уырымæг Сатанайæн:

– Цымæ æнæ мæн цы уаис, Сатана, æз дын куынае уаин, уæд?

Сатана зæгъы:

– Цæрин адæмы цардæй.

– Уæй, ницы бакæндзына. Фæллоу æз канын, ды сылгоймаг дæ, фæллоуканын дæ бон нау.

– Сылгоймаг фылдæр фæллоуканы, фæлæ нæлгоймаджы цæсты н’ ахады. Уæдæмæ дæ Нартæ дæр мæ ‘руаджы зонынц. Æз цыфæнды мæгуыры дæр цæрæг ыскæндзынан.

– Уæдæ Нартæм Сырдонæй мæгуыр дæр ничи ис æмæ гъеуый ысцæрæгкæн.

– Ма кæн! Æз Сырдонмæ ку’ ацауон, уæд иу афæдзмæ де ‘ввонг фæллæйттæй рæбыны ницыуал аззайдзæни.

– Хæснаг ыскæнæм!

– Скæнæм! – зæгъы Сатана дæр.

Сатана Уырымæгæй ницы ахаста ‘ппындæр æмæ ацыди Сырдонмæ. Бадзырдта йæм:

– Ам дæ, Сырдон?

– Ам бæргæ дæн. Кæцæй фæдæ, Сатана?

– Демæ мæ фæнды фæллоуканын.

– Уый та куыд?

– Нæ лæгимæ хæснаг ыскодтон æмæ мын бар радта ‘мæ афæдз дæ хæдзары фæцæрон.

– Фæнды дыууæ афæдзы цæр, чи дæ нæ уадзы, æгайтма мæ дæ сæрма хæссы!

Сатана Сырдонтæм æрцарди. Сатана иугæндзон куы иу ранмæ, куы ‘ндæр хъуыддагмæ рарвитбарвиткодта Сырдоны. Сырдоны ‘рцыдмæ Сырдоны хæдзар – сæрфт, сыгъдæг, йæ дарæс хуыд æмæ ‘хсад. Сырдон бынтон æндæр Сырдон фестæди.

Нарты адæм дис дæр ма кодтой æмæ арæх дзырдтой:

– Сырдон ма Сырдон кæм у, фæлæ Нартæн фарс ласы.

Хъуыста Сырдон уыцы ныхæстæ ‘мæ цæ дзырдта Сатанайæн.

Сатана дæр фылдæр æмæ хуыздæр æркасти Сырдонмæ. Арæзта дарæс æмæ цæ Сырдонæн фæивынккодта фосыл. Сырдонмæ фæзынди фос дæр. Нартæ та къорд бонты фæстæ зæгъынц:

«Ничи кæсы Сырдонмæ, нал фосæй хъуаг у, нал – дарæсæй у цух».

Сырдон уыцы ныхæстæ ракодта Сатанайæн, æмæ Сатана зæгъы:

– Цыма нæ лæг та цы фæзæгъы?

– Рагæй нал цæуы Ныхасмæ, фæлæ йæм мæ хъус дардзынæн.

Нартæ кæрæдзийы рахонбахонкодтой. Уырымæгмæ-иу куы барвыстой, зæгъгæ нæм абад, уæд-иу хонагæн загъта:

– Дæ фысымæн арфæ ракæн, мæ бон нæу ацæуын, мæ хæдзары зылдтытæ нæмæ фæдæн.

Афтæмæй æнæхъæн афæдзы дæргъы Нартæй Уырымæджы хæдзарæй ничиуал ракасти. Нæдæр Уырымæг искай хæдзармæ бацыди. Æрыввахс афæдзы бон. Уырымæджы стыр фæллæйттæ ‘мбисæй фылдæр фæкъаддæр ысты. Æрыввахс и Нарты афæдзы бæрæгбоны бон дæр. Стыхсти Уырымæг æмæ хъуыдыкæны, цы ‘гъдауæй ыскæна Сатанайы.

Иу бон Сырдон хæрзарæзтæй рацæуы Нарты ныхасы. Уырымæг та Нарты ныхасмæ цыди Сырдоныл. Нартæ сæ цæст æривæрдтой, уый цур Уырымæг ныхасмæ куыд бацыди, уый дæр ничи базыдта. Æгæрыстæмæй Уырымæг арфæ куы ракодта, уæддæр æй ничи ‘рымбæрста ‘мæ йын дзуапп ничи радта.

Уæд Уырымæг мæстæлгъæдæй раздæхти хъуырхъуыргæнгæ:

– Нартæ Сырдоныл фесты, мæнмæ дзы кæсгæ дæр ничи ‘рбакодта. Сæфт æмæ мæлæт хуыздæр у ахæм цардæй.

Сырдон сæхимæ ацыди. Уырымæг дæр – сæхимæ. Нартæ кæрæдзийы фæрсынц:

– Уæдæ Уырымæджы хуызæн куы уыди ам, уæд цы фæци?

Иутæ зæгъынц:

– Мах æй не ‘рхъуыды кодтам, Сырдонмæ кæсыныл фестæм.

Иннæтæ зæгъынц:

– Æвæдздæгæн Сырдоны хуызæн хæрзконд нал уыд æмæ чъизийæ равдисынмæ та йæ цæсгом нæ хъæцыди.

Æндæртæ зæгъынц:

– Уырымæджы кад дæлæмæ цæуы, Сырдоны кад та уæлæмæ ‘мæ йæм кæд хардзау кæсы, æмæ уымæн аздæхтаид.

Афтæ алыхуызон ныхæстæ кодтой Уырымæгæй Нартæ.

Иу бон Хæмыц бацыди Уырымæгмæ ‘мæ йын зæгъы:

– Уырымæг, цæмæн худинаг кæныс мах дæр æмæ дæхи дæр?

– Цæмæй уæ кæнын худинаг?

– Куынна нæ кæныс? Сатанайы фæсырдтай, дæ хæдзармæ ничиуал цæуы, дæ хæдзарæй ничиуал акæсы, уый дын цы цард у?

– Гье, Хэмыц, – зэггы Уырымэг, – фацу ‘мэ йын зэгг, цэмэй йэ хэдзармэ ‘ркэса. Иуэй Нарты бон арыввахс и, иннэмай хэдзары папитэм әркәсәг нал и, әмә йын әгггәд уәнт йә хивәнд митә.

Хэмыц уырдыгәй Сырдонтэм әрцыди ‘мә зэггы Сатанайән:

– Нәма цауыс уәхимә?

– Нәма!

– Худинаг у, Сатана, Уырымәджы тых асаст әмә йә зәры бон иунәгәй куыд уадзыс?

– Куына йә уагътон, йәхәдәг мә рарвыста ‘мә йәхи ахос у.

– Зәронды зонд – тәрәзтыл барән. Чи зоны, исты загъта, уәд уә кәрәдзимәахаст дзыхы дзырды тыххәй куыд хъуамә фесафа?!

– Цәй, хорз, Хэмыц, ацу, зэгг ын: кәд мын ме ‘ссыдән Нарты ‘хсән цәсгом равдисдзәни, әмә мын Әртә Нарты ‘ркәндзәни, мән куыд фәнды афтә, уәд цауын, кәннәд нә.

Хэмыц Сатанайы фәндон загъта Уырымәгән.

Уырымәг зэггы:

– Кәй йә фәнды, уый кәнәд, мәнә ма йә хэдзармә ‘ркәсәд әрмәст.

Хэмыц зэггы Сатанайән:

– Разы у Уырымәг дә фәндоныл.

Сатана Сырдонмә фәсидти ‘мә загъта:

– Цәй, Сырдон, ис дын алцы ‘мә цә ма фесаф, әз мә зәронд ләгмә цауын.

Сырдон зэггы:

– Бузныг, Сатана, дә ләггәдтәй, рох мә нә уыдзысты.

Хэмыц әмә Сатана Уырымәгтәм рацыдысты.

Уырымәг сынтагыл хуыссы, ‘мә йә Сатана фәрсы:

– Гье, зәронд, цы дуары ахәсты мә бакодтай, нырма мә афәдзы бон куына сыххәст.

Уырымәг әм дзуры:

– Дә хэдзармә ‘ркәс, доны къусы сәфт кәны, фәллоу әмбисәй фылдәр – сәфт, афәдзы бонмә ма куы кәсон, уәд махәдәг дәр исты фауыдзынән.

– Дә хэдзар та цавәр хәмпдон у, фәсал әмә быронәй дзы хәрәг куынауал фәзындзәни йә дыууә хъусмә?

– Рәстәг мын нә уыди.

– Цәй, хуысс уәдә, әз цә Хәмыцимә бакусдзынән.
Уадидагән цә афсайдта Сатана. Стәй Хәмыцән зәгъы:
– Нарддәр кусәртгәтә ‘рбаргәвд әмә мын Нарты ‘рхон.
Хәмыц әрбаргәвста кусәртгәтә, авәрдта цә артыл.
Уәдмә Сатана та алцыдәр йә раны ‘ривәрдта, хыссә азмә-
ста, фынгтә ‘рцәттәкодтой әмә Хәмыц фәдзырдат Сьрдонмә
‘мә йын зәгъы:

– Нартәм фидиуәг фәу, Сатана дын уыйас ләггад фәкодта,
‘мә Әртә Нарты абон Уырымәджы хәдзармә куыд әрцәуой.
Сьрдон Нартәм фидиуәг фәци. Уәд Нартә дискәныңц:
– Уырымәг куыд фесгуыхти?

Чыртә-чыртәй әмә кьордтә-кьордтәй цәуын байдыдтой
Нартә. Сатана Уырымәджы фәлыст раивта Нарты ‘рцыдмә
‘мә йә хәдзары рәбынәй кьәләтджыныл әрбадынкодта.
Нартә цыдысты, Сатанайән арфәтәкодтой әмә Уырымә-
джы цур алчи йәхицән бынат ардта.

Әрымбырд ысты Нартә. Ахәм фынг әривәрынкотта Са-
тана, ‘мә фынгтә тасыдысты. Нуәзт уәлдон фестәди, хәри-
наг – фыддәр.

Стәй Сатана Уырымәгмә дзуры:

– Гье, заронд! Исты ракув Нартән, әнә мән дә цард дыу-
уә боны йаргъ дәр нәу.

Уырымәг зәгъы:

– Хәйрәг дә ‘мә мын хәйрәджы митә бакодтай.
– Уәдә ма зәгъ гьеныр Нартән: әз дын куынә уаин, уәд
исты дә бон уайд Нарты ‘рхонынән?

– Ницы! Ницы!.. – зәгъы Уырымәг.

– Гьемә дәм мой дәр мәхәдәг ыскотдон, әмә дә аразгә
дәр мәхәдәг кәнын.

Нартә зәгъыңц:

– Раст зәгъыс, Сатана!

Иу абонәй иннә абонмә Нартә хуындуаты фесты
Уырымәг әмә Сатанамә. Уыйфәстә алчи фәцыди йә фәрныг
хәдзармә.

Ахәм уыди Сатана Уырымәг әмә Нартән.

НАРТЫ ‘ФСАРМ

Нартә балцахуыр уыдысты ‘мә та ныр дәр фәцыдысты бал-
цы. Сә балц уыд әртә кьуырийы ‘мгьуыдмә. Нарты адәм иу ран

æрынцадысты 'мæ тæрхонкæнынц, чердæм фæцæуой, уый тыххæй.

Хистæртæ загътой:

– Æзныгъыбæстæм чи фæцæуид, уый бæргæ фылдæр фæллой фæкæнид.

Иннатæ загъынц:

– Сахъы донбылцæрæг æлдармæ уыйбæрц фæллой ис æмæ цыл цæст не 'ххæссы, уырдаæм ацæуын – уæд æвæсмойнаг уайд лæг.

Кæстæртæ загъынц:

– Тулоныбæстæ 'нæхæрд у, уырдаæм куы фæцæуиккам, уæд фагæй фылдæр фæллой бафтид нæ къухты.

Нæ фидыдтой Нартæ, æртæ фæнды цæм уыди, æртæйырдаæм хæцыдысты 'мæ 'рмæст æртæ боны фæстæ 'рцыдысты ахæм фæндмæ: хистæртæ ацæуæнт Æзныгъыбæстæм, астауыггæгтæ – Сахъы донбылмæ 'мæ кæстæртæ та Тулоныбæстæм. Сæ сæмбæлд уызæн æртæ къуыримæ ацы ран, цы ранæй ацыдысты, уым. Хистæртæн раздæуæг уыди Уырымæг. Иннатæн – Сослан, кæстæртæн – Батырадз.

Цæуынц хистæртæ 'мæ ныххæддзæ сты Æзныгъыбæстæм. Уырымæг загъы:

– Иумæ цæугæйæ нын нæу. Цына ис, уæд та сæфæм, уæд нæ фæдисхъæргæнæг уæддæр хъæудзæн.

Нартæ загъынц Уырымæгæн:

– Ды нæм ам лæу, мах цæуæм, кæд къуыримæ ницы бæрæг хъусай, уæд аздæх фæстæмæ.

Уырымæг ныллæууыди. Нарты хистæр фæлтæр Æзныгъыбæстæм бацыдысты 'мæ цæ куывды бадгæ байæфтой. Нартæ цæм дзурынц:

– Уæ куывд барст уæд!

Æзныгъы адæм загъынц:

– Алæбон æгас нæм цæут, абадут нæм æмæ загъут, кæцæй ыстут, уый.

Нартæ загъынц:

– Нæртон адæм ыстæм.

Нарты коймæ йæ бандонæй фесхъиудта Æзныгъ-æлдар æмæ бамбарынкодта, цæмæй Нарты фыдрасыг фæкæной.

Ныккалдтой Нартыл нуазæнтæ, æмæ Нартæ кæрæдзийы дæр нал æмбæрстой, ахæм расыг фесты. Æзныгъ-адæм цæ расыгæй талынг ныггæндты ныккалдтой æмæ цыл дуæрттæ фидар сæхгæдтой.

Астауыггәгтә дәр ныххәддзә сты Сахы донбылмаә 'мә
Сослан зәггы:

– Иумаә цәугайә нын нәу. Иу нә фәстәдәр уәддәр
фәләууәд, кәннод цынә ис. Иу сәфт куы фәуәм, уәд нә
фәдисацәуәг дәр нал уыздәни.

Нартә зәггыңц Сосланән:

– Ды не 'пәтәй дәр әвзыгддәр дә 'мә нәм әнхәәлмә
кәс. Къуырийы бонмә дәм кәд ницы хъуыса, уәд фәдисы цу
Нартәм.

Бацыдысты Нарты уыцы хай Сахы донбылцәрәг әлдармә.
Уый әрвыста чызг, әмә йын Нартә арфә ракодтой. Сахы
донбылцәрәг әлдар зәггы:

– Абадут, уызджытә, дәрдагхуыз уын ис әмә исты сахо-
дут, чындз әрвитәм әмә саггагкәнүт.

Нартә дәр әрбадтысты. Фәрсынц цә:

– Кәцәй цәут уәдә?

– Нартә стәм, айонг әрхәддзә стәм.

Уәд та уыдон дәр фәрасыгкодтой әмә цә расгуытәй
ныггәндты ныккалдой.

Кәстәр Нартә дәр сә ранмә фәхәддзә сты, Туло-
ныбәстәм, әмә Батырадз зәггы:

– Иумаә цәугайә нын хорз куынаә рауайа, иу нә
фәдисхәргәнәгән ам ләууәд.

Нартә зәггыңц:

– Дәуәй цәрдәгдәр нәм ничи ис, Батырадз. Ам нын ләу.
Кәд къуырийы 'мгъуыдмә махәй ницы фехъусай, уәд Нартәм
фәцу хәргәнәг.

Батырадз нылләууыди. Кәстәр Нартә бацыдысты Туло-
ныбәстәм. Уым се 'лдар йә фыртән ләппуйы куывд кодта,
әмә цә Нартә афтәмәй баййәфтой. Салам цын загътой. Әмә
Тулоны 'лдар дзуры:

– Абадут, уызджытә, нә цинагыл нын бацинкәнүт,
ләппуйы куывд у, фәлә кәцәй цәут әмә кәдәм, уый дәр
зәггүт.

Нартә загътой:

– Куывд амонддын уәд, цәуәм Нартыбәстәй, айонг уал
әрцыдыстәм.

Тулоны 'лдар Нарты срасыгкәнынкодта, стәй цә талынг
ныггәндты батәрынккодта 'мә цыл сыхгәдтой уым дуәрттә.

Уырызмәг, Сослан әмә Батырадз хицәнтәй хъуыдыкә-

нынц, уæдæ кæм ысты Нартæ, кæдмæ цæм æнхъæлмæ кæсæм, сæ къуыри дæр куы рацыди зæгъгæ.

Уырызмæг магуыры дарæс ыскодта, йæхи афтæ адаста 'мæ йын базонæн нал уыд, ай Уырызмæг у, уый. Ныццыди Æзныгъы-бæстæм æмæ иу хæдзары 'рфысымкодта. Хæдзары лæгæй ничи уыди, иу ацæргæ усы йæддæмæ. Ацæргæ ус Уырызмæджы йæхи хуызæн магуыр лæг фенхъæлдта. Цы йæм уыд, уымæй йыл бауызæлыди.

Ацæргæ ус фæрсы:

– Бахатыркæн, уазæг. Цыбыркъух адæймагæн Хуыцау цы радта, уымæй дæ хынцын, фæлæ кæцæй цæуыс?

Уырызмæг зæгъы:

– Æз дæн Нарты рæгъаугæс. Мæ фос мын фæтардæуыди 'мæ сæ фæд ацырдæм рацыд. Уый тыххæй æрхаудтæн ардæм.

– Ма тæрс, уазæг, Нартæ сæхæдæг дæр хуыздæр ран не сты. Не 'лдар цæ 'рцахста 'мæ цæ йæ ныггæндты ныккалдта.

Уыйадыл ус ауади 'мæ фехъусынккодта йе 'лдарæн:

– Дæ фыдæххæй фесæфон, не 'лдар. Нарты хъомгæсæн йæ фос фесæфтысты 'мæ уыдон агурæ 'мæ махмæ 'рхаудта.

Æлдар Уырызмæджы скæнынкодта йæхимæ 'мæ йæ фæрсы:

– Нартæн цы фыддæр ми хъæуы, уый ды зондзынæ 'мæ мын æй зæгъ, мæ рагон ызнæгтæ сты.

Уырызмæг зæгъы:

– Æртæ минуæджы ис уый тыххæй æмæ дзы иу зонын, зæгъдзынæн дын æй, æмæ æз де уазæг, магуыр лæг дæн æмæ мæ ма бафхæр: дыууæ лæджы мæм æрбакæн.

Æлдар дыууæ лæджы 'рбакæнынкодта. Сæ иу бæрзонддæр, иннæ ныллæгдæр, æмæ цæ Уырызмæг фæрсы:

– Нартæмфæндаг уæ хорз чи зоны?

Бæрзонддæр зæгъы:

– Æз мæхæдæг. Æртæ азы рæгъаугæсæй фæхаттæн Уырызмæгмæ.

Уырызмæг зæгъы:

– Уæдæ йын йæ ус Сатанамæ фæцу 'мæ йын зæгъ: Нарты хъомгæсæн йæ фос фесæфтысты. Нартæ сæхæдæг дæр фыдра-ны сты 'мæ даргъхъуыр дурын гоцъобиимæ ронгæй дзаг куыд уой, афтæмæй рарвитæд.

Дæгтæ ацыдысты. Уырызмæг æлдарæн зæгъы:

– Уыцы ронг Нартæн баназынкæн æмæ цын стæй кæс сæ митæм.

Уæд Сослан дæр фыййауы хуызы ацыди Сахты донбылцæрæг æлдармæ. Уым иу магуыр хæдзары 'рфысымкодта. Фысым æй хорз федта, стæй йæ фæрсы:

– Кæцæй дæ, мæ буц уазæг?

Сослан зæгъы:

– Æз дæн Нарты фысгæс. Мæ фос фесæфтысты, сæ фæд ацырдæм рацыдис 'мæ уыдон фæдыл рахаудтæн. Куына цæ ссарон, уæд мæ Нартæ уæхстыл ысфизонæгкæндзысты.

Фысым зæгъы:

– Ма тæрс Нартæй, не 'лдар цæ ныггæндты ныккалдта, 'мæ сæ уд æрдуйæ нарæгдæр ысси. Чи ма цæ ауадздæни?

Иæхæдæг, фысым, йе 'лдарæн зæгъы:

– Дæ фыдæхæй фесæфон, ме 'лдар. Нарты фысгæсæн йæ фос фесæфтысты 'мæ цæ агуры, сæ фæд дам ацырдæм рацыди 'мæ дæлæ хъæуы бады.

Сахты донбылцæрæг æлдар Сосланы скæнынкодта 'мæ йæ фæрсы:

– Нарты цы фыддæрæй фæхъизæмарæй марон, уымæн ды исты зондзына, мæ рагон ызнæгтæ сты 'мæ мын æй бацамон.

Сослан зæгъы:

– Æртæ миниуæджы ис уымæн, фалæ дзы æз æрмæст иу зонын. Ахæм лæгтæ мæм дыууæ 'рбакæн, Нартæм дзæбæх фæндаг чи зоны.

Æлдар æм æрбакодта коса 'мæ хъуынджын лæгтæ. Сослан цæ фæрсы:

– Нартæм уæ фæндаг чи зоны?

Коса зæгъы:

– Æз хорз зонын, æртæ азы Нарты Сосланмæ факуыстон рагъаугæсæй. Иухатг мæм фæмæсты ис æмæ мын мæ сæр цагындаст ныккодта, уæдæй фæстæмæ мыл хъуын дæр нал хæцы.

Сослан зæгъы:

– Уæдæ Нарты Сатанамæ фæцæут æмæ йын зæгъут: «Уæ фысгæсæй уын пайда нал и, Нартæ та уый агурынц æмæ фыдраны сты, де 'ртæазыккон ронгæй мын рарвит бæрцæ 'ртæ нуазæны».

Коса 'мæ хъуынджын лæг Нартыхъæумæ ацыдысты.

Сослан Сахты донбылцæрæгæн зæгъы:

– Уыцы ронг зынгыл сывæрдзына 'мæ цын стæй сæ митæм кæсдзына.

Батырадз зæгъы:

– Фæцæуон æмæ бабæрæгкæнон м' адæмы.

Рараст и Тулоныбæстæм. Тулоны 'лдар нæ зыдта Батыра-
дзы. Батырадз дæр йæхи не схъаркодта 'мæ иу хæдзары 'рфы-
сымкодта. Фысым æй хорз фæдта, стæй йæ фæрсы:

– Бахатыркæн, уазæг, фæлæ кæцæй цæуыс?

Батырадз зæгъы:

– Нарты бæхгæс дæн æмæ мæ бæхтæй фæхъуыди, сæ фæд
ацырдæм рацыди 'мæ цæ куына ссарон, уæд додойаг кæны мæ
сæр – Нарт мæ амардзысты.

Фысым зæгъы:

– Ма тыхс, уазæг, Нартæ уæртæ не 'лдармæ ныггæндты
лæзæрынц, цы хъом дын ысты!

Фысым йе 'лдармæ ауади 'мæ зæгъы:

– Дæ фыдæхæй фесæфон, ме 'лдар: иу бæхгæс йæ бæхты
агуры 'мæ кæд у Нарты бæхгæс.

Тулон-æлдар Батырадзы йæхимæ скæнынкодта, стæй йын
зæгъы:

– Нартæ мæ рагон ызнæгтæ сты, æмæ цæ цы фыддæр хуы-
зы фæцæгъдон, уымæн мын исты бацамон.

Батырадз зæгъы:

– Уымæн ис æртæ миниуæджы, æз дзы зонин иу æрмæстдæр.
Æрбакæн мæм дыууæ лæджы, Нартыхъæумæ чи ацæудзæни,
ахæмты.

Æрбакодтой йæм дыууæ лæджы. Иу дзы бурсæр уыди, иннæ
саусæр. Батырадз цæ фæрсы:

– Нартæм уæ фæндаг дзæбæх чи зоны?

– Бурсæр зæгъы:

– Æз хорз зонин. Нарты Хæмыцмæ 'ртæ азы уæлыгæсæй
фæцыдтæн. Иу хатт мæм фæмæсты, йæ лулæ мыл ныццафта
æмæ уæдæй фæстæмæ хусысмаг кæнын.

Батырадз зæгъы:

– Уæдæ цæугæут Нартыхъæумæ Сатанамæ 'мæ йын зæгъут:
«Уæ бæхгæсы бæхтæ фесæфтысты. Нартæ сæхæдæг дæр фыд-
раны сты 'мæ мын равитæд ме 'зныгъæг тагъддæр».

Лæгтæ ацыдысты. Батырадз зæгъы Тулон-æлдарæн:

– Уыцы 'зныгъæг ссудздына, Нартæм æй бадардзына, стæй
цын кæс сæ митæм.

Сатанамæ 'рхæддзæ сты раздæр Уырызмæджы 'рвыст лæгтæ.

Сатана цæ йæхимæ бакодта 'мæ цæ фæрсы:

– Уæдæ кæцæй цæут?

Уыдон зæгъынц:

– Æзныгъы ‘лдарæй.

– Æмæ уæ цы хъæуы?

– Нарты адæмы ‘рцахста ‘мæ цæ ныккалдта ныггæндты. Сæ хъомгæс æрвиты дæумæ, цæмæй йын даргъхъуыр дурын æмæ гоцъобийы ронг рарвитай.

Сатана бамбæрста Уырымæджы дæлгом ныхæстæ ‘мæ зæгъы:

– Уæдæ уал уæллаг уаты уæ фæллад æруадзут, цалынмæ æз цы, агурут, уый цæттæкæнон. Сымах дардæй æрцыдыстут æмæ фæллад уыдзыстут.

Уыдон сæ фæллад уадзынц. Сатана хъуыдыкæны: «Æххæст ма иумæ сты Нартæ, æви хицæнтæй, уый куы зонин, уæд æнцондæр уайд».

Уалынмæ Сосланы ‘рвыст дъууæ лæджы дæр æрхæддзæ сты. Сатана цæ йæхимæ бакодта ‘мæ цæ фæрсы:

– Кæцæй цæут, уаджытæ?

Уыдон загътой:

– Сахы донбылцæрæг æлдары бæстæй.

– Æнæхабар нæ уыдзыстут?

– Уæ фысгæсы фос фесæфтысты ‘мæ ‘рвиты дæумæ, цæмæй йын рарвитай æртæ нуазæны де ‘ртæаздыд ронгæй, кæннод æй ахст Нартæ амардзысты.

Сатана зæгъы:

– Дæллаг уаты уал уæхи ‘руадзут, фæллад уыдзыстут æмæ уын цæ ацæттæкæнон.

Уаджытæ æрулафыдысты. Сатана зæгъы: «Æххæст ма Батырадзæй исты куы фехъусин. Бæлвырд æртæ дихы фесты».

Цалынмæ Сатана уыцы дзырдтæ кодта, уæдмæ Батырадзы лæгтæ дæр æрхæддзæ сты Сатанамæ. Сатана уыдоны дæр йæхимæ бакодта ‘мæ цæ фæрсы:

– Кæцæй цæут æмæ кæйонг, мæ уаджытæ?

Уыдон загътой:

– Тулоны æлдары бæстæйæ ыстæм æмæ айонг æрхаудтам.

– Исты хъуыддаг уæ ис?

– О, ис! Нарты адæм не ‘лдармæ ахстæй ысты ‘мæ нын сæ бæхгæс бафæдзæхста махæн, цæмæй йын Сатанайæ ‘зныгъæт ахæссæм.

Сатана зæгъы:

– Уæртæ уал фаллаг уаты уæ фаллад æруадзут, уæдмæ ‘зныгъ дæр ысцæттæкæндзынæн.

Уæдджытæ сæ фаллад уадзынц. Сатана йæхи лæгарæзт акодта. Райста ‘ртæ нуазæны, сæ мидæг ронг афтæмæй. Райста ызныгъ – йæ ком фидар æхгæд. Стæй фæсидти Уырызмæджы дыууæ лæгмæ ‘мæ зæгъы:

– Чи уæ кæцы мигæнæнæй нуазы. Нарты ‘гъдау афтæ у, исты куы ‘рвитынц, уæд уал уымæй нуазгæ фæкæнынц.

Бæрзонддæр лæг æмбæрста, Сатана цыдæр хин кæны, уый æмæ даргъхъуырджын дурынæй хины ронг банызта. Лæг сæрра ис æмæ зæххыл сæмбæлди. Гытцыл лæг ыстарсти ‘мæ дзуры Сатанамæ:

– Æз де уазæг, ма мæ фесаф, цы мын зæгъай, уый бакæндзынæн.

– Къухбастæй мын Æзныгъыбæстæм фæндаг бацамон.

– Бацамондзынæн.

Сатана гытцыл лæджы цæнгтæ чъылдымбаст бакодта, стæй фæсидти Сосланы ‘рвыст дыууæ лæгмæ. Байдзагкодта æртæ нуазæны хины нуæзтæй æмæ зæгъы:

– Нарты ‘гъдау ма фехалæм. Исты цæ куы хастæуы, уæд дзы раздæр нуазгæ фæкæнынц.

Сатана фыддзаг нуазæн авæрдта коса лæгмæ. Уый йæ анызта ‘мæ та уый дæр зæххыл сæмбæлди. Хъуынджын лæг фæтарсти ‘мæ Сатанайæн лæгъстæкæны:

– Дæ фыдæхæй фесæфæд мæ сæр, ма мын баназынкæн дæ нуазæн. Цы мын зæгъай, уый дын сарадзынæн.

Сатана зæгъы:

– Уæдæ мын къухбастæй Сахъы донбылцæрæг-æлдармæ фæндаг бацамон.

– Бацамондзынæн.

Сатана чъылдымбаст бакодта хъуынджын лæджы къухтæ. Иуварс æй акодта ‘мæ фæсидти Батырадзы ‘рвыст лæгтæм. Рахаста цæм ызныгъæг æмæ дзуры:

– Бакæнут ма ацы ызныгъæг.

Бур лæг Хæмыцы къухты куы уыдис, уæд ма федта ахæм ызныгъ. Райста ызныгъæг. Йемæ куыд архайдта, афтæмæй ызныгъæджы хуылфæй фат фесхъиудта ‘мæ бур лæджы сæр атæхынкодта. Сау лæг уый куы федта, уæд фæтарсти ‘мæ дзуры Сатанамæ:

– Мæнмæ йæ ма радт, фæлтау мын цы зæгъыс, уый бакæндзынæн.

Сатана зæгъы:

– Тулоныбæстæм мын къухбастæй фæндаг бацамон.

– Бацамондзынæн.

Сатана та уый къухтæ дæр ысбаста чъылдымырдæм, стæй зæгъы:

– Ныр у, æмæ ды ацы ‘зныгъæгимæ архайын нæ базондзынæ, фæлæ цаугæ мæ разæй Тулоныбæстæм.

Сатана лæгдарæсы, афтæмæй йæ разæй ыскодта, удæгас ма цы лæг баззади, уый. Иннæты, сæ къухтæ кæмæн бабаста, уыдонны: гытцыл лæджы – Уырызмæджы ‘рвысты, хъуынджын лæджы

– Сосланы ‘рвысты ахæстæй ныууагъта Батырадзы ‘рцыдмæ.

Æрхæддзæ сты Тулоныбæстæм. Батырадз базыдта Сатанайы ‘мæ Тулоны ‘лдарæн зæгъы:

– Дæлæ ‘рцауынц, кæмæ ‘рвыстон уыдон, æмæ сæ размæ ацауæм.

Рацыдысты. Батырадзæн йе ‘зныгъæг йæхи куы фæци, уæд Тулоны ‘лдары ‘хсæрфарс афтæ тынг ныцъыкласта ‘мæ галиу фарсы дæндæгтæ рахизуæттыл андæгъдысты. Стæй зæгъы:

– Хæрæг цыдæр, афтæ ‘нхъæлдтай Батырадзæй, æмæ æцæг Нарты бæхгæс у?

‘Зныгъæгæй фæтæ систа ‘мæ цы ‘фсад уыди Тулоны ‘лдармæ – сеппæты дæр фæцагъта. Нарты кæстæрты суагъта ныггæндтæй.

Цыдæриддæр ыссардтой фос æмæ хæзнайæ, Нартæм цæ ратардтой.

Батырадз зæгъы Сатанайæн:

– Лæгдзинад дæм ис, Сатана, абонæй фæстæмæ Нарты кæстæртыл дæуæй ис ыстыр æфсарм æмæ нын дыууæрдæм дæр фидинаг æмæ нымаинаг фод.

Сатана зæгъы:

– Æххæст ма Сосланы дæр фервæзынкæнын хъæуы.

Хъуынджын лæджы ракодтой Сатана ‘мæ Батырадз. Æмæ Батырадз зæгъы:

– Тагъд мæ разæй цу Сахъы донбылцæрæг æлдармæ.

Хъуынджын лæг фæтарсти ‘мæ тæрхъусы лыгъд кодта сæ разæй. Ныххæддзæ сты ‘мæ цæ Сослан базыдта. Зæгъы Сахъы донбылцæрæг æлдарæн:

– Кæмæ ‘рвыстон, уыдон фæзындысты ‘мæ сæ размæ ацауæм.

Æлдар фæрсы:

– Ёз дыууа ладжы ку' арвыстон, уад уыдон артæ цæмæн сты?

Сослан зæгъы:

– Ёз арвыстон артæ нуазæнмæ. Нарты 'гъдау афтæ у: алчи дæр иу нуазæн хъуамæ рахæсса 'мæ ма де 'рвыст лæгтæ семæ кæйдæр ракодтой æмбалæн.

Æлдар æмæ Сослан рацыдысты Батырадзиты размæ. Кæрæдзиуыл сæмбæлдысты. Сослан фæзылди Сахъы донбылцæрæг æлдармæ 'мæ йын зæгъы:

– Ды 'цæгæй æнхъæлдтай афтæ 'мæ æз Нарты фысгæс дæн, хæрæг цыдæр?

Ныххафт æй ласта, æмæ 'лдар зæххыл сæмбæлди. Уыйфæстæ уыцы 'лдары хæзна 'мæ фæллоу дæр ратардтой æмæ та Нартæм арцыдысты. Нарты лæгты дæр семæ ракодтой.

Сослан зæгъы Сатанайæн:

– Дæ фæрцы Нартæ 'мæ мæхæдæг дæр раирвæзтыстæм æмæ нæ ис дæуæй ыстыр æфсарм æмæ нын фидинаг уад дыууæрдыгæй дæр.

Сатана зæгъы:

– Уымæн ницы у, фæлæ Уырызмæджы дæр фервæзынкæнын хъæуы 'мæ йæм ацæуæм.

Сослан фæрсы:

– Фæндаг нын чи бацамондзæн Уырызмæгмæ?

– Йе 'рвыст лæг ам ис.

Ракодтой гытцыл ладжы 'мæ цыппарæй фæцæуынц: Сослан, Сатана, Батырадз æмæ Уырызмæджы 'рвыст лæг. Бирæ фæцыдысты 'мæ ныххæддзæ сты Ёзныгъыбæстæм. Уырызмæг цæ базыдта 'мæ зæгъы Ёзныгъы 'лдарæн:

– Цæмæ 'рвыстон, уый мын æрхæссынц æмæ сæ размæ ацæуæм.

– Ёз дыууа ладжы арвыстон æмæ уыдон та цыппар куысты.

Уырызмæг зæгъы:

– Нарты 'гъдау ахæм у: иу кувгæ фæкæны, иннатæ – оммен. Дыууа ладжы сæхицæн ракодтой омменгæнджытæ.

Ацыдысты сæ размæ. Кæрæдзиуыл сæмбæлдысты 'мæ Уырызмæг зæгъы Ёзныгъ-æлдарæн:

– Ды мæн ацæгæй Нарты хъомгæс æнхъæл уыдтæ, куыдз цыдæр?

Ныссæрфта йæ йæ кардæй, æмæ 'лдар дыууæ дихы фæци.

Нартæй ахæст чи уыди, уыдоны ссæрибаркодтой æмæ рахастой хæзнайæ, фæллоуæ иууылдæр æмæ 'рцыдысты Нартæм.

Хæмыц зæгъы Сатанайæн:

– Абонæй фæстæмæ Нарты хистæртæн дæ се 'фсæрмиат адæймаг, уый бæрц ныфс кæмæ ис.

Сатана зæгъы:

– Дыууæрдæм нын уæд фидгæйæ.

Уыйфæстæ Нарт ыстыр куывд ыскодтой æмæ 'нæхъæн къуырийы дæргъы уæламæ дæр нæ сыстадысты сæ бадтæй.

Уæдæй абонмæ, Сатанайы номæй баззадис æгъдау сылгоймаджы нымайын æмæ уымæй æфсæрмы кæнын. Ныр дæр ма Ирмæ ис ахæм æгъдау – сылгоймагæн аргъкæнын.

САТАНА 'МÆ ДЖЫРКЪ - УÆЙЫГ

Нартæ дард балцы уыдысты 'мæ 'ппын сæ хатæнтæй нал зындысты.

Æргъæныбæстæйы царди Джыркъ-уæйыг. Уый Нартæм йæ хъус дардта 'мæ куынауал зындысты, уæд зæгъы: «Нартæй ничиуал зыны 'мæ цæм фæцæуон, мæхицæн дзы лымантæ скæнон сæ сылыстæгæй».

Æцæгдæр Джыркъ-уæйыг æрцыди Нартæм. Се 'рдыстыты цын байæфта Ныхасы 'мæ цæ фæрсы:

– Нартæ, кæм ыстут?

– Мæнæ стæм! – зæгъынц æрдыстытæ.

– Уæ махстæджытæ кæм ысты?

– Ам ыстæм, мах дæр æнамахстæттæ не стæм.

– Æз уæ фæрсын уæ тæккæ тæрæнджынтæй.

– Ам ыстæм, тæрæны тыххæй мах дæр ницы ныууадз-дзыстæм.

– Уагæры уæ кæмæн цал фырты ис?

– Уый мыггаг зоны, – зæгъынц Нартæ.

– Гъемæ мыггагæй мыггаг хуыздæр дæр ваййы.

– Махæн нæхи мыггаг дæр хорз у.

– Кæд афтæ у, уæд зæгъын: хæдзаргай уыл зилдзынæн, алы хæдзар дæр мæ срасыгкæнæд, изæрхуыссæн мын æркæнæд æмæ-иу мæ фарсмæ сылыстæг куыд уа.

– Цавæр сылыстæг?

– Æнæныуæстæ куы уой, уæд хуыздæр, чысыл нуæстыл дæр – разы, кæд уыдон не сты, уæд ыстыр нуæсыл дæр –

разы. Кæд уый дæр нæ уа, уæд та мын аргæ скæнæд мæ фысым.

Нартæ катаякæнынц æмæ загътой:

– Оххай, ай нын тæлммæ рауайдзæни, æнæфыдбылыз нæ баззайдзыстæм. Исты нæ ‘рхъуыды хъæуы.

Иутæ фæрсынц:

– Цы хъуамæ ‘рхъуыдыкæнæм. Нæ сæрæнтæй бынаты ничи мах бон та йын уæвгæ ницы бауыздæни.

Иннæтæ зæгъынц:

– Цæй бафæрсæм æй, раздæр фысым кæмæ ‘ркæндзæни.

Джыркъ-уайыг зæгъы:

– Раздæр фысым рæдаудæр хæдзарæй.

Чидæртæ загътой:

– Уæдæ Уырызмæгтæм цæудзæни.

Сатанамæ дыууæ лæгхъуыны барвыстой Нартæ. Уыдон Сатанайæн зæгъынц:

– Джыркъ-уайыг нæм æрхаудта ‘мæ хæдзаргай фысымфысымкæндзæни ‘мæ фыддзаг фысым ды дæ.

Сатана зæгъы:

– Нартæй авд хистæримæ мæм æрбацæуæд, æз цæттæ дæн.

Нартæ не ‘мбæрстой Сатанайы фæнд æмæ катаякодтой:

– Ай æнæуаджы фидиссагкæндзыстæм, æндæр ницы.

Нартæ равзæрстой сæ нуазæгтæй авд лæджы.

Сатана зæгъы:

– Гъеныр радыгай кæрæдзийы ивут, цæмæй фæрасыг уа.

Нартæ афтæ бакодтой. Фыддзаг иу лæг бацыд, уый куы фæцудыдта, уæд дыггаг бацыд. Афтæ кæрæдзийы ивтой.

Æхсæзæм лæджы рад æрзылд. Æрбадти Джыркъ-уайыджы цур.

Уæд Сатана зæгъы Нарты кæстæртæн:

– Гал мын лалымыстыгъд акæнут.

Кæстæртæ Нарты Сатанайы дзырд сæххæсткодтой. Гал лалымыстыгъд акодтой. Йæ уæлæ йын чуссæр ацарæзтой. Æризæр и, уæдмæ Нарты хистæртæй æвдæм дæр фæрасыг и. Джыркъ-уайыг йæхæдæг дæр хорз нал уыди, срасыг.

Джыркъ-уайыг фæрсы Сатанайы:

– Лыстæн цæттæ у?

– О, цæттæ у!

– Мæ сылыстæг чи у?

– Æз мæхæдæг.

– Уæдæ æрулæфæм.

- Афтæ нæ.
- Цы ма?
- Æххæст мемæ дæр абад.

Джыркъ-уæйыг Сатанайы цур рабадти ‘мæ райдыдтой Сатанайы ‘вæрд карз ронг нуазын. Сатана йæ дзидзиты ‘хсæн ауагъта хæтæл, сагæхтæй зæхмæ ‘рзынди. Бынæй дардта æрхуы аг. Æмæ цы нуазæнтæ иста, уыдон хæтæлы згъордтой уырдаем. Афтæмай Сатана хуыппы хъæстæ дæр йæхи нæ фæкодта, фæлæ Джыркъ-уæйыджы сау расыг ыскодта. Стæй йæ лыстæны ‘рхуыссынкодта, лалымыстыгъд цы гал бакæнынкодта, уым тæвд дон ныккодта ‘мæ йæ уæйыджы фарсмæ нывæрдта. Уæйыг афтæ ‘нхæлдта Сатана у. Æмбисæхсæвы бакъуыры лалым:

- Гъы! Сатайхан, мердаем разил.

Иу хатт нæ разылди, дыггаг хатт дæр, æртыггаг хатт дæр афтæ.

Уæйыг та дзуры:

– Гъе, Сатайхан! Тæвдæй мæ марыс, æмæ мæм де ‘ргом не здахыс.

Нæ та райста дзуапп.

Сатана уыцы рæстæджы згъордта быдыры.

Джыркъ-уæйыг нал фæлæууыди. Рамæсты и ‘мæ лалымы тæн батъæпкодта. Лалым фæкъæртт ис, æмæ уæйыг махсдæттæй бикъмæ басыгъди тæвд донæй. Арсы богъ ма фæкодта, фестæди ‘мæ суры Сатанайы. Сатана дзæвгар адард и. Уæд æй рацæйæйæфта ‘мæ Сатана йæхи хæрз зæронд ус фестынкодта. Джыркъ-уæйыг æй æрбайæфта ‘мæ йæ фæрсы:

- Кæдæм тагъд кæныс, зæронд ус?

– Тагъд куыннæ кæнон. Иу фырты хицау уыдтæн æмæ мын æй Нарты Сатана дысон изæр йе ‘фсæртæй йæ фыртæн æрцауындынккодта Хуры быдыры, – зæгъы Сатана, ныр йæхæдæг – зæронд усы хуызы.

- Ды цæ зоныс?

– Зонын!

– Уæдæ цом мемæ! – Джыркъ-уæйыг фелвæста Сатанайы, зæронд ус æй æнхæлдта, æмæ Хуры быдырма атындыдта.

Нартæ сæ хæтæнæй æрцæйцыдысты ‘мæ сæ фæллад уагътой Хуры быдыры. Сатана цæ базыдта ‘мæ уæйыгмæ дзуры:

- Æгæр тагъд мæ скъæфыс æмæ мæ цæстытæй ницы уынын.

– Дæ фырты ма дын удыгасæй кæд ныййафин.

– Афтæ тагъд йæ уд чи сиса, ахæм гуыр дæр нæу.

- Уæдæ циу?
- Цалынмæ йæм æз нæ бахъарæгкæнон, уæдмæ уый йæ уд нæ сисдзæни. Фæлтау сабырдæр цу.
- Уæйыг йæ цыд фæсабырдæркодта. Уæд Сатанайы хъустыл ауади Нарты хъæр. Сатана та уæйыгмæ дзуры:
- Дæлæ уал доныбыл æрымбæхсæм.
- Цæмæн? – фæрсы уæйыг.
- Цыдæр уынæр мæ хъустæ ахсынц æмæ дын исты куы ракæной.
- Уымæй мын ма тæрс.
- Уæд та мæ цæсгом æрыхсон, ницыуал уынын.
- Æрыхс, æз дæм ам фæлæууон.
- Сатана аивтæй донмæ ‘рызгъордта ‘мæ хъæд-хъæды бæлæсты ‘хсæнты азгъордта, ауыдта Нарты. Бауади мæ Батырадзæн зæгъы:
- Цы фæдæ, ме нæныййаргæ хъæбул?!
- Цы хабар у? – фæрсы Сатанайы Батырадз.
- Æнамонд хабар!
- Зæгъ æй!
- Мæ фæстæ Джыркъ-уæйыг бафтыди ‘мæ мæ мардзæни.
- Ау, æмæ дзы куыд раирвæзтæ?
- Мæхи зæронд ус фестынкодтон æмæ йæ асайдтон, цыма мын ды мæ хъæбулы ‘рцауыгътай æмæ мæ рахаста.
- Кæм и ныр?
- Доны фаллаг фарс, æнхъæлмæ мæм кæсы.
- Батырадз разгъордта ‘мæ уæйыджы ауыдта. Дзуры йæм:
- Гъе, уæртæ хæрæг! Ды кæй мады сурсы?
- Джыркъ-уæйыг къуырма уыд æмæ йæ нæ бамбæрста. Батырадз æм дыгтаг хъæр бакодта, уæддæр нæ фехъуыста. Уæд ыл ысхъæркодта. Уæйыг æм фæкасти. Хæцынтæ систой, мыхъхъытæ ‘мæ гуыппытæ райдыдтой кæрæдзийы. Бæлæстæ æд уидæгтæ рæдывтой æмæ цæ кæрæдзийыл цавтой. Стыр хъæдбæлæстæ схъисгай ызгъæлдысты сæ къæхты бынмæ.
- Батырадз ыстæвди. Иннæ Нарта дæр Джыркъ-уæйыджы фæтгæй æхстой, цавтой йæ сæ кæрдтæй æмæ йæ тыхсынкодтой. Батырадз æмæ уæйыг хæцгæ-хæцын донырæм æрцыдысты. Уым дуртæй хостой кæрæдзийы, ници цæ сæсти. Батырадз доны гуылыты балæгæрста барæй, куы та хуыдым ныххуыпласы, афтæмæй йæ тæвд саста. Уæйыг тынг ыстыхсти, ‘цудын райдыдта. Уæд æй Батырадз æрфæлдæхта, ‘мæ йæм Джыркъ-уæйыг дзуры:

- Марыс мæ!
- Марын дæ!
- Уæдæ мæм иу ныхасмæ байхъус.
- Дзур, цы дæ фæнды? Зæгъ æй!
- Мæн ку’ амарай, уæд мын мæ хурх ралыгкæн, æндæр ницы.
- Хорз, – зæгъы Батырадз.

Батырадз уæйыджы амардта, стæй йын йæ хурх ныллыгкодта ‘мæ йын йæ сæр аппæрста зæхмæ. Сæры къуыдыр ратылди ‘мæ Æргъæныбыдырмæ тæхгæтылд акодта. Джыркъуæйыгæн ахæм ус уыди ‘мæ йæ дæндæгтæй дуртæ ‘ууылдта. Ус базыдта йæ лæджы сæфт. Сау богъ ныккодта ‘мæ райста йæ лæджы гæртæ. Расырдта Нарты. Ус йæ лæджы сæры тугвæдыл разгъоры ‘мæ ‘рбайæфта Нарты.

Сатана дзуры:

- Ай цы у, цы уыдзæни?

Нартæ йæм фæкастысты ‘мæ йæм дзурынц:

- Цы дæ, цавæр дæ? Дæ фæджиты рыджы бын нæ цы кæны?
- Æ, сау хуытæ – Нарт. Сымах кæй лæджы амардтат?

Ус йæ лæджы цилхъ ныззылдта, фæлæ йæ Батырадз й’ арцæй раст дыууæ дихы фæдзæнгæлкодта. Уæд ус хæлиу алаууыди ‘мæ зæгъы:

- Мæн дæр амарут!

Нартæ загътой:

- Мах сылгоймаджы тугмæ нæ марæм.

– Уæдæ уæ фæстаг æлгъыстаг фæуæд, уæ хуыздæртæ искай къухæй куыд сæфой. Уæ номыл уæ мыггаг аскъуыйæд!

Уыйадыл ус аздæхти.

Æцæгдæр Нарты уыцы усы ‘лгъыст байæфта: Хæмыцы Сауайнæг æлдар амардта, Батырадзы – Хуыцау, Сосланы та – Балцæджы цалх. Нартæй ма чи баззади, уыдон дæр мыггагыскъуыд акодтой æмæ сæ кой дæр байсæфти. Æрмæст ма сæ ном у хъуыст, сæ кад дæр.

Уыдзæн ма...

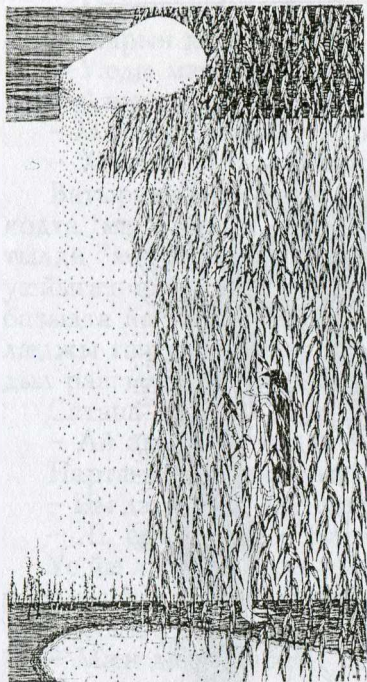

«МАХ ДУДЖЫ» РАВДЫСТ

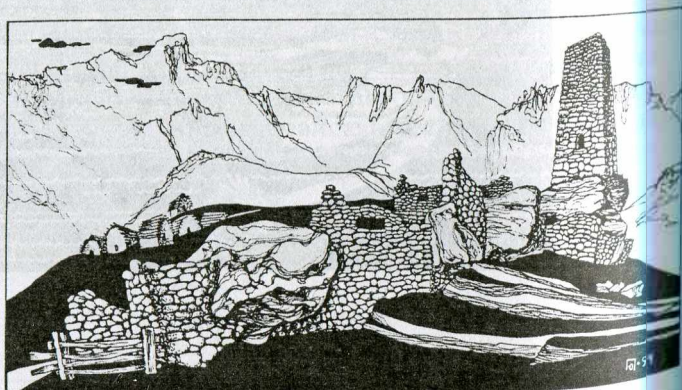

Дидинхутæ давæг.

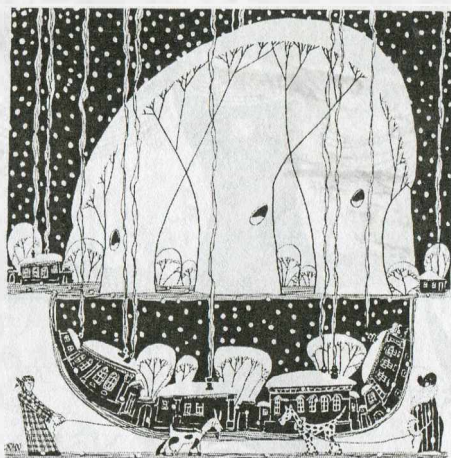
На равдысты фендзыстут нывгæнаг
Побережный Юрий куыстытæ.

Ацы сардыгон къæвдатæ...

Рагон мæсыг. Фыйгадон.

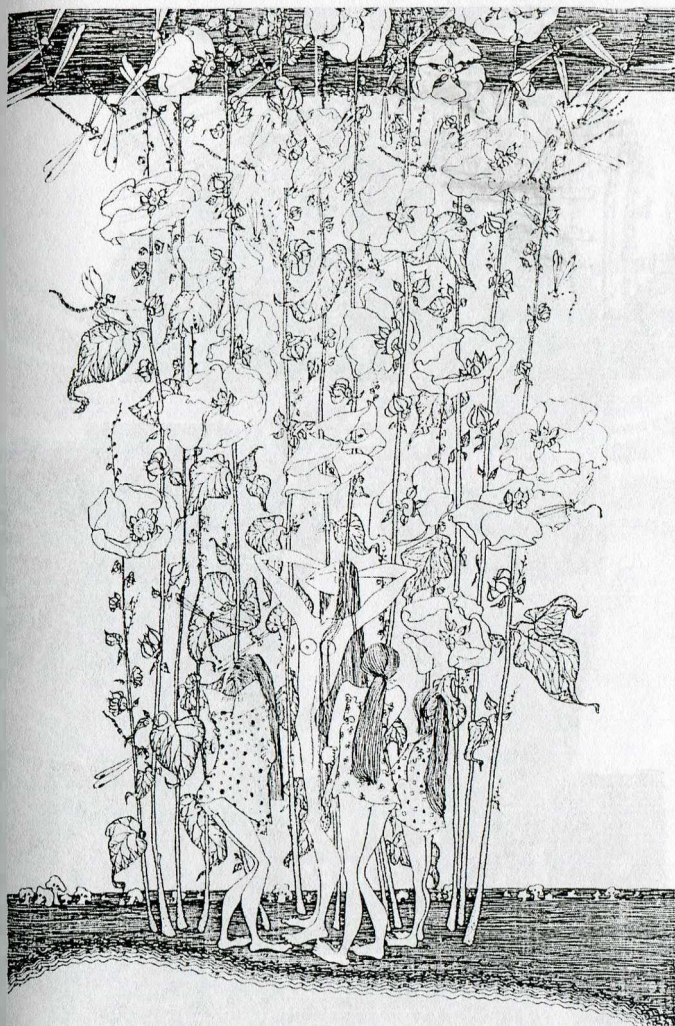
Фыццаг бакастæй.

Аргъау-биргъау...

Нәл гәдыйы цард.

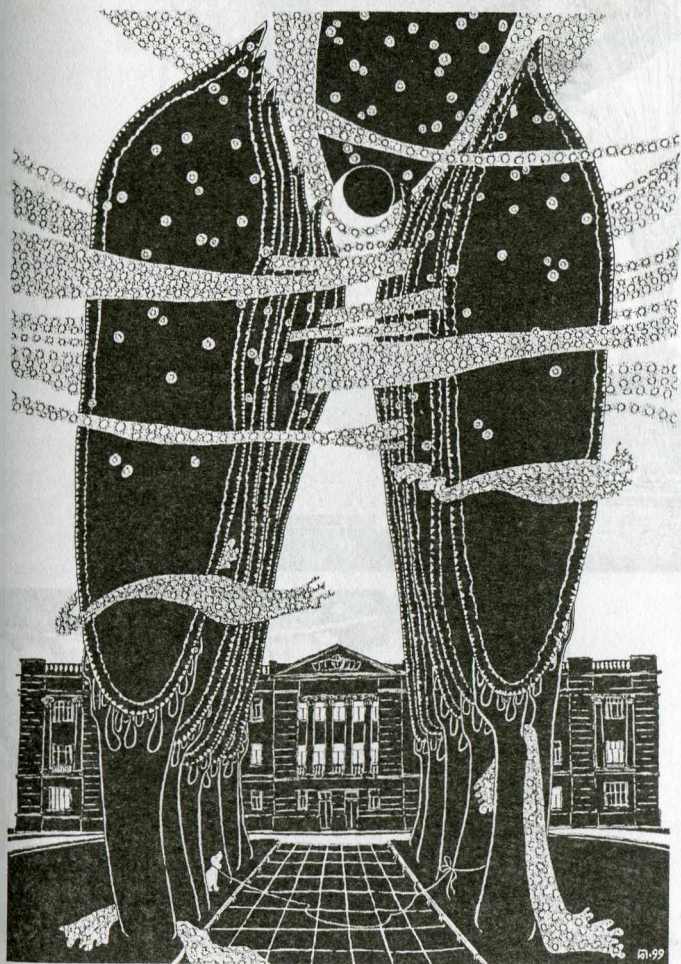
Цъырцъыраг.

Хохаг ныв.

Доньчызг.

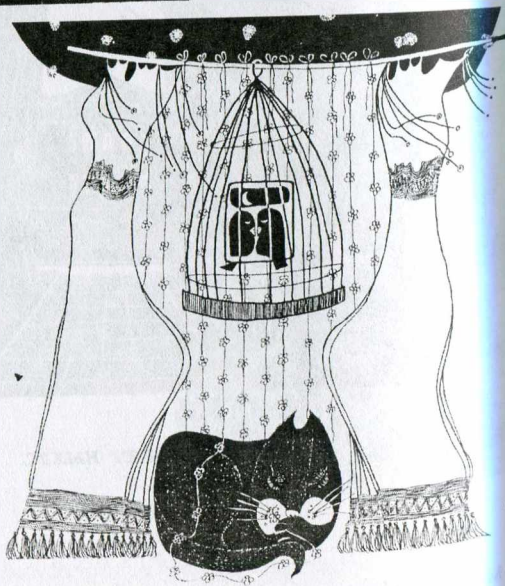

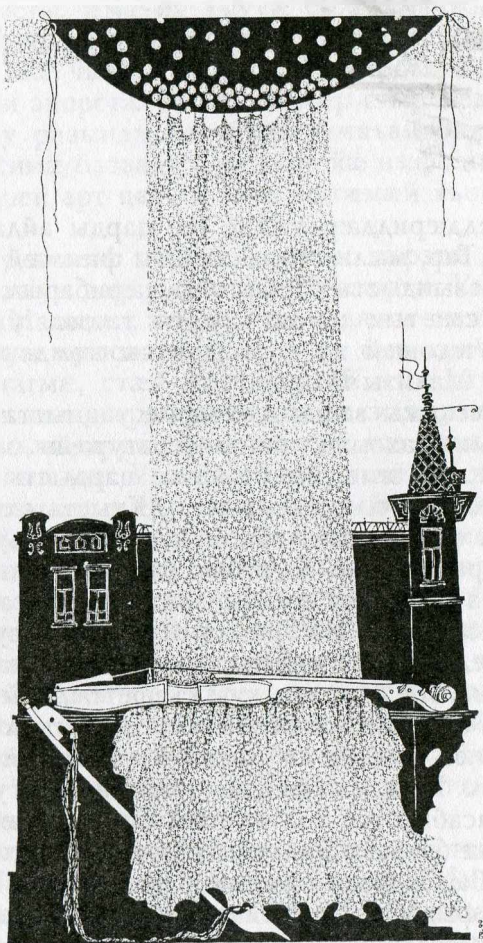
Ахсэв. Сусэг ныхас.

Заронд сахары фынтæ.

Æхсæв амæ къалати.

Зарæг аскъуыд æрдæгыл.

МЫСИНÆТÆ

АБЕТЫ-МАГКОТЫ Лизæ

РÆСТÆДЖЫ ФÆЛМÆЙ

Рæстæг кæддæриддæр уыдис нæ царды айдæн, нæ удты тархонганæг. Тар, мылазон рæстæджы фæлмæй рухс дунейы ардзæстмæ разындысты Ирыстоны сæрибарыл, йæ фарныл æмæ йæ хъысмæтыл цырагъау чи тадис, уыдоны рухс фæлгонцтæ. Уыдонæй иу у Ирыстоны номдзыд поэт æмæ ахсæны кусæг Малиты Георги.

Уый цы диссаджы зæрдæмæхъаргæ уацмыстæ сфæлдыста, уыдон стыр бынат ахсынц ирон литературæйы.

Малиты Георги æмæ йæ бинонтæ цардысты нæ фарсма Дыгуры районы Мустыздæхы хъæуы. Куыста ахуыргæнагæй. Æз уæд чысыл чызг уыдтæн, фæлæ йæ хорз бахъуыды кодтон. Уæздан, асæй рæстæмбис. Къуыбыр рихиты бынæй зындис йæ рæвдаугæ æнгас, йæ аив мидбылхудт адæймагæн лæвæрдта цавæрдæр стыр ныфс. Нæ рæзты-иу йæ чингуытимæ куы сцæйцыдис, уæд-иу мах, сабиты, æнæбарæвдаугæ нæ фæцис. Куы-иу нын æнгузтæ авæрдта, куы къафеттæ, куы фæткъуытæ. Иу уалдзыгон бон мах, сывæллæттæ, уынджы хъазыдыстæм, æмæ æз ахаудтæн æмæ мæхи ныццавтон. Кæугæйæ мæ æрбай-йæфта Георги. Куы мæ федта, уæд йæ чингуыты хызын æрæвæрдта, басабыр мæ кодта, стæй мæ йæ хъæбысмæ систа æмæ мæ сæхимæ бахаста. Уым мын адджын гуылтæ радта, стæй мæ йе 'мкъай Зæрæдайæн нæхимæ рарвыста.

Георги мæ фыд Сослæнбегимæ хæларæй цардис. Арæх-иу ныхас кодтой уæды цардарæзтыл, арæх-иу кастис йæ ног æмдзæвгæтæ дæр. Ныр дæр ма йæ диссаджы зæллангæнгæ хъæлæс арæх ауайы мæ хъустыл. О, бирæ рæсугъд бæллицтæ йæм уыдис, фæлæ йæ фыд-зæрдæ, лыскъуд адæймаг бабын кодта, атауыс ыл кодта. Æмæ бацис æвирхъау, мылазон дуджы амæддаг рæстзæрдæйæ. Баззадысты сидзæртæй йæ чысыл сабитæ. Цы бон æй æрцахстой, уыцы бон мæ фыд Сослæнбе-

гыл цыма судзаггаг мард æрцыд, уыйау уыдис æрхæндæг, ма-
дзура. Мæ мад та кодта сусæг хъарджытæ. Георгийы æмкъай
Зæрæдайæн мæ мад ныфсытæ æвæрдта, фæлæ йыл йæ цæссыгтæ
комдзог цыдысты, æмæ-иу дыууæ сылгоймаджы фæкуыдтой.
Мах, сабитæ, та сæм кастыстæм æнкъардæй, нæ хъазын-иу
ныууагътам. Мæ чысыл хо Ирæ-иу тарстхуызæй мæ мады
хъæбысы йæхи анорста. Фæлæ уæддæр стыр лæджыхъæд æмæ
æхсары хицау разынди Георгийы æмкъай Зæрæда. Кæд йе
'нахъом сабитимæ баззадис, уæддæр йæ ныфс нæ фæцудыдта,
куыста, йæ удæй арт цагъта æмæ афтæмæй хъомыл кодта йæ
хъæбулты.

Адæм иухуызон не сты, се 'хсæн ис хæрзтæ дæр, æвзæртæ
дæр. О, мах хъæуы дæр уыдис ахæм æвзæртæ. Уыдон иудадзыг
фидис кодтой Малитæн, хуыдтой сæ «адæмы знаджы бинонтæ».
Быдыры-иу куы куыстой, уæддæр-иу сын сихор лæвæрдтой
æппæты фæстагмæ, стæй мæстджынай æмæ схуыстæй. Æмæ
рыстысты сæ чысыл зæрдæтæ Георгийы сидзæртæн. Мæ цæсты-
тыл уайы, куыд мадзура уыдысты, уый, нæ уæндыдысты сыхаг
сабитимæ хъазын дæр. Уымæн æмæ-иу исчи Малиты сывæллæт-
тимæ куы хъазыдис, уæд-иу сын сæ ныййарджытæ тызмæгæй
дзырдтой: «Адæмы знаджы сабитимæ уæ куыннæуал фенон
хъазгæ!» Уыдон дæр-иу ныгъуылдтытæгæнгæ, уавæр не
'мбаргæйæ, кæуындзастæй ацыдысты сæ ныййарджытимæ.
Уымæн æмæ тарстысты нымудзынай. Сыхаг сыхагыл не 'ууæn-
дыд — уыцы æвирхъау æнæууæнкæдзинад афтæ тыхджын уыд,
æмæ алы адæймаджы дæр дардта æгомыг хъадаманты.

Æртынаæм азтæ уыдысты æбуалгъ æмæ тугæйдзаг. Æмæ нæ
мæгуыр Ирыстонæй тынг бирæ бахаудта адæймагыссæн куы-
ройы фыдты 'хсæн. Цыма ныл Хуыцау рахатт, уыйау нæ йæ
быны цъист кодта рæстæджы цалх.

Кæмæн цы кодта Георги? Хуымæтæг, рæстзæрдæ адæймаг
куы уыдис. Цæмæн ын аскъуыдтой йæ цард? Цæмæн ын бамыр
кодтой йæ диссаджы поэतिकон хъæлæс? Сау хæлæг, хæрам æмæ
фыдæх мæлæтимæ лæууыдысты нæ фарсмæ æмæ ныхъуырджой
Георгийы хуызæн рæстаг удты. Фæлæ рæстæг цæуы, ивы. Ма-
литы Георгийы стъалы тæмæнкалгæ сæрттивта Ирыстоны ар-
вил. Даутæ æмæ йыл тугтæ чи мысыд, уыцы лæгмартæ та ныб-
бырыдысты сæ ницæйаг хъузджы æмæ рохуаты æрвыстой сæ
æнæбары бонтæ. Ахауди цардæфхæрд бинонты рагъай «адæ-
мы знаджы бинонты» ном. Байрæзтысты Георгийы цот, йæ

уарзон хъэбултæ. Сæ мад Зæрадайы фæлмаст цæсгомыл ахъ-
азыд æрхæндæг мидбылхудт. Барухс йæ фæллад зæрдæ ный-
йарæгæн. Йæ хъэбултæ рацыдысты уæздан, хæдæфсарм æмæ
куыстуарзаг. Сахуыр кодтой. Чи сæ дохтыр у, чи бухгалтер,
æрмæст йæ кæстæр фырт Васо ацыд йæ фыды фæндагыл, рав-
зæрста литературон куыст, у дзырдадзæугæ Ирыстоны. Йæ иу
æмдзæвгæйы афтæ фыссы:

Ныххатыр мын кæнут,

Зæгъгæ,

Бæргæ лæгъстæ кодтон, —

Никæмæ бахъардта

Мæ тæригъæд.

Мæ хъæрма

Мæ фыд иунæгæй

Ратахт фæдисы

Мæрдты бæстæй.

Æмæ æрцауы Георги фæдисы æмæ тыхсты рæстæг, фæ-
гæй нæ барæвдыдта, фыды узæлд кæуыл нæ бакодта, уыцы
уарзон хъэбултæм, йæ магуыр æмæ æфхæрд Ирыстонмæ, Ды-
гургоммæ. Æмæ разыны йæ рух сурæт рæстæджы фæлмæй
æрхæндæгæй æмæ зæдау сыгъдæгæй.

АРВИСТОН

ТӘНДЗӘСГОМ ЛЕРМОНТОВ

Советон Цәдисы заман газет «Известия»-йы редакцийы сарәзтой әмбырд, цавәр чингуытә уадзын әмбәлы, уый тыххәй.

Иу рауагъдады директоры фәрсынц:

— Семен Кирсановы әмдзәвгәтә алы аз дәр хицән әмбырдгәндтәй мыхуыр кәнут, фәлә Лермонтовы та нә уадзут. Уый куыд әмбаргә у?

— Ә-ә-ә... Кирсанов нәм цәуы әмә цәуы, нә хъуырма нә скәны... Фәлә ацы Лермонтов чи у, уый та нә цәсты кәронәй дәр никуы фәдтам. Әвәццәгән, курдиатджын у, уыдон та тәндзәсгом вәййынц...

БЕРНАРД ШОУЫ НЫХӘСТӘЙ

... Әз иннә адәмәй уымәй хицән кәнын, әмә, иннәтә зылын кәм вәййынц, уым әз раст разынын. Исчи мемә сразы ис, зәгъгә, уәд та мәхи иуварс айсын, нырхәндәг вәййын.

... Цымыдисы мә цы 'фтауы? Хъуыды кәнын цәуыл нә фәтчы, ууыл дәр зәрдиагәй хъуыды кәнын — цәхгәрмәдзу дән.

... Мәхи әнәвдәлон хъуыддагхуыз скодтон, зәгъгә, афтә мыл адәм худын райдайынц, әз та сәм мәстәй фәхәлын. Фәлә әз куы фәхудын, хынджыләг куы фәскъарын, уәд та мын сә худтә сисынц, сә сәртәй мын нылләг фәкувынц. Уәлдай тынгдәр та сәм уәд смәсты вәййын.

... Дунейы сконд рагәй дәр цәмән ахәм у, цәмән: ху-дынмә зәрдәргъәвд чи у әмә чи арәхсы, уымә әхца нәй, әхца кәмә ис, уый та худын нә зоны.

... Исчи дын цы хорзы бацәуы, ды йын комкоммә уый ма ракән: чи зоны, әмә уымән та йәхицән йә зәрдәмә әндәр хәртә цәуынц.

... Цыдæриддæр дын знæгтæ ис, уыдон иууылдæр дæ размæ куы лæууой, уæд цин кæн: æгайтма дзы дæ чъылдыммæ ничи æрæмбæхст — ахæмæй æдас ма у!

... Худæджы ныхас рæстырдæм æмбарын Хуыцауы миниуæг кæй у, уый уæ рох ма уæд.

... Цæмæй дæ мæстджын адæм ма 'рцауындзын кæной, уый охыл сæ схудын кæн.

... Йæ бон кæмæн у, уый йæхæдæг фыссы; йæхæдæг чи нæ арæхсы, уый та иннæты ахуыр кæны.

... Хъæлдзæг хабæрттæгæнæгæй ахсджиагдæр дзурæг нæй!

... Хуыздæр зонд уын цы бацæмонин, уый ахæм у: макæй зондмæ хъусут, суанг мæнæ мæнмæ дæр.

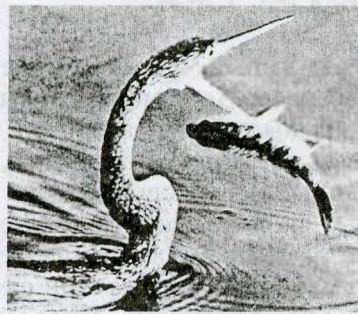
КАЛМКЪУБАЛ

Цынаæ цæраггой ис, æвæдза, зæххыл, цына! Ацы цъиуы хонынц калмкъубал, цæры æнусон тæвд бæстæты донмæ æввахс. Ленкгæнæг у, ноджы æнахуыр хуызы — йæ гуыр дæлдон ваййы, йæ къубал та мæнæ перископау доны уæлцъар фæдары æмæ алырдæм фæлгæсы.

Куыддæр йæ амæддаг кæсаджы ауыны, афтæ йыл йæхи андзары æмæ дзы йæ цыргъ бырынкъ фатау ныссадзы. Уынд æмæ кондæй рæсугъд у, уыйадыл æй бынæттон цæрджытæ армахуыр скæнынц, хæдзарыдаргæ. Иннæ мæргъты æхсæн ын кад æмæ рад ис — йæ хъама бырынчъы ахæсты никæй фæнды бахауын.

Иннæ диссаджы денджызон мæргътæ та фрегаттæ сты. Уыдон кæсагахсæг не сты, нæ арæхсынц. Уый хыгъд тынг хин æмæ кæлæн сты. Фæрсæй-фæрстæм цæрынц

баклантимæ, дæсны кæсагахсджытимæ. Баклан цы кæсæгтæ арцахсы, — йæ лæппынты холы, уыдон фæдары йæ хъæлæсы дзæкъулгонды. Тæхгæ-тæхыны йын фрегаттæй иу йæ къæдзилы сис цæхгæр раивазы, æмæ уый куыддæр йæ дзых фегом ласы, уый цы кусыс, зæгъгæ, афтæ йын иннæ фрегат йæ хъæлæсæй иу кæсаг сыскъæфы æмæ йæ сæхи лæппынтыл сæмбæлын кæны — афтæ сæ кæйдæр комы комдзагæй схæссынц.

ÆРЧЫЦЫДТА... 19 АЗЫ ФÆСТÆ

Америчы штат Арканзасы чысыл горæт Маунет-Вьюйы 'рцыд ацы диссаджы цау. Цæвиттон, æртæ æмбалæй рог уæзæгтæ ласæн машинæйы куыд фæцæйтахтысты, афтæ хидæй асхъиудтой. Сæ иу дзыхъмард фæцис, иннæ уалæнгай цæфтæ, æртыккаг — Терри Уоллисæн та йæ бæрзæй асаст. Ногусджын, йæ чызгыл нымадæй цалдæр мæйы сæххæст.

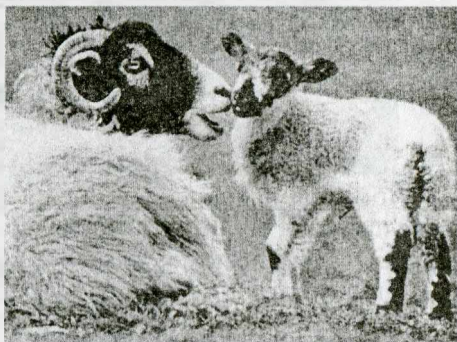
Нудæс азы дæргъы сæрмагонд рынчындоны мардау хуыссыд. Уалынды дын цы бон бахауд фыдбылызы, уыцы тæккæ бон йæхи куы 'рæмбарид, æрчыцыдта. Раздæр цыдæртæ дзырдта, сæнттæ цæгъдæгау, стæй йæ мады ном загъта.

Усджын кæй уыд, чызг ын кæй ис, уый дзы ферох. Ныр æй нудæсаздыдæй федта, бацин ыл кодта. Йæ бинойнаг йæ зæрдыл нал æрлæууыд — чи зоны, æндæр горæтмæ кæй алыгъд, æмæ йæ кæй нукуы бабæрæг кодта, ног лæг кæй ссардта, уый тыххæй.

НАРДЫ НЫХМÆ — ФИУ

Алцæмæн дæр йæ хос йæхи мидæг ис, зæгъгæ, та уыцы хатдзæг раст разынд. Фырнæрдæй стыр тухитæ чи каны, ахæм адæм сбирæ сты. Хъуыддаджы дæснытæ алы мадзæлттæ агурынц, цæмæй адæймаг æгæр нард ма кæна, уый тыххæй, фæлæ ницы ахæм ахадгæ хос æфты сæ къухы.

Уалынды дын Лондоны ахуыргæндтæ се 'ргом уæрыччытæм куы аздахиккой. Ногзад уæрыччы фыды ис бур фиуы танæг фæлтæр — иуæй йæ уазалæй хъахъхъæны, иннæмæй та йæ æгæр нард суæвынæй хизы. Мыстытæ, уырытæ æмæ æндæр ахæм цæрагойты буары уыцы фиу баззайы цæргæцæрæнбонты, уæрыкк æмæ сывæллоны мидæг та уайтагъд атайы, урс фиу свæййы — нард кæнынæн агургæ æмæ æнæаргæ фæрæз.

Лондойнаг ахуыргæндтæ ссардтой урс фиуæй фæстæмæ бур

фиу кæныны мадзал. Уый фæрцы-иу адæм сæхи снывыл кæндзысты, бирæ бæстæты фосдарджыты уарыччытæ та милуангæйттæй нал цагъды кæндзысты зымæгон хъызт бонты.

МЫГГАГЫСКЪУЫДÆЙ ТАС

Пыл у царæгойты домбайдæр, Африкæ æмæ Индийы тыгъд быдыртæ æмæ хъæдты фидауц. Фæлæ йæ зайæгхал æнæрынцойæ æнæхъан 16 сахаты дæргъы хæрын хъæуы æрвилбон дæр, стæй та дон нуазын. Фынай та цыппар сахаты йеддæмæ нæ кæны.

Абон Африкæйы сæрмагонд фæдзæхст бынатты цæры 300 мин пылы. Æмæ айдагъ уыдоны фаг дæр цас æмæ цас хъæуы цъæххал, цъæхсыф зайæгойтæ!

Иннæрдыгæй адæмы нымæц дæр цæстуынгæ рæзы, æмæ сæ фылдæрæй-фылдæр хъæуы зæххытæ хуымгæндæн. Уый охыл судзынц хъæдтæ, сфæлдахынц кæрдæгджын хизæнуæттæ — пылты царæн бæстæ.

Цы чындæуа, куд чындæуа?.. Ахуыргæндтæ стыр зардæрисгæйæ загъынц: пылтæн нæй æнæ куынаггæнгæ, науæд сын мыггагыскъуыдæй тас у. Æцæг сæ цагъдын хъæуы наукон бындурыл, æвзаргæйæ. Æгъатырæй сæ чи мары сæ зы-

наргъ ссырты тыххæй, уыдон та сæ цыфыддæр знæгтæ сты — тæригъæд сæ никæмæн зонынц...

Хъæддаг уаварты, æрдзон æууæлты сæ чи цæры æвагæсæгæй, уыдоны 'хсан та, къамы кæй уынаем, ахæм пылрæгъæуттæ нал ис.

ФÆСТАУÆРЦГÆНÆГ

Лæг рæстæгæй-рæстæгмæ йæ уаты рухс ахуыссын кæны, стæй та йæ уайтагъд фæстæмæ ссудзы.

— Цы кусыс, цы, уæртæ лæг? — фæрсы йæ ус.

— Чиныджы кæсын.

— Æз дæ, рухс цæмæн ахуыссын кæныс, зæгъгæ, фæрсын.

— Фæстауæрц æй кæнын: цалынмæ чиныджы сыф иннардæм фæфалдахын, уæдмæ рухс дзæгъæл сыгъд цæмæн кæна!

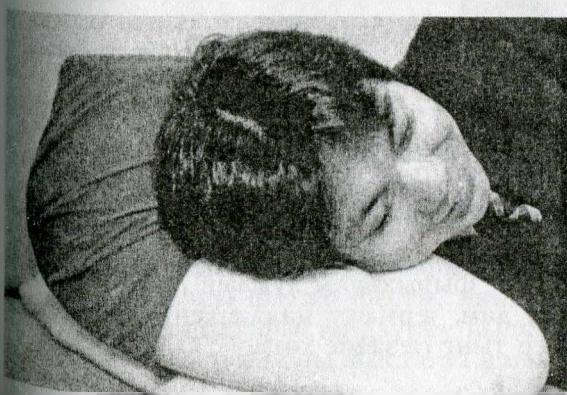
НОГ ХЪÆБУЛ — МÆЙЫ ФÆСТÆ

Æцæг диссагæн хæссинаг хабар æрцыд фарон декабры Руминийы: Марицикæ Тескуйæн лæппу райгуыр, авдмæйдзыд. Уый ницы диссаг у, фæлæ Марицикæ фаззæттæм æнхъæлмæ каст. Дохтыртæ йын загътой:

— Ма тæрс, иннæ лæппу дын йæ тæккæ афоныл фæзындзæн — уый дæ дыккаг зæнæгдоны рæзы!

Дунейы мидæг ма иу цалдæр сылгоймаджы уыди дыгай зæнæгдонджытæ.

АЦЫ ЯПОЙНÆГТÆ, АЦЫ!

Цы та æрхъуыды кодтой: сæрмагонд базтæ æнæус лæгтæн. Стæй сæ æнæлæг сылгоймагтæ дæр рохуаты нæ базадысты.

Магуыр у, йæ хæдзары артгæнæг æмæ къæбæргæнæг цы лæгæн нæй, уый — дæ узал сынтæ-

джы та батул амæ æхсæв бонмæ рафт-бафт кæн, уымæн амæ дæм хуыссæг æмгарон нæ цауы. Фæлæ ныр!

Ныр дæ сæры бын, япойнагтæ цы баз æрхъуыды кодтой — сылгоймаджы фæлмæн уарджыты хуызæн, — уый, амæ адджын фынæй бауыздына. Сылгоймагты баз та у нæлгоймаджы домбай уæхсчы нывтыл карст.

КЪАДДÆР ХÆР ÆМÆ ФЫЛДÆР ФÆЦÆРАЙ

Калифорнийы университеты наукон кусджытæ куыд сбæлвырд кодтой, афтæмæй, дам, цæрагойтæ къаддæр хæрын куы райдайынц, уæд се 'нæниздзинад хъахъхъанæг генты тыхтыл зынгæ бафты. Уыйхыгъд зианхæссæг генты хъару та сæттын райдайы.

Уæдæ карз нозт та адæймæджы рагфыдæл маймули дæр нæ уарзы, фæлтау дон хъуырæй æнцъухдзæн — уæхæдæг ай уынут.

ФАЗЗÆТТÆН — ФАЗЗÆТТÆ

Фаззон хотæ Эшли амæ Андреа Спринкстæ иу бон смой кодтой. Фараст мæйы рауад, амæ сæ дыууæйæн дæр уыцы иу бон фаззæттæ райгуырд — фырыхулы хуызæн лæппутæ.

Милуан фаззæттæй, дам, æрмæст цалдæрæн рауайы сæ хъуыддаг афтæ, уый дæр тынг гæзæмæ хатт.

КÆМÆН ЦЫ НÆ ФИДАУЫ...

Иуахæмы Чехословакийы хицауад сфæнд кодта денджызон флоты министрад саразын. Фидистгæнагау сæ Советон Цæдисы минæвар фæрсы:

— Денджызæн уæм йæ кой дæр куы нæ ис, уæд уæ ахæм министрад кæцырдæм бахъуыд?

— Æниу сымах культурайы министрад цæмæн хъæуы? — фæцарахст æм чидæр.

ДИДИНДЖЫТÆЙ ФЕЛХЫСКЪ

Фæлдахгæзонд компартийы уынаффæмæ гæстæ Сталины мавзолейæ куы федде кодтой æмæ йæ иуварс сусæгæй куы баныгæдтой, уæд ын йæ ингæныл дидинджыты баст ахæм ныхæстимæ сæвардæуыд: «Посмертно репрессированному от посмертно реабилитированных».

САХАТМÆ МИЛУАН ДОЛЛÆРЫ

Фылдæр адæм мамæлайы къæбæрæй кæм ирвæзынц, уыцы Уæрæсейы иннæтæ та сæ фырхъалæй, цы ма акæной, уый нал зонынц. Цыппурсы æхсæв иу къордæй бамбырд сты Мæскуы-йы фæсвæд рестораны æмæ сæхи ирхæфсыны охыл æрбахуыдтой австралийаг зарæггæнæг чызг Кайли Миноугы.

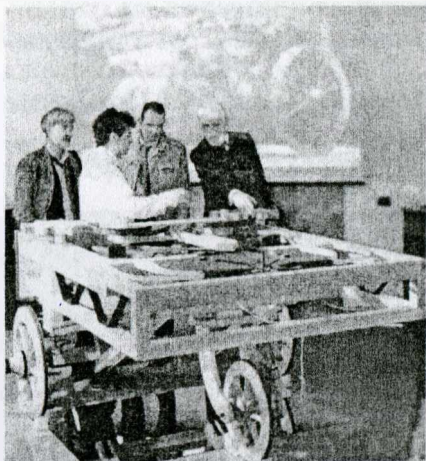
Æнæхъæн сахат сын фæзарыд ацы булæмæргъ. Рамбырд ын кодтой 600 мин фунты стерлинджы — уыдон сты милуан доллæры бæрц. Уæдæ, ахæм у, коммунизмæ нæ чи кæны, уыдонны «рыночная экономика» дзырд рыночныйæн йæ бындур «рын» у, æвæццагæн...

ÆНÆ ФÆТÆГ — СÆРГОЙ

Ахуыргæндтæ куыд сбæлвырд кодтой, афтæмæй денджызы зондджындæр царджытæ — дельфинтæн дæр фæтæгтæ ис. Англисаг эколог Дэвид Люссо къорд азы йæ цæст дардта Ног Зеландийы былгæрон 62 дельфины цардмæ. Уалынджы дзы дыууæ дельфины цыдæр фесты, иннæтæ сæхицæн бынат нал ардтой, æвæгæсæг фысты дзугæу ныппырх сты.

Дыууæ — æртæ боны фæстæ та æмбырдæй ленчытæ кодтой — фæстæмæ 62 уыдысты.

АНУСОН КУРДИАТ

Йæ курдиат æнусты сæрты кæмæн цæуы уæлахиздзауæй, уыдоны сæргъы, æвæццæгæн, Леонардо да Винчи лæууы.

Æрæджыйы онг дæр ма афтæ нымадæуыд, цыма фыццаг хæдтулгæ уæрдон француз инженер Мурдок скодта — уый уыд XVII æнусы æстайæм азты райдиан. Автомобильты арæзтад, дам, уæд райдыдта.

Фæлæ уый раст нæу: Флоренцийы музейы ацы бонты адæмы зонгæ кæнынц, инженертæ Леонардойы нывтæм гæсгæ цы хæдтулгæ скодтой,

уыимæ — згъоры алыхуызон хъандзалты фæрцы. XV æнусы ахæм уæрдæттæ дисы 'фтыдтой Флоренцийы цæрджыты.

ЧЫРЫСТИЙЫ ЦÆСТЫТÆ

Компьютерон техникайы бон диссæгтæ бавæййы. Уырнæг адæмы цæсты тынг цытджын у, Турины плащаницæ кæй хонынц, уый — Чырыстийы, дам, дзуарæй куы æристой, уæд æй уыцы кæттæджы батыхтой, æмæ йæ хуызист ууыл баззад мыггагмæ.

Ныр уыцы хуызист компьютеры бар бакодтой, уый Чырыстийы цард фæстæрдæм «æрзылдта» — йæ лæппуйы бонтæм.

— Æвзонг Йесо тынгдæр арияджы хуызæн рауад, дзуттаджы æнгæс къаддæр у, — зæгъы Принстоны теологон семинары профессор Джеймс Чальзворт. — У бурхил æмæ цъæхдзаст.

Фæлæ æппæт экспертты нæ уырны, Чырыстийæн æцæг ахæм цæстытæ уыдаид, уый.

ÆФСАРМ ТА ДЗЫ ИУМÆ РАЗЫНД

Уыд ахæм советон фыссæг æмæ литературон критик — Маркус Чарный. Мидхæсты æмæ Фыдыбæстæйы Стыр хæсты хъазуатонæй хæцæг. Фæлæ та уымæ дæр цыдæр азым ссардæуыд æмæ йæ срепрессии кодтой, ноджы Фадеевы зæрдиаг æххуысæй. Сталины мæлæты фæстæ Маркус куы ссæрибар, уæд фысджыты Цæдисмæ бацыд æмæ кæйдæр хъæрæй фæрсы:

— Ам Владыкин (ома Фадеев) кæм бады?

Фадеев æй йæ хъæлæсæй базыдта æмæ бауадзыгау. Фæстæдæр йæхи куы амардта, уæд Маркус афтæ бакодта:

— Дзырдхæссæг бирæтæ уыдысты, йæхи та дзы æрмæст уый фехста...

ФИППАИНАГÆН ФИППАИНАГ

«Мах дуджы» 2004 азы 8 номыры Гæбæраты Никъала нымыхуыр кодта фиппаинаг Боциты Алыксандры уац «Урсдоны æрдз ын — поэзийы бæстæ»-йы тыххæй. Никъалайæн цыма йæхи дæр нæ фæнды, фæлæ йын æндæр амал нæй, уыйау иттæг уæзданæй дуртæ æппары урсдойнаг поэт æмæ Боциты Алыксандры цæхæрадæттæм, цы æмдзæвгæйы кой цæуы, уым дурвæткъуы æмæ цым стыр бæлæсты онг кæй «сырæзтысты», уый тыххæй. Махмæ зайы сау, сырх æмæ тарсырх (уырыссагау кровяно-красный) дурвæткъуытæ. Сæ дидинджытæ æмæ гагата зæрдæйы нистæн сты æвдадзы хос, уæлдайдæр, тарсырх чи у, уый.

Арвыкомы Бæрзæфцæджы фале дурвæткъуытæ сты лæджы бæрзæндæн, Бæлтайæ гыццыл уæлдæр та — уыдонæй 2 — 3 хатты стырдæр. Хъобаны сæмбæлæн ис, йæ бæрзæнд 5 метрæй фылдæр кæмæн у, ахæм бæлæстыл. Фæлæ Дзуарыхъæуæй Фыййаджыбылы астæу Фыййагоны былтыл зайыңц стыр бæлæстæ, цалдæргай лæгтæн схизæн кæмæ ис, ахæмтæ. Джызæлы, Зæмджын цы быдыртæ хоныңц, уым та уыгæрдæны астæу зайы, æмдзæвгæйы цы бæласы кой ис, уый халдих — стыр сырх дурвæткъуы бæлас. Совхозы кусджытæ йын йæ быны сарæзтой улафæн бынат, æвæрд дзы ис фынг æмæ бандæттæ. Йæ сæрмауыцы иумæ схизæн ис 15 лæгæй фылдæрæн. Уæдæ Урсдоны Сылтаныхъы быдырты иу ахæм бæлас куыннæ разындзæн?

Афтæ цымы хабар дæр: хъæды чи ис, уыдон асæй сты цалдæр хатты къаддæр, хъæуы чи вæййы, уыдонæй. Сæ гагата тонынмæ

схизын хъæуы сæ сæрма. Ис культурон цым дæр: йæ гагатаæ балы гагатай — стырдæр.

Æмæ ма ноджы иу фиппаинаг. Æз æвзаджы дæсны нæ дæн, фæлæ сәрмагонд литературон терминологийы кой куынаæ кæнаæм, уæд дзургæ-дзурын дурвæткъуыйы къутæр кæнæ къудзи ничи фæдзуры, фæлæ фæзæгъынц: дурвæткъуы бæлас, цым бæлас æмæ а. д.

Иу адæймагæн алцы зонæн нæй, æмæ уый азарæй раст лæг арæх азымы бахауы æнахосæй. Зæгъæм, Æлдаттаты Виктор ай-размæ «Мах дуджы» цæстмæдарæн бакодта Олисаты Владимирæн, йæ чиныджы футæг уырыссагау «лебеда» кæй хоны, уый тыххæй. Афтамæй автор раст у. Ирон адæм лебæда (лебеда) кæй хонынц, уый та уырыссагау хуыйны амарант. Иронау ын йæ ботаникон ном нал хъуыды кæнын. Нæ бæстæйы дзы ис 12 хуызы, куыд хæмпæлгæрдæг, афтæ декоративон зайæгойтæ дæр. У хæрынæн бæзгæ, фыцынц дзы ирон хæринаг цæхæра, кæнынц дзы æндæр хæринагтæ дæр. Ис дзы бирæ урсаг æмæ витамин С. Уый тыххæй йæм фæстаг азты тынг æргом аздæхтой: хъуамæ, дам, дзы фылдæр пайдагонд цæуа хæринаг кæнынæн, стæй фосы холлагæн дæр.

Рубайты Барис

МАХ ДУГ
АНХАМ

ИРОН
ПОЭЗИЙЫ
АНТОЛОГИ

ЦЪÆХИЛТЫ ЙАХИА

(1920 — 2004)

Нæ адæмы историйы тæккæ æвирхъаудæр цаутæй иу æрцыди XIX æнусы дыккаг æмбисы. Цæмæй Уæрæсейы паддзах «æнæнцой хохæгтæй» фервæзтаид æмæ Кавказы йæхи бынтондæр æрфидар кодтаид, уый тыххæй ныллæууыди хæххон адæмты Туркмæ æрвитыныл. Йæ райгуырæн бæстæй чи фæхауæггаг, уйдонимæ уыди фыццаг ирон поэт Мамсыраты Темырболат дæр. Уый йе 'мдзæвгæты ирдæй равдыста, цæхджын сайд кæуыл æрцыд, уыцы хæтæгхуæгты ристæ, æнæкæрон хъизæмæрттæ. Абон дæр нæма байгас уыцы хæдгом. «Мæ къабаз хуссары, фæсденджыз риссы», «зынджы къæрттау, ирон лæг, дард фæхаудтæ», — фыста 1957 азы Цæрукъаты Алыксандр. Йæ фыдыбæстæй цух æнамонд адæмы (Туркæн та мухадзыртæ уыдысты, ома æцагæлæттæ) удхæрттæ арф банкъардта Алыксандр: «Дæ хуылфæй ссæуы рох азты цъæхахст...» Уыцы цъæхахст хъусæм ныр дæр — Турчы цæрæг ирон поэтты уацмыстæй. Нæ поэтикон антологимæ дзы бахастам цалдæры. Сæ хистæр — Цъæхилты Йахйа.

Йахйа райгуырди Турчы, Бозат, зæгъгæ, уыцы хъæуы. Йæ фыдæлтæ алыгъдысты Ламардонæй 1864 азы. Лæппуйы фыд Мустафа къорд азы фæцарди Бруты, уыди молло. Йахйа бакасти Бозаты хъæуы æртæкъласон скъолайы, стæй та Хъарсы иуæндæсæзон скъолайы. 1941 азы йæм фæсидтысты æфсадмæ, ссис афицер. Уый фæстæ 30 азы дæргъы уыди падзахадон куысты. Амарди 2004 азы.

Йахйайы æмдзæвгæтæ хицæн чиныгæй рацыдысты 1995 азы Дзæуджыхъæуы.

МАХ ДӘР УЫДЫСТӘМ

Мах дәр уыдыстәм
Кавказаг,
Мадәй, фыдәй, фыдыфыдәй.
Мах дәр уыдыстәм
Ахъаззаг,
Æгъдауәй, кондәй,
Уындәй.
Мах дәр уыдыстәм
Ирон,
Цухъхъайә, бәрцәй,
Хәдонәй.
Цухъхъа нал дарәм,
Куырәт дәр,
Фәцух стәм
Не 'взагәй дәр.
Цы ма ис амәй
Риссагдәр?..
Уәддәр
Нәма әрцыди
Нә уарзондзинады
Кәрон...

* * *

Алчи дәр
Арфә ракәны
Донгуыранәй
Донхәссәгән.
Фәлә нукуыма фехъуыстон
Арфә кәнгә,
Донгуыранән...

1985.12.01

ДИССАГ!..

Диссаг!..
Уайтагъд куыд сәвзәры?..
Фәвәййы махән дәр
Цинаг:

Дидинагән йæ мыггаг
Саумæры тыд
Куы 'рцæуы, уæд...

Диссаг!..
Уайтагъд куыд амбийы?..
Фæвæйы махæн дæр
Хъыгаг:
Удгоймагән йæ уидаг,
Саумæры 'вæрд
Куы 'рцæуы, уæд...

1985.21.01

СЫЗГЪÆРИН АНГУЫЛДЗТÆ

ГÆЗДÆНТЫ Булатæн

Сызгъæрин ангуылдзтæ
Федтон
Гæздæнты лæппуйы
Къухтыл..
Кафыдысты
Уый ангуылдзтæ
Ирон фæндыры цæшпартыл,
Дæсны кафæгау
Къах-къухтыл.

Йæ фæндыры цагъдмæ йын
Хъуыстон,
Йæ фарсмæ бадгæйæ
'Нцадæй..
Хъуыдытæ-иу кодтон
Джихæй,
Ныр мах цæмæн цæрæм
Дихæй?..

Йæ рæсугъд цагъдтытæ
Дардæй,
Разæлынц
Быдыртыл, хæхтыл

Ама та сэмбалынц
Ногай
Манан мынагай
Ма хъустыл...

Фанды ма зәрдиагай,
Ман дәр, —
Тәхуды,
Ма ныхастә дәр
Куы сэмбаликкой
Уый хъустыл...

Сызгъарин әнгуылдзтә
Федтон
Гәздәнты ләшпуйы
Къухтыл...

1985.03.03

ГÆДЫ ДУНЕ

Ды дәр гæды дуне
Кай дæ,
Алчи дәр уый зоны,
Бæргæ...
Адамы кай кæныс
Хæргæ...
Иннæрдæм
Куы сфæлдæхай,
Уæддæр,
Бафсæдæн куы нæ и
Дæуай дәр...

1985.26.03

ДЕНДЖЫЗ

Денджыз
Кæны фæйлауæнтæ,
Йæ уынар хъуысы хæстæгай.
Урс фынчытæй-сæрвасæнтæй

Фасы змисы дзыккутә.
Мәйы рухсәй,
Быд бәндәнтәй
Сагъәстә йәхимә ласы...

Арвыл мәй
Мидбылты худы,
Кәны та ныр рәвдауәнтә.
Хәдуалдзәгәй
Рухс йә зәрдә,
Кәсы дунемә хәалдзәгәй.
Иннәрдыгәй,
Урс денджызән
Цыдәртә дзуры йә хъусы...

Дымгә
Кәны сгарәнтә,
Йе 'хситт та хъуысы
Хәстәгәй.
Уәлдәфәй конд йә базыртә,
Йә тых әвзары денджызыл,
Сау къәдзәхтыл
Йәхи хойы,
Йә рагон мәстытә исы...

Наутә
Фәдәуынц фәд-фәдыл,
Калынц та сау мигъау фәздәг.
Чи дзы — стыр,
Чи та — гыццыл,
Фәласынц диссаджы уәргътә.
Мәйы рухс азәлы
Быдырыл.
Әнәнцой ивгъуыйы рәстәг...

Зәрдә
Кәны фәлварәнтә,
Аразы хинымәр фәндтә.
Зилы иунагәй

Хæдбылтыл,
Змысы дзыккутыл,
Бæрæггæй
Зынынц йæ къахы фæдтæ;
Царды цин йæхимæ ласы...
1985.25.07

* * *

Никай хæдзары фæдтон
Нырма хи хæдзары ад,
Афтæмæй алы ран фенын
Хи хæдзары хуызæн кад...

Никай хæдзары фæдтон
Нырма хи мады хуызæн мад,
Афтæмæй алы ран дæр фенын
Мæхи мады хуызæн мад...

Цъары фæрстыл:

1. Мæлæг суадон.
2. Музыкæ.
3. Халоны фыццаг айк.
4. Рагон дуртæ.

* * *

Технический редактор	Виктория БОРАЕВА
Корректор	Заира КАРАЦЕВА
Компьютерный набор	Альбина ДАТИЕВА
Компьютерная верстка	Ирида КОДЗАТИ
Дизайн	Залина ГУРИЕВА

Нæ журналы фароны 8-æм номыры, "Боны фæтк", зæгъгæ, уыцы æрмæджы æфхæрæн ныхæстæ загъдæуыди Ванкæйы (Туаты Иваны) тыххæй. Хатыр дзы курæм.

Редакци

Журнал зарегистрирован в региональном Управлении ГК РФ по печати в РСО-А.
Регистрационный номер Ш-0132

Журналы цы æрмæг рацæуа, уымæй æндæр мыхуырон оргæн куы пайда кæна, уæд хъуамæ амынд уа, «Мах дуг»-æй ист кæй у, уый.

Журналмæ цы къухфыстытæ цæуы, уыдон редакци рецензи нæ кæны,

Учредители: Комитет РСО-Алания по печати и делам издательств,
Союз писателей РСО-Алания

Подписано к печати 02.03.05. Формат издания 60x84 1/16. Бум. офсет. № 1. Гарнитура шрифта Музл. Печать офсетная. Усл. п. л. 10,7. Учетно-изд. л. 9,13. Тираж 1500 экз. Заказ № 16.

Адрес редакции: 362025, г. Владикавказ, ул. Фрунзе, 24.
Телефоны: 53-69-66; 53-31-58; 53-69-62; 53-31-24, 53-65-86.

Журнал отпечатан на Республиканском издательско-полиграфическом предприятии им. В. А. Гассиева
362011, г. Владикавказ, ул. Тельмана, 16.

